

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ BÖLÜMÜ
SÜMEROLOJİ ANABİLİM DALI**

**ANADOLU'DA BULUNAN YENİ ASUR DEVRİ
TABLETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nurgül YILDIRIM

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Salih Çeçen

ANKARA- 2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ BÖLÜMÜ
SUMEROLOJİ ANABİLİM DALI

**ANADOLU'DA BULUNAN YENİ ASUR DEVRİ
TABLETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Salih Çeçen

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr. Sebahattin Bayram

Prof.Dr. Salih Çeçen

Doç.Dr. Turgut Yiğit

Tez Sınavı Tarihi 03.07.2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

EKLER

GİRİŞ

I. BÖLÜM

ANADOLU'DA YENİ ASURCA BELGE VEREN
MERKEZLER

TABLO	1
1.SULTANTEPE	2
2.ZİYARETTEPE	32
3.GİRNAVAZ	34
4.GİRİCANO	36
5.ÜÇTEPE	39
6.GURGUM	42
6a. MARQASİ	46
7.ZİNCİRLİ	47
8.ASLANTEPE	50
9.UNQİ / PATİNA	52
10.KARGAMIŞ	55

II. BÖLÜM

ANADOLU'DA ASUR DEVLETİ'NİN ETKİ ALANINDAKİ BÖLGELER

A. QUE58
B. TABAL76
C.KARATEPE83

III.BÖLÜM

YENİ ASUR DEVRİNDE, ASUR DEVLETİ'NİN ANADOLU POLİTİKASI

A.ÇIKAN TABLETLER IŞIĞINDA YENİ ASUR'UN ANADOLU POLİTİKALARI85
--	---------

B.DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'NUN TARİHİ COĞRAFYASI98
---	---------

IV. BÖLÜM

YENİ ASURCA BELGELER IŞIĞINDA MEZOPOTAMYA KÜLTÜRÜNÜN ANADOLU'YA YANSIMALARI

A.YENİ ASUR DEVRİNDE ANADOLU'DA YAŞATILAN DESTANLAR

I.NARAM-SİN METNİ115
II.GILGAMEŞ DESTANI118

III.ENUMA ELİŞ DESTANI122
IV.IRRA DESTANI125
B.HUKUKİ ANLAYIŞ VE ETKİLERİ131
C.SANAT VE MİMARİDE ETKİLER137
SONUÇ144
ÖZET151
ABSTRACT152
KAYNAKÇA	
DİZİN	
HARİTALAR	
LEVHALAR	

ÖNSÖZ

M.Ö.1000-600 yılları Yeni Asur Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönem Asur Devleti, başta ticaret ve buna bağlı olarak siyasal ve kültürel açıdan Anadolu tarihini etkilemiştir.

İnceleme konumu oluşturan Anadolu'da bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri, öncelikle bir tablo yardımıyla sınıflandırılmış ve bu doğrultuda ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Çivi yazılı belgeler ve arkeolojik bulgulardan yola çıkılarak, Yeni Asur Devri yerleşimleri araştırılmıştır. Bu yerleşimlerden elde edilen tablet ve yazıtlar incelenmiş ve bibliyografyalarıyla birlikte sunulmuştur.

Günümüze ulaşmış mektuplar, kitabeler, kral yıllıkları gibi belgelerin konu edildiği yayınlar taranarak ayrıntılı bir kütüphane çalışması gerçekleştirilmiştir.

Gerek çivi yazılı belgeleri gerek arkeolojik envanteri kullanarak, değerlendiren ve yorumlayan araştırmacıların kitap, tez ve makale şeklinde yayınladıkları kaynaklara başvurulmuştur.

Toplanan tüm kaynaklar incelendikten sonra, oluşturulan tablo doğrultusunda sentezlenmiş ve yine bu doğrultuda yazımı gerçekleştirilmiştir.

Kral yıllıkları ve incelenen kitabeler doğrultusunda, Yeni Asurca tablet vermeyen, ancak bahsedilen kaynaklarda değinilmiş olan bölgeler ve Asur Devletinin buralardaki faaliyetleri, uyguladıkları siyaset noktasında ele alınmıştır.

Yeni Asurca kaynaklar göz önünde bulundurularak, Asur'un Anadolu'ya kültürel ve hukuki alanlardaki etkileri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Yeni Asurca konusunda uzmanlaşma isteğimi göz ardı etmeyen ve tezimde bu konuyu çalışmama saygı duyup, teşvik eden, bütün bu kaynaklara ulaşmamda, incelememde ve bu tezin yazım aşamasına gelmesinde, yardımlarını ve desteklerini her zaman hissettiğim, tez hocam Prof.Dr. Salih Çeçen'e , Prof.Dr. Cahit Günbattı ,Prof.Dr. Sebahattin Bayram ve Porf.Dr. İrfan Albayrak hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yine bu konuda çalışmamı destekleyen ve önerdiği kaynaklardan çok faydalandığım, Yeni Asur Dönemi ile ilgili önemli çalışmalarda bulunan Gürkan Gökçek hocama, Belleten'de yayınlanmış olan "Çivi Yazılı Hitit Tabletleri" adlı makalesinden, tablo oluşturma safhasında yararlandığım ve bir hoca olarak da her zaman takdir edip, saygı duyduğum Sedat Erkut hocama, Tabal konulu makalesine tezimde geniş yer verdiğim, tarihi, işleniş biçimiyle birlikte, yeniden anlayıp sevmemi sağlayan Turgut Yiğit hocama, yardımlarını esirgemeyen bölüm hocalarıma, özellikle tezimin şekillenmesinde bana yol gösteren Murat Çayır hocama teşekkür ederim.

Tüm sevdiklerime, bana olan inançlarını ve güvenlerini boşa çıkarmadığım umuduyla, sonsuz teşekkürler.

KISALTMALAR

AfO	Archiv für Orientforschungen.
ANET	Ancient Near Eastern Texts.
An.St	Anatolian Studies . Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara.London.
ARAB	D.D.Luckenbill, Ancient Records of Assyrian and Babylonia I-II. Chicago. 1926-1927.
ARI	A.K.Grayson, Assyrian Royal Inscriptions I-II.
ARRIM	Annual Review of the Royal Inscription of Mezopotamia Project.
AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.
BIAA	British Institute of Archaeology at Ankara.
CAH	Cambridge Ancient History.
EAT	F.Kınal,Eski Anadolu Tarihi.Ankara.1987.
JSOR	S.Mercer, Journal of the Society of Oriental ResearchVII. 1923.
PKB	G.Brinkman, A Political History of Post Kassite.1968.
RGTC	Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes.
SAAB	State Archives of Assyria Bulletin.
TAÇDAM	Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi.ODTÜ. Ilısu Barajı Kurtarma Projesi.
THİT	B.Umar,Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi,1982.

EKLER

- Harita I : Anadolu'da Yeni Asurca Belge Veren Merkezler
- Harita II : Tabal ve Que Bölgeleri. Parpola,S& Porter,M., The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period .
- Levha I : Kurkh / Kurk Monolit (British Museum)
- Levha II : Pazarcık Steli (Kahramanmaraş Müzesi)
- Levha III: Asarhaddon Yazıtlı Steli. Zincirli
- Levha IV: Antakya Steli (Antakya Müzesi)
- Levha V : Siyah Obelisk (British Museum)
- Levha VI: Siyah Obelisk (Detay)
- Levha VII: Asarhaddon Steli.(Çizimsel) (Zincirli,Gaziantep Müzesi)
- Levha VIII: Karatepe-Aslantaş Kabartması (Adana Müzesi)

GİRİŞ

“Anadolu’da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri” adlı yüksek lisans tezimin inceleme konusu, Yeni Asur Devri’nin (M.Ö.1000-600) , Anadolu coğrafyasına, başta Yeni Asurca tabletler olmak üzere, arkeolojik kalıntılarla aydınlatılmış, siyasi ve kültürel etkisidir.

Yeni Asurca belgelere ulaşılan merkezlerin belirlenip; bir tablo yardımıyla sınıflandırıldığı I.Bölüm de ayrıca, bu merkezlerin eski isimleri, günümüzdeki isimleri ve buluntu yerleri verilmiş, bu yerleşimler baz alınarak harita üzerinde belirlenmiştir. Bu buluntu merkezlerinden elde edilen tablet ya da yazıtlar, konuları ve içerikleri ile birlikte incelenmişlerdir. Bu merkezlerde çalışma yapmış olan bilim insanlarından oluşan bibliyografya ayrıca oluşturulmuştur.

Anadolu dışında ele geçen Yeni Asurca tabletlerden yeterince bilgiye sahip olduğumuz, ancak, henüz Yeni Asurca tablete ulaşamamış olan bölgeler, II. Bölüm de “Anadolu’da Asur Devleti’nin Etki Alanındaki Bölgeler” başlığı altında incelenmiştir. Bu yerleşimlerden en önemli üç tanesi Que, Tabal ve Karatepe, Yeni Asur döneminde sahne oldukları tarihsel süreci, Asur krallarının yıllıklarına yansıdığı ölçüde ve yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen bulgular doğrultusunda aydınlatılmıştır.

Yeni Asur döneminde, Anadolu'nun gerek toplumsal, gerek siyasal açıdan oldukça karmaşık bir yapı sergilemesinin nedeni olarak görülen Ege Göçleri (Deniz Kavimleri Göçü) III. Bölümde "Asur Devleti'nin Anadolu Politikası" başlığı kapsamında ele alınmıştır. Bu boyutuyla Ege Göçleri, Yeni Asur döneminde, Asur Politikasının şekillenmesinde olduğu kadar, bu doğrultuda oluşturulan yaklaşımlarını da etkilemiştir. Ege Göçlerine geniş yer verilen bu bölümde, ekonomik kaygılar doğrultusunda Anadolu'da Asur tarafından oluşturulan merkezlere de değinilmiştir. Bu merkezlerden Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunanları ayrı başlıklar altında incelenerek, bir tarihi coğrafya çalışması gerçekleştirilmiştir.

Destanların, Sümerlerden günümüze kadar ulaşmasını sağlayan, önemli buluntu merkezlerinden biri olan Sultantepe (Huzirina-Şanlıurfa) arşivi, bu doğrultuda ele alınmış ve buradan ulaşılan Gılgamesh, Enuma eliş ve Irra/Erra Destanları incelenmiştir. Bu destanların Anadolu yaşamını ve kültürünü ne derece etkileyip, ne derece renklendirdiğine değinilen IV. Bölümde, "Mezopotamya Kültürünün Anadolu'ya Yansımaları" başlığı atılmıştır. Buradan hareketle, yine pek çok çiviyazılı dilde karşımıza çıkan Naram-Sin Metni'nin, Sultantepe arşivinde de bulunması sebebiyle, incelenmesi ve yazımı gerçekleştirilmiştir. Yukarıda belirtilen destanlar ve Naram-Sin Metninin bilinen ilk halleri de incelenmiş ve tanıtılmıştır.

IV. Bölüm kapsamında Asur Hukuk sistemi tanıtılmış, güncelliğini kaybetmeyen bazı kanun maddeleri örneklendirilmiştir. Asur Hukuk sisteminin, Anadolu'ya etkileri, Anadolu'da bulunan Yeni Asurca tabletler yardımıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Asur Sanatı incelendiğinde, Yeni Asur Sanatının ne denli gelişmiş olduğu gözlemlenir. Bu dönemde kralların başkentlerini değiştirdiklerini ve belirlenen başkenti yeni baştan kurdukları bilinmektedir, zira krallar yıllıklarında bu yeni başkent kurmalarına ve yapım işlerine oldukça sık yer vermişlerdir. Yeni Asur saray mimarisi, ya da Yeni Asur sili olarak ifade edilebilecek ihtişama sahip bu saraylar, ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu sitilin Anadolu'da bulunan örnekleri ve Yeni Asur sanat anlayışının Anadolu'ya etkilerine değinilmiştir.

KAYNAKÇA

Abou, A., Ain Dara, London. 1990.

Alkım, U.B., The Road From Sam'al to Asitawandawa, Anadolu Araştırmaları, II/1-2, 1965.

Bahar, H., Demir Çağında Konya ve Çevresi. Konya. 1999.

Bing, J.D., A History of Cilicia During The Assyrian Period, Michigan. 1987.

Borger-Klähn, Jutta., Altvorderasiatische Bildstelen und Verleichbare Felsreliefs. Baghdader Forschungen Band 4. Mainz: Philipp von Zabern. 1982.

Borgia, E.- Casabonne, O.- Egetmeyer, M., Notes Ciliciennes, Anatolia Antiqua, X, 2002.

Brinkman, G., A Political History of Post Kassite Babylonia BC. London. 1968.

Coşkun, Y., Hitit Çivi Yazılı Belgeler Işığında İlkçağ'da Tuwanuva, Belleten, LIII, 477-485.

Çambel, H., Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscription Vol. II, Karatepe Aslantaş, New York. 1999.

Çambel, H.-Özyar, H.A., Karatepe-Aslantaş Azatiwataya, Die Bildwerke, Deutsches Arc. Inst. Mainz Am Rhein. 2002.

Desideri, P.-Jasink, M., Cilicia. Torino. 1990.

Dinçol, A.M., "Geç Hititler", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Görsel yayınlar, İstanbul. 1982.

Donbaz, V.- Parpola, S., Neo-Assyrian Text in İstanbul, BIAA. Ankara. 2001.

Donbaz, V., Some Neo-Assyrian Contracts from Girnavaz and Vicinity, Bulletin. İstanbul. 1998.

- Donbaz,V., Sadberk Hanım Müzesinde Bulunan Çivi Yazılı Belgeler,
BIAA . Ankara.1998.
- Donbaz,V., Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş
Museums , ARRIM 8, Toronto.1990.
- Erkanal,H. , Girnavaz Kazı Sonuçları Toplantısı VII, TTK.Ankara.1985.
- Ertem,H., Coğrafya Adları Dizini,İzmir.1973.
- Erzen,A., Doğu Anadolu ve Urartular,TTK.Ankara.1984.
- Faulkner,R.C., Egypt, CAH-II/2,chp.XXXIII.Cambridge.1975.
- Finkelstein,J.J.,Mesopotamian Historiography.1963.
- Galanti.A., Asur Kanunu,TTK.Ankara.1933.
- Gökçek,G. , Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet,
Archium Anatolicum,Yayın:381.Ankara, 2005.
- Grayson,A., Assyrian Expansion Into Anatolia In The Sargonid Age,
Uluslararası Assyriyoloji Kongresi,6-10/ VII.1987.
- Gökçe,N& Lloyd,S “Sultantepe”,Anatolian Studies. BIAA,Ankara.1952.
- Gurney,O.R.- Finkelstein,J., The Sultantepe Tablets I , TTK,Ankara.1957.
- Gurney,O.R.- Hulin,P., The Sultantepe Tablets II ,TTK,Ankara.1964.
- Günbattı,C., Eski Anadolu'da “Su Ordali”, (Archivum Anatolicum 4), Ankara,
2000.
- Houwink Ten Cate, P., The Luwian Population Groups of Cilicia .Leiden.1961.

Hawkins,J.D., The Political Geography of Nort Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period,London.1995.

Hawkins,J.D., “Gurgum Krallığı”,Inscriptions of the Iron Age, Berlin-New York, 2000.

Hawkins,J.D.- Postgate,J.N., “Tribute from Tabal”, SAAB II/1.1988.

Heidel,A., The Babylonian Genesis,Ayraç.Ankara.2000.

Hoffner,A.,İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri IV. TTK.Ankara.1988.

Hooke,S., Ortadoğu Mitolojisi,(Çev.Alaaddin Şenel),İmge.Ankara.2002.

Jacobsen.J.,Myts,Cambridge,1976.

Jasink,A.M., Mesopotamia,Anatolia Antiqua ,1988.

Jasink,A.M., Hittite and Assyrian Routes to Cilicia,Anatolia Antiqua I,1991.

Karauğuz,G., Boğazköy ve Ugarit Çiviyazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma metinleri, Konya.2002.

Kessler,K.,Nabula und Nawala,AFO XXVI,1978.

Kınal,F.,Eski Anadolu Tarihi,(2.Baskı),TTK.Ankara1987.

Kınal,F.,Eski Mezopotamya Tarihi,A.Ü.D.T.C.F. VUI.1970-1974.

King.W., The Seven Tablets of Creation, London.1902.

Köroğlu,K.,Üçtepe I / Üçtepe ve Çevresinin Yeni Asur Dönemi Tarihi Coğrafyası, TTK.Ankara. 1998.

Kramer,S.N., Tarih Sümer’de Başlar,Kabalcı.İstanbul.1999.

Kramer,S.N., Sümerler, Kabalcı.İstanbul.2002.

Kurt,M., M.Ö. I. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi,
TTK.Ankara.2006.

Landsberger,B., “Sam’al” Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırma,
TTK,Ankara.1948.

Lassqe,J., “A Statue of Shalmaneser III,from Nimrud,Iraq 21.1959.

Lemaire,A., Rechreches De Topographie Historique Sur Le Pays De Que,
Anatolia Antiqua.1991.

Lemaire,A. – Tekoğlu,R., La Bilingue Royale Louvito Phenicieenne De Çineköy
2000.

Levine.L., Two Neo-Assyrian Stelae from Iran, BIAA.1972.

Liverani, M., II.Aurnasirpal,Roma.1992.

Liverani,M. Neo-Assyrian Geography,Roma.1995.

Luckenbill,D.D., Ancient Records of Assyria and Babylonia,I-II,New York.
1926.

Matney.T and MacGinnis,Anatolica, Berlin.2002.

Memiş,E., Eskiçağ Türkiye Tarihi,Çizgi.2007.

Mercer,S.,Sargon of Akkad in Cappadocia,JSOR,VII.Chicago.1923.

Meriggi.P.,Manuele di eteo geroglifico,Parte II: Testi-1a Serie.Roma.1967.

Oates,J., Babil, Arkadaş Yay. Ankara.2004.

Parpola,S.,The Eponyms of The Assyrian Empire,(M.Ö.910-612)V.SAA.1994.

Parpola,S- Porter,M., The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period .BIAA.Ankara.2001.

Postgate,J.N., Assyrian Texts and Fragments, IRAQ 35.1973.

Postgate,J.N., Fifty Neo-Assyrian Legal Documents,BIAA.England.1976.

Pritchard,J.B., Ancient Near Eastern Texts II, Princeton.1955.

Radner,K., Das Mittelassyrische Tontafelarchiv Von Giricano / Dunu-
ša-uzibi Excavations at Giricano I.TTK.Ankara.2004.

Radner, K, and Schachner,A., From Tuşhan to Amedi: Topographical Questions
Concerning the UpperTigris Region in the Assyrian
Period. *In* Salvage Project of The Archaeological
Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam
ReservoirsActivities in Ankara: Middle East
Technical University.2001.

Scharmm,W., Iskallu,RIA V. 1976.

Schaeffer.C., Ugaritica V. Paris.1968.

Sevin,V., Excavations at Üçtepe Kazıları, TTK . Ankara. 1989.

Sevin,V., Asur İmparatorluğu (Üçtepe , Ziyarettepe ve Gricano
Kalıntıları Işığında)Arkeo-Atlas,İstanbul. 2005.

Sevin,V., Yeni Asur Sanatı I, TTK.Ankara. 1999.

Shaw,B.D., Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-
Cilicia,An.St. XI/ 3, 1990.

Strommenger,E., The Art of Mesopotamia,BIAA.1964.

Szuchman,J.J.,Ziyarettepe / Tuşhan / Upper Tigris ,California
University,London.2007.

Taşyürek,A., Antakya Kazıları,An.St./ 25.1975.

Taylor,G., Eastern and Western Geograpy,London.1865.

Thampson,C., The Epic of Gılgamesh.London, 1930.

Tosun,M., Sümer-Babil Tanrı Sembollerinin Adları Üzerine Bir Araştırma,
AÜDTCF Dergisi,XVIII.Ankara.1962.

Tosun,M.&Yalvaç,K.,Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-şaduqa
Fermanı,TTK.Ankara.2002.

Umar,B., Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi,E.Ü.Y.İzmir.1982.

Yiğit,T., Tabal, A.Ü.D.T.C.F .Dergisi,Sayı:3-4.Ankara,2000.

Zoroğlu,L., Kelenderis'in İlkçağ Tarihine Ait Notlar, XI. Türk Tarih Kongresi
Bildirileri,I,1994a.

Zoroğlu,L., Kelenderis I, Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular.Ankara.1994c.

Weinfeld,M., Covenant Making in Anatolia and Mesopotamia, XIV.
Uluslararası Assriyoloji Kongresi, 6-10 / VII.1987.

DİZİN

Yer Adları

Abarnani	:	62.
Alašya	:	87, 88.
Alimuš-Ališir	:	52, 53, 40, 52, 53, 54, 59.
Alzi - Alše	:	92, 98.
Arpadda	:	44.
Arslantepe / Melid	:	1, 40, 49, 50, 51, 64, 81, 93, 98, 99.
Aslantaş / Karatepe	:	83, 84, 143.
Arzava	:	88.
Bīt-Adini	:	91.
Bīt-Agusi	:	40, 53, 91.
Bīt-Burutaş / Tabal	:	64, 68, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 93, 94, 95.
Bīt-Gabbari / Sam'al	:	1, 40, 47, 48, 49, 53, 101, 102, 141, 142, 143.
Cerabis	:	55.
Damascus / Şam	:	39.
Giricano	:	1, 36, 38, 108, 135.
Girnavaz	:	1, 34, 35, 111, 135.
Gurgum	:	1, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 78.
Hadattu / Arslantaş	:	140.
Halpa / Halep	:	64, 92.
Hamat	:	39, 78.

Harran	:	54, 112, 113.
Hattuša	:	116.
Hilakku (Dağlık Que	:	60, 61, 68, 72, 73, 74, 75, 96.
Hubuškia	:	77.
Hupišna (Karahöyük):		74.
Huzirina / Sultantepe	:	1, 2, 31, 112, 113, 114, 117, 120, 124, 126, 130.
İngirra	:	70.
İstunda	:	78.
Kalhu	:	138, 139, 140.
Karabur	:	53.
Kargamiš	:	1, 40, 55, 56, 66, 92, 103.
Kisuatni	:	62.
Kode	:	88.
Kullanu - Kullania	:	53.
Kummuh - Kutmuhki	:	40, 45, 64, 78, 92, 93, 100.
Kundi	:	74.
Kunulua	:	53.
Kursaura	:	116.
Lamena	:	63.
Laranda	:	66.
Lusanda	:	62.
Madara	:	32.
Marqasi-Marqašti	:	1, 43, 46.
Misis	:	84.

Muški	:	66, 67, 68.
Nabula-Nawala	:	1, 34, 35, 109, 110.
Nasibina – Nusaybin	:	34.
Nineve	:	2, 139, 140.
Pahri	:	62.
Paqarhubuni	:	44.
Puhame	:	77.
Qarqar	:	39.
Samerina - Samaria	:	78.
Sinabu	:	32.
Sissu / Kozan	:	60, 74, 84
Ta'idu -Tidu / Üçtepe:		1, 39, 40, 41, 104, 105.
Talhatum	:	115.
Tarzi / Tarsus	:	63, 70, 71.
Tilgarimmu / Gürün	:	80.
Timur	:	62.
Tuhan	:	78.
Tuşhan / Ziyarettepe	:	1, 106, 107, 135, 136.
Tuwanuwa / Niğde	:	63.
Unqi - Patina	:	1, 40, 52, 53, 54, 59.

I.BÖLÜM

ANADOLU'DA YENİ ASURCA BELGE VEREN MERKEZLER

Buluntu yeri	Eski adı	İli	Tablet ve Yazıtlar	Konu İncelemesi, Bib.
Sultan Tepe	Huzirina	Şanlıurfa	407 Tablet	1
Ziyaret Tepe	Tušan	Diyarbakır	21 Tablet	2
Girnavaz	Nabula	Mardin	4 Tablet	3
Giricano		Diyarbakır	15 Tablet	4
Üçtepe	Tidu/ Ta'du	Diyarbakır	Kurkh Monoliti ve Yazıtlı Steller	5
Pazarcık	Gurgum	Kahramanmaraş	Yazıtlı stel	6
Kahramanmaraş	Marqasi/ Marqašti	Kahramanmaraş	48 Tablet	6a
Zincirli	Sam'al	Gaziantep	Yazıtlı steller	7
Arslantepe	Melidi	Malatya	Annal parçaları	8
Samandağ	Unqi/ Patina	Antakya	Yazıtlı Stel	9
Kargamış	Gargamış	Gaziantep	Yazıtlı Tuğlalar	10

(Harita I)

1. SULTANTEPE (HUZİRİNA)

Şanlıurfa'nın güneydoğusunda yer alan Sultantepe Höyüğünde, 1951-1953 yılları arasında Nuri Gökçe ve Seton Lloyd tarafından yapılan kazıların üst tabakalarında Helenistik ve Roma kalıntılarına rastlanılmış; alt tabakalarda bulunan Asurca çivi yazılı tabletler bu höyüğün Yeni Asur Krallığı (M.Ö. 8-7 yy.) döneminde büyük bir kütüphaneye sahip olduğunu göstermiştir.¹ Bu kütüphanenin içeriği göz önüne alındığında Asurbanipal'in Nineve'deki kütüphanesi gibi bir kraliyet kütüphanesi olması muhtemeldir.

Yeni Asur döneminde önemli bir kent olduğu anlaşılan Sultantepe Höyüğünün metinlerde "Huzirina" olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Sultantepe, tablet veren sınırlı sayıdaki höyüklerden biri olması itibariyle hem Çivi yazısı gelişimine hem de Anadolu arkeolojisine katkısı yadsınamaz.²

Sultantepe Höyüğü kazılarında elde edilen tablet ve steller Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde ve Şanlıurfa Müzesinde teşhir edilmektedir.

¹ O.R.Gurney - J.J.Finkelstein,1957:1-2.

O.R.Gurney - P.Hulin,1964.

² S.Lloyd - N.Gökçe,1952:7 vd.

TABLETLERİN İNCELENMESİ

- 1-11. Tabletler arasında “**Enūma eliš**” Destanı işlenmiştir.
12. Tablet yine bu destanın okunmasını kolaylaştırmak amacıyla yapılmış farklı bir kopyayı içermektedir.
13. Tablet büyük olasılıkla bir edebi metnin parçasıdır.
- 14-15. Tabletlerde “**Gılgameš Destanı**” işlenmiştir.
16. Tablette “**Irra Destanı**” görülmektedir. (Bu tablet destanın içerdiği şiir için bir ön hazırlık yapıldığını kanıtlar niteliktedir.)
- 17-18. **Irra Destanı** bu tabletlerin konusunu oluşturmuştur.
- 19.-25 “**Zū Mitosu**”nun konu edildiği bu tabletler, zaman bakımından birbirini izler ve oluşumları itibari ile de tarihlemeye kolaylık sağlar niteliktedir. Ancak M.Ö 718 yılına tarihlendirilen bu tabletler yazıcıları tarafından dikkatsizce yazılmıştır. Özellikle Ninurta'nın sözleri, Ea'ya Adad tarafından söylenmiş gibi yazılmıştır.
26. **Nergal ve Ereškigal Mitosu**'na ait olduğu düşünülen bir tablet parçasıdır.
27. “Rüzgara” atıfta bulunulan bir şiirsel metnin kırık parçasıdır.

28. “ Nergal ve Ereškigal Mitosu” bu tablet, birbirini izleyen bir sıra gözetilmeden, bir sütun şeklinde aşağı doğru yazılmıştır.

29. “ Şiddetli yağmur, sel” gibi konularla ilgili olduğu düşünülen Irra Destanından bir parça.

30. “ Naram-Sin Metni”

31. “Şiirsel bir metnin parçası”

EDEBİ METİNLER

32-33. Yaşanılan adaletsizliğin vurgulandığı şiirsel metinler.

34-35. Bu tabletlerde bilinenden farklı tarzda bir fabl metni işlenmiştir. Buğday ve Tane Tanrıçası Nisaba'nın diyaloglarını konu alan bu fablda, birbirlerine kendi faziletlerini, kendi üstünlüklerini anlatmaktadırlar.

ÇEŞİTLİ EDEBİ METİNLER

36. “Ben.....bir çobanım.” Cümlesiyle giriş yapılmış bir şiir.

37. Büyük olasılıkla bir fabla ait bölüm.

38-39. Nippur'da yaşayan Fakir bir Adam'ın Hikayesi.

40,41,42. Mektup. Anlaşıldığı kadarıyla Kral Gılgameş tarafından gönderilen bir mektuptur.

TARİHSEL VE EKONOMİK METİNLER, MEKTUPLAR

43. III. Salmanassar'ın öncelikle Hitit Kralı ve Til-Barsib ,Bit-Adini'ye ama özellikle Urartulara karşı sürdürdüğü politikayı konu alan bir metin.
44. Bu tabletin bir bölümünde öyküsel bir kişilik tanıtılmış ve tanıtılırken yas törenleri içindeki seremonilerden ve festival şenliklerinden bahsedilmiştir. Adad için bir değişim yaşanmış olduğu ve de isminin Asur'da Ukīn-Adad olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir.
45. Kurigalzudan da bahsedilen Etil-Pī-Marduk'a gönderilen bir mektup .
46. Eponim Listesi
47. Eponim Listesi,
48. Eponim Listesi, Bu metinde 5 ismin daha geç bir zamana tarihlendirildiği görülmektedir.
49. Mektup! Sanherib ve oğlu Asarhaddon'un isimlerinin geçtiği ve bazı özel alanların ve meyve bahçelerinin konumları ile ilgili bir metindir.
- 50-51. Marduk için yazılmış bir dua metni.

52. **İştar'a Dua** olarak yorumlanan bu tablette, şehir olarak Uruk'tan ve tanrı ismi olarak da Eanna'dan bahsedilmiştir.

53. Kırık parça.

54. Marduk için yazılmış bir dua ya da ilahinin kırık bir parçası.

55. Ön yüzünde **Marduk'a** yazılmış **řu-ila Duası** ve arka yüzünde Tanrı Nabū adına yazılmış řu-ila duası yer alan bir tablet.

56. **Tanrı Ea ve Tanrı Sın İlahisi**

57. Medikal bir metin,çeşitli hastalıkların tedavisi amaçlı yazılmış olduğu dūřünölmektedir.

58. Muhtemelen Naram-Sin ile ilgili bir metnin kopyası.

59. Tablet önce ki dua metinleri gibi hazırlanmıştır. Arka yüzünde Gula adına bir dua metni bulunmaktadır.

60. Tanrı **şamaş** için hazırlanmış **şu-ila Duası**.

61. Zū Mitosu'nun önceki kopyasının düzenlenmiř řeklinin yer aldıđı bir metin.

62. Bir ilahinin kırık bir parçası.
63. **Šamaš** adına dua, sürüngenlere (kertenkelelere) karşı yapılan büyü ve **namburbi dinsel töreni**'ni konu alan bir metindir. Metnin sütununda Hu-zir-n[a] şehrinin adı okunmaktadır.
64. *Namburbi* dinsel töreni, köpeklere karşı yapılan büyü ve Tanrı **Šamaš** adına dua.
65. Tanrı Nabū adına dua metni.
66. Tašmetūm adına dua metni.
67. **Tanrı Ea (Enlilbanda)** adına **Dua Metni**
68. Hem erkek hem de dişi özellikler taşıyan ve ismi belirlenemeyen bir tanrı adına dua metni.
69. Zappu(?) adına bir dua metni.
70. Marduk(?) adına bir dua metni.
71. Tanımlanamayan bir ilahi metni

72. Büyü ve dinsel ayinleri konu alan ve yine *namburbi* tarzı bir metin.
73. Dua, büyü ve dinsel ritüellerin yardımıyla hastalıklara karşı alınan önlemleri içeren bir metin. Aynı zamanda Antum adına yapılan dualara da yer verilmiştir.
74. Dua metninin kırık bir bölümü.
75. Günahlara ve söylenilen kötü sözlere karşı oluşturulan bir büyü metni.
- 76-77. *Bīt rimki* büyü.
78. **Maqlū I.**
- 79-81. **Maqlū II.**
82. **Maqlū III.**
83. **Maqlū IX.**
- 84-85. **Šurpu IV.**
86. Dua metninin kırık bir parçası.
87. Asur Şehrinin kutsanması amacıyla düzenlenmiş bir dua metni.

88. Tākultu dinsel töreni ile ilgili bir metin. Asur'un bütün tanrıları adına düzenlenen bu tören bir nevi Yeni Yıl kutlaması olarak değerlendirilebilir.

MEDİKAL METİNLER

89. Hastalıkların teşhis edilmesi konulu bu tablette hasta olan insanların evinde yapılan bir tür büyüden bahsedilmektedir.

90. Türü belirtilmemiş bir hastalık için düzenlenmiş reçete örneği.

91. Hastalıkların teşhis edilmesi ile ilgili bu metinde, sara hastalığının etkilerinden bahsedilmiştir.

92. Medikal önerilerin bulunduğu ve üç sütundan oluşan bu tabletin sol kenarında, şifalı! Bitkilerden, sağ kenarında bu bitkilerin hazırlanmasından ve ortasında ise, hastalıklar ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

93. Tedavilerde bitkilerin kullanılması konulu bir metin.

94. Medikal bir reçete örneği olan bu metin, 48 adet bitki ismi ile birlikte verilmiştir.

95. Ölümcül nitelikteki hastalıkların tedavileri ile ilgili bir metin.
96. Düzensiz olarak yaşanan, mide ve karın ağrıları için oluşturulmuş bir reçete.
97. Kasık ve kalça bölgesi hastalıkları için yazılmış bir reçete.
98. Doğum esnasında yaşanabilecek olumsuzluklara karşı bir reçete.
99. Bir reçete metnine ait kırık bölüm
100. Kasık hastalıkları ile ilgili reçete.
101. Bir reçete metnine ait kırık bölüm
102. Akciğer rahatsızlığı ile ilgili iki adet reçetenin düzenlendiği bu tablet ,
ebatları itibariyle de diğer tabletlerden küçüktür.
103. Bir reçete metnine ait kırık parça.
104. Bir reçete metnine ait kırık parça.
105. Göz rahatsızlığının tedavi amaçlı yazılmış reçete örneği.
106. Bir reçete örneğinin kırık bir bölümü.

- 107.** Kötü rüyalara karşı yapılan bir büyü ve bu doğrultuda oluşturulmuş reçete.
- 108.** Şifalı! Olduğu düşünülen bazı taş ve minerallerin tanımının yapıldığı metin.
- 109.** Tahminen 108 no'lu metnin bir kopyası.
- 110.** İçerisinde çeşitli tedavi edici özelliği bulunan taşların sayıldığı bir reçete'nin kırık parçası.
- 111.** Mineral (madensel) ilaçların kullanıldığı büyü ve dinsel içerikli törenlerin konu edildiği bir metin.
- 112.** Gilgameş Destanının kırık bir parçası olduğu düşünülmektedir.
- 113-114.** Nergal ve Ereškigal Mitosu'na ait kopartılmış bir parça.
- 115.** Enūma eliš Destanına ait kırık bir metnin parçası.
- 116.** Nippur'un Fakir Adamı Hikayesinden kırık olarak bulunan parça.
- 117.** Tablet IV(?)'a ait olduğu düşünülen kırık bir bölüm.
- 118.** Kırık bir parça; arka yüzünde Ninurta Duası'nın bir bölümü bulunmaktadır.

119. Kırık bir bölüm; ancak metin tanımlanamamıştır.

120-121.Çeşitli öğüt ve uyarıları içeren bir metin.

122. Šamaš için bir dua metninin kırık parçası.

123. Bir ilahi başlangıcı.

124. Marduk adına bir dua metninin kırık parçası.

125. Kırık bir tablet parçası; büyük olasılıkla 123 no'lu tabletle aynı konu işlenmiştir.

126. Kırık bir tablet parçası; bir dua ya da bir ilahiye aittir.

127. Bir dua metnine ait kırık parça.

128. Kırık bir tablet parçası; konu tanımlanamamıştır.

129-130.Bir dua metninin kırık parçası.

131. Kırık bir bölüm; bir duaya ya da bir şiirsel metne ait olduğu düşünülmektedir.

132. Kırık bir bölüm; Marduk adına dua(Šuilla) ve akabinde dinsel bir tören ve başka bir duanın başlangıcı yer almaktadır.

133. Bir tanrı adına dua metninin kırık parçası.

134. Bir dua metnine ait kırık bölüm, öncesinde yapılan bir dini ayinden de söz edilmiştir.

135. Kırık bir bölüm, güzel hayallerle ilgili olduğu düşünülen bir dua metni.

136. Bir büyü metni; *šimmatum*'a karşı yapılmış olduğu düşünülmektedir.

137-139. Bir büyü metni.

140. Maqlu II

141. Maqlu II

142. Šurpu IV

143. *Lamaštu*'ya karşı yapılan bir büyü konu edilmiştir.

144. Bir büyü metni; arka yüzünde *Lamaštu*'ya karşı yapılan bir bölüm yer almaktadır.

145-146 *Lamaštu*'ya karşı yapılan bir büyü metni; eğitici bir dinsel törenle birleştirilmiştir.

147. Bir büyü metni, erkek demonlara karşı yapılmıştır. Ön yüzü Akadca büyü metinleri şeklinde hazırlanmış, arka yüzü ise Pazuzu büyü metinlerinden esinlenilerek, özellikle de Babil dua yazıcılığından (muska,tılsım) alıntılar yapılarak oluşturulmuştur.

148. Babilce yazılmış olan kısa büyü metinlerinden oluşan bir tablet.

149. Kısmen 147 no'lu metnin kopyası olarak tanımlanan bu tablette kısa bir büyü metni mevcuttur.

SUMERCE VE İKİ DİLLİ METİNLER

150. Lugal.e u₄ me.lam.bi nir.gál şiirinden kırık bir bölüm.

151-154. Tanrı Enlil ve Tanrıça Sùd (Ninlil olarak tanımlanabilmektedir.) ile ilgili iki dilli yazılmış olan mitolojik bir metin.

155. Tanrı Marduk adına(onuruna) düzenlenmiş olan bir toplu ayin *eršemma* ve ardından *eršahunga* duasının yer aldığı bir tablet.

156. İki dilli yazılmış olan bir toplu ayin metni. (Sumerce ve Babilce İlahiler)

157. Kötü ruhlara karşı yapılan, iki dilli yazılmış olan, bir büyü metni.

158. Kırık bir metnin parçası, 157 no'lu metnin başka bir kopyası olduğu düşünülmektedir.

159-160.Kötü ruhlara karşı yapılan ve iki dilli yazılmış olan bir büyü metninin kırık parçası. (UDUG.HUL.A.MEŠ stilinde yazılmış metin,M.Ö.701 Hanani yılına tarihlendirilmektedir.)

161. İki dilli bir büyü metni, kötü ruhlara karşı yapılmıştır.

162. İki dilli bir büyü metni, kötü ruhlara karşı yapılmıştır.

163-164Büyü metni olduğu düşünülen bir metnin parçası.

165. İki dille yazılmış bir metnin parçası.

166. İki dilli yazılmış bir büyü metni.

167. İki dilli yazılmış bir büyü metni.

168. İki dilli yazılmış bir büyü metni.

169-171. Kırık bir tablet parçası, 168 no'lu tabletin kopyası.

172. İki dilli yazılmış büyü metni.

173. İki dilli yazılmış büyü metni.

174. Sumerce yazılmış, kötü ruhlara karşı yapılan bir büyü metni.

175. İki dilli olarak yazılmış bir büyü metninin kırık parçası.

176. İki dilli olarak yazılmış bir büyü metninin son bölümleri.

177. Sümerce yazılmış, baş ağrısı ve diğer ağrılara karşı yapılan bir büyü.

178. *samānu* hastalığına karşı yapılan bir büyü metni.

179. Göz hastalıklarına karşı koruyucu bir büyü metni. İki dilli olarak yazılmıştır.

180. İki dilli yazılmış bir ilahi metni parçası.

181. İki dilli yazılmış bir büyü metni parçası.

182-183. İki dilli olarak yazılmış büyü metni.

- 184.** İki dilli yazılmış bir büyü metninin kırık bölümü.
- 185.** Sol kösesinde bir büyü metninin başlangıcının kopyası yer almaktadır.
- 186.** İki dilli yazılmış bir metnin kırık parçası.(Kötü ruhlarla ilgili olduğu düşünülmektedir.)
- 187.** İki dilli yazılmış, kötü ruhlara karşı yapılan bir büyü metni.
- 188.** İki dilli olarak yazılmış bir büyü metninin kırık parçası.(187 no'lu metnin benzeri)
- 189.** 187, 188 ve 190 no'lu metinlerle aynı yazı stiline sahip bir metnin kırık bölümü.
- 190.** Fazlasıyla 187 no'lu metinle benzerlik gösteren bir metnin kırık bölümü
- 191.** İki dilli yazılmış bir büyü metni.
- 192-195.**İki dilli yazılmış olan bir büyü metni.
- 196.** 192 no'lu metinle paralellik gösteren bir metnin kırık bölümü.

- 197.** İki dilli olarak yazılmış **Šamaš** adına bir dua metni.(Sümerce ve Akadca)
- 198.** İki dilli yazılmış, ilk söylenişi içeren yada adamakla ilgili olduğu düşünülen bir metin.
- 199.** Sümerce ve iki dille yazılmış bir büyü metni, açılış seremonisiyle birlikte işlenmiştir.
- 200.** İki dilli yazılmış bir büyü metni.
- 201.** Asurca yazılmış 200 no'lu metnin bir kopyası.
- 202.** Sümerce bir büyü metninin kırık bölümü.
- 203.** Sümerce bir büyü metninin kırık bölümü.(M.Ö.701 Hanani yılına tarihlendirilmektedir)
- 204-205** Şurpu IX metnine ait kırık bölüm.
- 206.** Sümerce bir büyü metninin kırık bir parçası. (UDUG.HUL.A.MEŠ tarzında yazılmış metinlerle benzerlik göstermektedir)
- 207.** İki dilli yazılmış bu tabletin bu kırık parçasının konusunu Sümerce bir büyü metni oluşturmaktadır.

208-209.İki dilli olarak yazılmış bu metnin konusunu, kutsal su kabının (egubbū) etrafında ezberlenmiş olarak yapılan büyü oluşturmaktadır.

210-212.Büyü yoluyla çağırma konulu bir koleksiyon.

213. Sümerce bir büyü metninin kırık bölümü, bu kırık bölümde öğretici ve anmaya yönelik dinsel törenler konu edilmiştir.

214-217.Sümerce ve Akadca yazılmış kısa büyü metinleri.

218-219.Dinsel ayinler ve büyü konulu metinler.

220-225.Kırık olarak ele geçmiş bir metin parçaları,içeriği büyük olasılıkla 218-19 no'lu metinlerle paralellik göstermektedir.

226-229.Dinsel tören konulu metinlerin kırık bölümleri.

230. Tanrı ve tanrıçanın bir adam tarafından barıştırılmalarını konu alan dinsel tören ve büyü metni.

231. Büyü ile birlikte yapılan ve evdeki kötü işaretleri yok etmeyi amaçlayan bir metin.

232. Dinsel bir tören, kapı'dan (dışarıdan) gelebilecek kötülöklere (LUMUN^{giš}DALTİ) karşı yapılmış olduğu düşünölmektedir.

234. Büyü ile yapılan bir dinsel tören metninin kırık parçası.

235-236. *Namburbi* dinsel ayini ve kötü kehanetlere karşı oluşturulmuş bir metin.

237. Küçük bir tablet. Konusunu mavi yünlerin düğümlenmesiyle yapılan bir büyü metni oluşturmaktadır.

238. Küçük bir tablet. Bir adamın temizlenmesini konu alan dinsel bir tören.

239. Dinsel içerikli bir ayin, yatak temizliđi ve gelebilecek tehlikeler konu edilmiştir. (LUMUN^{giš}ERŠİ)

240. Arınma konulu dinsel bir törene ait metnin kırık parçaları.

241. Doğum anını kolaylaştırmak için büyü ile yapılan dinsel tören.

242. Üç adet *Namburbi* dinsel töreni , *lumun zirbabē, lumun eqil zi-qi-ip x[x]* ve *zirbabē sāmūti* 'ye karşı.

243. Dinsel bir tören (*kalmat eqli*) konulu metin

244. Dinsel bir tören (muhtemelen Tanrıça Ereškigal ile ilgili) metin.
245. Kötü rüyaların etkisine karşı yapılan bir dinsel ayin konulu metin.
246. Asurca Rüya Kitabı'ndan kırık bir parça.
247. Dinsel bir tören, bir adamın iyi rüyalar görmesi ve tanrı ve tanrıçasını barıştırması konulu bir metin.
248. Dinsel bir töreni konu alan metnin kırık bölümü.
249. Dualarla birlikte yapılan dinsel bir tören.
250. Dinsel bir töreni konu alan metnin kırık bölümü.
251. Dinsel bir tören ve Dua metni.
252. Büyü Metni.
253. Dinsel bir törene(!) ait metnin kırık parçası.
254. Büyü ile birlikte yapılan dinsel bir tören, bir adamın ailesindeki hastalık ve ölümlere karşı.

255. Büyü ile birlikte yapılan dinsel bir törene ait metnin küçük bir bölümü.
256. Büyü ile birlikte yapılan dinsel bir tören.(*qāt amēlūti*)
257. Büyü ile birlikte yapılan ve eşiyle tartışmış bir adamın barışmasını amaçlayan bir dinsel tören metni.
258. Dinsel tören konulu bir metnin kırık parçası.
259. Dinsel bir törene ait metnin kırık bölümü.Konusunu köpekten gelebilecek hastalık ve olumsuzlukların (*lumun kalbi*) oluşturduğu görülmektedir.
260. Dinsel bir törene ait metnin kırık bölümü.Konusu büyük olasılıkla bir hastalığa karşı (Kasık rahatsızlıkları!)alınan önlemlerdir.
261. 260 no'lu metinle paralellik gösteren bu metinde 9 kuş ismi anılmıştır.
262. Çeşitli hastalıklara karşı yapılan bir büyü metninin kırık parçası.
- 263-270. Dinsel tören konulu metinlerin kırık bölümleri.
271. Tanrısal tehlikelere ve iftiralara karşı yapılan büyü ve bu büyüde kullanılan bazı özel taşlar ve madenseller.

272. Çeşitli taşların dinsel törenlerde kullanımını konulu metnin kırık bir bölümü.

273. 271 no'lu metinle benzerlik gösteren bu tablette; *mimma limnu*, *antašubbū*, *bennu* ve *SAL.GAL*'e karşı bazı özel taşlarında kullanılmasıyla yapılan büyü konu edilmiştir.

274. 273 no'lu metinle benzerlikler gösteren bir büyü metninin kırık parçası.

275. Tanrı tarafından gelebilecek tehlikelerden ve iftiradan korunmak için yapılan büyü konu edilmiştir.

276. 275 no'lu metinle paralellik gösteren bir büyü metninin kırık parçası.

277. Büyü ile yapılan bir dinsel tören konulu tabletin kırık bölümü.

278. Taşların ve madensellerin kullanıldığı büyü metni.

MEDİKAL METİNLER

279. Diş hastalıkları için medikal bir reçete ve ardından göz hastalıkları için kısa bir dini tören konulu metin.

280. Cinsel hastalıklara karşı bir büyü ve dinsel ayin konulu metin.

281. Büyü ile birleştirilmiş bir medikal reçete. İçerisinde çeşitli rahatsızlıklara karşı geliştirilmiş merhem ve tütsüleme tekniğinden bahsedilmektedir.

282. Göğüs hastalıklarına karşı medikal bir reçete içeren tablet.

283. İki medikal reçete.(okunamaz durumda)

284. Doğum esnasında yaşanabilecek olumsuzluklara karşı yazılmış bir reçete metninin kırık bölümü.

285. Üç adet hangi amaçla hazırlandığı bilinmeyen reçete. Bunlardan ilki için yapılabilecek açıklama ilkinin erkekler için hazırlandığı ancak kadınların kullanamadığıdır.

286. *Bennu* 'ya karşı bir medikal reçete.

287-289. Medikal bir reçeteye ait metnin parçaları.

290. Medikal bir reçete ile dinsel bir ayine ait metnin kırık bölümleri.

291-295. Medikal bir reçeteye ait metnin kırık bölümleri.

296-297. Göz rahatsızlıklarına karşı hazırlanmış bir reçete metninin kırık bölümleri.

298-299. Medikal bir reçeteye ait metnin kırık bölümleri.

KURGUSAL ASTRONOMİ İLE TARİHLEME

300. Yıllık

301. Babilce yıllık

302. Bir yıl boyunca göksel hareketlerin gözlenmesi ve bu doğrultuda dinsel törenlerin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir metin.

303. 302 no'lu tabletin başka bir kopyası.

304. menolojik bir metnin kırık bir bölümü.

305-306. *Iqqur ipuş* serisinden bir menolojik metin.

KEHANETLER

307. *Šumma izbu* serisinden kehanet metni.
308. Karaciğer ile bakılan bir kehanet çeşidi.
309. 308 no'lu metnin kopyası.
310. Karaciğerle bakılan kehanet ile ilgili bir metnin kırık bölümü.(*danānu, bāb ekalli ve šulmu*)
311. *ubānu* ile ilgili, kehanet metninin kırık bir bölümü.
312. *šulmu* ile ilgili , kehanet metninin kırık bir bölümü.
313. Bir kehanet metninin kırık bir parçası.
314. *sibtu* ile ilgili, karaciğerden bakılan kehanet metninin kırık bir parçası.
315. *sibtu* ile ilgili, karaciğerle bakılan kehanet metninin kırık bir parçası.
316. *sibtu* ile ilgili, karaciğerle bakılan kehanet metninin kırık bir parçası

317-319.Karaciğer ile bakılan bir kehanet metninin kırık parçası.

320. *sibtu* ile ilgili, karaciğerle bakılan kehanet metninin kırık bir parçası

321-322.Yılanın hareketlerine göre belirlenen bir kehanet ile ilgili bir metin.(Šumma ālu)

323. Kertenkelenin hareketlerine göre belirlenen bir kehanet ile ilgili metin.(Šumma ālu)

324. Kehanetle ilgili bir metin.

325. Kehanetle ilgili bir metnin kırık bir parçası.

326-328.Kehanetle ilgili bir metnin kırık bir bölümü.

ASTRONOMİ İLE İLGİLİ METİNLER

329. Ayın hareketleri ile ilgili bir metin. (*Enuma Anu Enlil*)

330. Göksel hareketlerin izlenmesi ile ilgili bir metin.

331-334.Göksel hareketlerin izlenmesi ile ilgili bir metin. (^{mul}APIN)

335. Venüs gezegeni ile ilgili göksel bir metin.(İştar)

336. 333 no'lu metnin bir kopyası.

337-338.^{mul}APIN II ikinci bir kopyası.

339. Ayın yükselmesi ile ilgili astrolojik bir metin.

ÇEŞİTLİ METİNLER

340. 30 kısa dua metninden oluşan bir koleksiyon.

341. Tanrılara sunulan kuşlar

342-345.Sütun parçaları.

346-374.Tablet parçaları.

348. Kral listeleri ile ilgili bir metnin parçaları.(Eponym List.)

349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359. Tablet Parçaları.

360. Konusu bilinmeyen bir edebi metin.

361. Çok küçük ebatlara sahip bir tablet.

362-363-364-365. Tablet parçaları.

371. Dinsel tören içerikli olduğu düşünülen bir tablet.

372. bahçe kapısı, geçit ile ilgili olabileceği düşünülen bir metin.

373. Sözlük., lū = ša, Tablet I

374. Tanrılar Listesi ne ait bir metnin kırık parçası.

375. Tablet Parçası

376-378.Tanrılar Listesi.

379-380.Tanrılar Listesi.

381. Tanrılar Listesine ait kırık bir parça.

382-385.Geniş ebatları olan bir tablet. 381 no'lu metnin başka bir kopyası.

386. Babilce yazılmış bir sütunun parçaları.

387-388-389-390. Sütun Parçaları

391. Bitki Listesi. (*uruanna=maštaka*l serisi)

392. Eşanlamlılar Listesi, malku= šarru, Tablet I.

393. Eşanlamlılar Listesi, malku= šarru, Tablet VI.

394. Eşanlamlılar Listesi, malku= šarru, Tablet VIII.

395. Sözlük. (*á – idu II*)

396-398.Sözlük içerikli metinlerin kırık bölümleri.

399. Sümerce dua metni.

400. Dini bilgiler ve diğer benzer konulu metinler.

401. Taşların envanteri.

402. Yorumlamadan bir bölüm.

403. Hastalıkla ilgili bir kehanet metni.

404. Babilce yazılmış bir metnin parçası.

405. Ekonomi ile ilgili bir metin.(Hububat Tahsilatı)

406-407.Huzirina'nın İştar yoluyla birleştiği (ortak olduğu) kişilerin listesi.

Bib.1.

Lloyd S. & Gökçe.N, Sultantepe, Anglo-Turkish Joint Excavations,1952.

Gurney O.R.&FinkelsteinJ, The Sultantepe Tablets I ,British Institute of Arch.1957.

Gurney,O.R. &Hulin,P.,TheSultantepe Tablets II, British Institute of Arch.1964.

Postgate,J.N ,Fifty Neo-Assyrian Legal Documents ,British Institute of Arch.1976.

Donbaz.V& Parpola,J., Neo-Assyrian Legal Texts in İstanbul , British Institute of Arch.2001.

2. ZİYARET TEPE (TUŞHAN)

Dicle nehri kıyısında, Diyarbakır il sınırları içinde yer alan Ziyaret Tepe, 2001 yılından beri Dr. John MacGinnis (Cambridge University) tarafından araştırılmaktadır.³

Ziyaret Tepe Geç Demir Çağında (M.Ö.900-600), Asur İmparatorluğu'nun kuzey sınırında bulunan çok önemli bir şehirdir. Buradan ele geçen çivi yazılı belgeler Ziyaret Tepe'nin önemli bir Asur bölgesel merkezi olan Tuşhan olduğunu göstermiştir.

Kentin adı Mari metinlerinde , Orta ve Yeni Asur dönemi belgelerinde hem ülke (KUR), hem de kent (URU) tanımlayıcılarıyla birlikte geçmektedir.

Mari mektupları, Tuşhan'ın(Tuşhum), yörede Yeni Asur belgelerinden de tanıdığımız Sinabu ve Madara adlı iki kentle olan yakın ilişkisine işaret etmektedir.⁴

Yeni Asur devri krallarından Asurnasirpal'in düzenlemiş olduğu üç seferinden ikisine ait kayıtlar, Tuşhan'ın Yukarı Dicle yöresindeki yeri ve önemli konusunda diğer belgelerle karşılaştırıldığında daha ayrıntılı bilgi sağlarlar. M.Ö. 882 yılında ki seferinde⁵ kral, *“Nirbu ülkesinden hareket ederek Tuşha kentine yaklaştım. Yenileştirmek için Tuşha'yı ele aldım. Eski duvarlarını temizledim, yerlerini belirledim, temel çukurlarına ulaştım ve yeni bir duvarı muhteşem bir biçimde temelinden tepesine kadar yaptım ve tamamladım. İçine krali ikametgahım için bir saray kurdum.”*demiştir.

³ T.Matney& MacGinnis,2003:175-221.

⁴ D.D.Luckenbill,1926.

⁵ A.Grayson,1987.

Ziyaret tepe kazıları sonucu ulaşılan saray kalıntıları muhtemelen bahsedilen bu saraydır. Bu saray birçok odadan oluşturulmuş bir yapıdır. Bu odalardan ikisinde çivi yazılı tabletlere ulaşılmıştır.

Ziyaret Tepe Geç Asur çivi yazılı tabletler için önemli bir arşiv niteliğindedir. Asur İmparatorluğu'na (İ.Ö. 620 – 610) tarihlenen toplam 21 tam veya yarım tablet bulunmaktadır. Ankara'daki Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile tabletler Londra'daki İngiliz Müzesi tarafından onaylanan çivi yazılı tabletlerin korunmasına ilişkin prosedürlere bağılı kalınarak Diyarbakır'da pişirilmiştir. Arşivler buranın İmparatorluk Asur Devleti'ne ait vergi toplama merkezi veya tahıl depolama istasyonu olduğunu göstermektedir. Çoğu yazılı metin, tahılların dağıtımı ve şehirdeki kişilerle yapılan kontrat ve kişilerin borçlarıyla ilgilidir. Bazı metinler de şehrin kurumlarına ilişkin bilgi vermekte, Ziyaret Tepe'nin Geç Asur Dönemi'nde antik Tuşhan olduğuna dair belgeler bulunmaktadır.

Bib2

Parpola.S.,Cuneiform Texts From Ziyaret Tepe, State Archives of Assyria,2002-2003.

Koroğlu.K.,Diyarbakır ve Çevresinin Yeni Asur Dönemi Tarihi Coğrafyası,TTK,Ankara.1998.

Grayson,A., Assyrian Expansion Into Anatolia In The Sargonid Age,Uluslararası Assyriyoloji Kongresi,6-10/ VII.1987.

Matney.T and MacGinnis,Anatolica, Berlin,2002.

Luckenbill,D.D., Ancient Records of Assyria and Babylonia,I-II,New York. 1926.

3.GİRNAVAZ (NABULA)

Nusaybin'in 4km kuzeyinde, Çağçağ Vadisi'nin Kuzey Mezopotamya ovasına açıldığı noktada bir höyüktür. İlk olarak 1918 yılında A.T.Olmstead, daha çok yüzey buluntularına dayanarak Girnavaz'ın Asur Devri Nasibina'sı ile benzer noktalarına dikkat çekmiştir. 1969 yılında E.Lucius ve K.Sornig, Girnavaz'ın 2km güneyinde bulunan Veysiki köyünün, ad benzerliği nedeniyle, Mitanni devletinin henüz bulunamayan başşehri Waššuganni (Waššukanni) için bir arayış noktası saymıştır. 1980 K.Sornig'in bu görüşü, 3 yıl sonra Prof.Dr. Hayat Erkanal tarafından, daha çok arkeolojik ve topografik değerlendirmeler ile desteklenmiştir.

1980 yılından itibaren iki yıl süre ile Erkanal tarafından sürdürülen yüzey araştırmalarından toplanan buluntulara göre, Girnavaz'ın Geç Uruk çağından Yeni Asur devrine kadar, yani M.Ö. 4.bin sonlarından M.Ö.7.yy kadar kesintisiz iskan edildiği anlaşılmıştır. Erkanal'ın 1982 yılında başlattığı kazı çalışmaları 1991 yılına kadar devam etmiştir.

Nabula Orta ve Yeni Asur Devirleri yazılı kaynaklarında sık sık karşımıza çıkmaktadır. Buradaki Asur varlığı, ilk defa Lehman- Haupt tarafından tespit edilen stel parçalarıyla kanıtlanmıştır. Bu kitabeli parçalardan üç tanesi Asurnasirpal'e ait bir steli büyük ölçüde tamamlamaktadır.

Adana Arkeoloji müzesinde bulunan bu üç parçalı stel ve kitabesi bilim dünyasına J.D. Hawkins tarafından tüm ayrıntıları ile tanıtılmıştır.

Girnavazda ele geçen en önemli buluntu gurbunu, dört adet Yeni Asur Devri tabletini oluşturmaktadır. Bu tabletlerden Bahçe Satışı ile ilgili olanı, bahçenin tanımını yaparken; bahçenin bulunduğu kenti de açıkça ifade etmiştir, burası Nabula'dır.

TABLET I

KONUSU: Bahçe Satışı

TABLET II

KONUSU: Arazi Satışı

TABLET III

KONUSU: Arazi Satışı

TABLET IV

KONUSU: Arazi Satışı

Bib.3

Erkanal,H. Girnavaz Kazı Sonuçları Toplantısı VII, TTK.1985.

Donbaz,V. Some Neo-Assyrian Contracts from Girnavaz and Vicinity .1998.

4. GİRİCANO

Diyarbakır il sınırları içinde yer alan Giricano Höyük 2000 yılından itibaren Dr. Andreas Schacner tarafından Ilisu Barajı kurtarma çalışmaları bünyesinde incelenmektedir.⁶

2000 yılı kazı sezonunda ele geçen çivi yazılı belgeler Giricano Höyüğünün önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Giricano tabletleri, bir küp içerisinde ve fırınlanmamış olarak bulunmuştur. Tabletler Geç Asur Devri kralı Aşur-bel-kala dönemine tarihlendirilmiştir.⁷

TABLET I

KONUSU: Hububat Satışı

TABLET II

KONUSU: Eşek Yüğü Hububat Satışı

TABLET III

KONUSU: Eşek Yüğü Hububat Satışı

TABLET IV

KONUSU: Köle Satışı

TABLET V

⁶ TAÇDAM (Ilsu Barajı Kurtarma Projesi)

⁷ J.J.Szuchman, 2007:51.

KONUSU: Hububat Satışı

TABLET VI

KONUSU: Hububat Satışı

TABLET VII

KONUSU: Kadın Köle Satışı

TABLET VIII

KONUSU: Hububat Satışı

TABLET IX

KONUSU: Hububat Satışı

TABLET X

KONUSU: Çeki Öküzü ya da İnek Satışı

TABLET XI

KONUSU: İyi Kalite Sığır Satışı

TABLET XII

KONUSU: Satışın Niteliği Belli Değil !

TABLET XIII

KONUSU: Hububat Satışı

TABLET XIV

KONUSU: Evlilik Sözleşmesi

TABLET XV

KONUSU: Hububat Satışı

Bib.4

Donbaz,V. , Some Neo-Assyrian Contracts from Girnavaz and Vicinity , 1998

Bulletin .

Szuchman,J.J.,Ziyarettepe / Tuşhan / Upper Tigris ,California
University,London.2007.

Radner,K., Das Mittelassyrische Tontafelarchiv Von Giricano / Dunu-
ša-uzibi Excavations at Giricano I.TTK.Ankara.2004.

Radner, K, and Schachner,A., From Tuşhan to Amedi: Topographical Questions
Concerning the UpperTigris Region in the Assyrian
Period. *In* Salvage Project of The Archaeological
Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam
ReservoirsActivities in Ankara: Middle East
Technical University.2001.

5. ÜÇTEPE (TİDU / TA'İDU)

Üçtepe Höyük, Diyarbakır iline bağlı, Bismil ilçesi yakınlarındadır. Burada yapılan kazılar neticesinde ulaşılan Kurkh Monoliti (Lev.I), III.Salmanassar dönemine (M.Ö.859-824) tarihlendirilmektedir.⁸

Monolit, Bit-Adini ve Karkamış devletleri arasındaki savaşı anlatmakta ve bu savaş neticesinde meydana gelen siyasi değişiklikleri belirtmektedir. Monolitin sonlarında ise III.Salmanassar'a karşı oluşturulan ve içerisinde , Damascus (Şam) kralı Adad-idri, Hamat kralı İrhulini ve İsrail kralı Akhab'ın bulunduğu ittifakla mücadelesi anlatılmıştır. Literatüre Qarqar (Şam'ın kuzeyi) Savaşı olarak geçen bu savaşta her iki tarafta ağır kayıplar vermiştir.

III.Salmanassar,yıllığında bu savaş için, “*o kadar düşman öldürdüm ki Asi Nehrini (Orontes) cesetlerden oluşan bir köprü üstünde geçtim*” diyecektir.⁹

Üçtepe kazıları için, Türkiye’de ilk adımlar 1986 yılında, Prof.Dr. Veli Sevin başkanlığında yüzey araştırmaları yapılması ile atılmıştır.

1986-87 yıllarındaki ön çalışmaların arkasından 1988 yılında başlatılan kazı çalışmaları, 1992 yılına kadar 5 dönem sürdürülmüştür. Özellikle Yeni Asur tarihi

⁸ T.Matney and J.MacGinnis,2003.

⁹ J.J.Szuchman,2007:47.

coğrafyası konusunda yazılı belgelerle karşılaştırılabilir nitelikte bulgular sağlanmıştır.

KURKH MONOLİTİ

<u>KRAL</u>	<u>ÜLKE</u>	<u>YAZILIŞI</u>
Sangara	Karkamış	^m sa-an-ga-ra URU gar-ga-miş-a-a
Kundaşpu	Kummuh	^m ku-un-da-áš-pi URU ku-mu-ha-a-a
Arame	Bit-Agusi	^m a-ra-me DUMU gu-si
Lalla	Melid	^m la-li URU me-li da-a-a
Hayani(Hayya)	Bit-Gabbari (Sam'al)	^m ha-ia-ni DUMU ga-ba-ri
Qalparunda	Patina (Unqi)	^m qál-pa-ru-da KUR pa-ti-na-a
Qalparunda	Gurgum	^m qál-pa-ru-da KUR gúr-gu-ma-a-a

Kurkh Monoliti, konusu itibariyle ilişki içerisinde bulunan ülkeler ve kralları hakkında bilgi vermektedir. Monolit M.Ö. 853 yılına tarihlendirilmektedir.

“II.Asurnasirpal ve III.Salmanassar Kurkh Monoliti ve Yazıtlar”

Bib.5

Sevin,V., Excavations at Üçtepe Kazıları, İstanbul 1989,

Sevin,V., Asur İmparatorluğu (Üçtepe , Ziyarettepe ve Gricano Kalıntıları Işığında) ,

Yeni Asur Sanatı I, TTK 1999.

Koroğlu,K.,Üçtepe I / Üçtepe ve Çevresinin Yeni Asur Dönemi Tarihi
Coğrafyası1998.

Szuchman,J.J.,Upper Tigris,California University,2007.

6. GURGUM

PAZARCIK

Gurgum'un coğrafi konumu kabaca, Maraş ovasında Ceyhan nehrinin Aksu nehri ile birleştiği bölge olarak tanımlanabilir.¹⁰ Asurca kaynaklar ışığında Gurgum, hem Sumerce KUR ülke belirteciyle hemde URU kent belirteciyle kullanılmıştır.¹¹ Gurgum devletinin adı, Asur kaynaklarında ilk kez II.Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) döneminde geçmektedir. Bu kaynaklardan, yine bu tarihlerde Gurgum kralı Mutalli'nin, Asur Kralı Salmanassar'a haraç ödediği anlaşılmaktadır.¹²

M.Ö. 853 yılında Asur'a ödenen haraç listelerinde Qalparunda adında yeni bir Gurgum kralı karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. 805 yılında başka bir Asur kralı III.Adad-nirari, sekiz kralın oluşturduğu ittifaka karşı bir sefer düzenlemiş ve sonrasında Kummuh Kralı Uşpilulume ile Gurgum kralı Palalam oğlu Qalparunda arasındaki sınırı Kummuh kralının lehine yeniden düzenlemiştir. Buradan hareketle Gurgum kralı Qalparunda'nın Asur kralına karşı ayaklanan sekiz kraldan biri olduğu söylenebilmektedir.¹³ Yine Asur kaynaklarında, aynı ittifaktan bir kez daha bahsedilmekte ve Gurgum kralının ismi tespit edilebilmektedir.(M.Ö. 796)

¹⁰ V. Donbaz,1990:7 vd.

¹¹ J.D. Hawkins,1995:42.

¹² M.Liverani,1992:74.

¹³ V.Donbaz,1990.

M.Ö. 743 yıllarında Gurgum kralı Tarhulara'yı, III. Tiglat-Pileser'e karşı oluşturulan ve Urartu kralı II. Sarduri'nin başını çektiği bir birliğin içinde görmekteyiz.¹⁴ Takip eden süreçte Asur kralının bu birliği dağıtmayı başardığı, ancak M.Ö. 738-732 yıllarına ait vergi listelerinde Gurgum kralı Tarhulara'yı affettiği anlaşılmaktadır.

M.Ö. 711 yılından kısa bir süre önce Tarhulara, oğlu Mutallu tarafından öldürülüp; taht gasp edilmiştir. Bunun üzerine Asur kralı II. Sargon M.Ö. 711 yılında Gurgum'a karşı bir sefer düzenleyerek; Gurgum'u Asur'un bir eyaleti haline getirmiştir. Ele geçen vesikalar doğrultusunda eyaletin ismini, aynı zamanda başkent olan, Marqas olarak değiştirmiştir. Ancak belirtmekte fayda var ki, Marqas ismi yalnızca Asurca kaynaklarda, özellikle II.Sargon döneminde geçmektedir. Hitit hiyeroglif yazıtlarında bu isme rastlamak mümkün değildir. M.Ö. 1. Binyıl buluntular açısından zengin olmasına rağmen, bu bölge şimdiye kadar detaylı bir biçimde araştırılmamıştır. Buna rağmen özellikle Maraş civarında bulunan çok sayıda yazıt ve yazıt parçaları bilinmektedir. Bu yazıtların geneline bakılacak olursa, kral listelerinde geçen isimler Asurcadır.¹⁵ Buradan hareketle bu coğrafyada yoğun bir Asur siyasi idaresinden bahsetmek mümkündür.

¹⁴ Annaller,P.Rost,Tiglat-Pileser III.LeipzigII-1893:11.

61 [^mSu-lu-ma-al ^{mat}Me-lid-da]-a ^mTar-hu-la-ra

62 [^{mat}Gur-gu]-ma-a

¹⁵ D.D.Luckenbill,1926:221.

Bir diğer önemli yerleşim Kummuh'tur. Kummuh ismi Asurca metinlerde hem bir yerleşim hem de başkent olarak geçmektedir.¹⁶ II.Asurnasirpal ile başlayan bir Asur eyaleti görünümünün ardından, M.Ö. 612'de Nineve'nin yağmalanmasıyla, Kummuh'ta Asur egemenliği nihayete ulaşmıştır.

Aynı coğrafyayla ilgili bilgi veren önemli bir yazıt Pazarcık Stelidir. Bu steli incelemeden önce , Pazarcık'ın coğrafi öneminden bahsetmek yerinde olacaktır. Pazarcık, Gurgum ve Kummuh yerleşimleri arasında bir sınır eyaleti görevini üstlenmiştir. III. Adad-nirari ve IV. Salmanassar dönemlerinde birbirine yakın şehirler olan Paqarhubuni (Gaziantep) ve Arpadda'ya karşı düzenlenen savaşlarda önemli bir tampon bölge görevi gördüğü Asurca kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Pazarcık Steli (Lev.II), in situ olarak ,bugünkü Malatya-Maraş yolu üzerinde bulunmuştur. Stelin oluşturulma tarihi yaklaşık M.Ö. 805 olarak düşünülmektedir.

“II.Sargon Dönemine ait Yazıtlı Tuğlalar (Kahramanmaraş Müzesi)”

¹⁶ Leipzig-III.1983:11
[^{mat}Ku-um-mu]-ha-a [^mKu-uş-ta-âş-pi]

“ Pazarcık Steli”

Pazarcık Steli olarak adlandırılan stelin, girişinde büyük kral, güçlü kral ifadeleri geçer. Ancak metinlerde sık geçmeyen, “*Adad-nirari'nin annesi, Šamši-Adad'ın hanımı Sammu-ramat'ın ve Asur'un kralı*” ifadesi dikkat çekicidir. Stelin içeriğini, Kummuh Kralı Ušpilulume ve Gurgum Kralı Qalparunda arasındaki sınır anlaşmazlığı oluşturmaktadır. Stel, stelin korunması esasına dayalı bir metinle sonlandırılmıştır.

Bib.6.

Donbaz,V. “III.Adad-nerari'ye ait yazıtlı stel”, “Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums”.

Hawkins,J, The Political Geography of North Suriye and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period, London,1995.

Liverani,M. Neo-Assyrian Geography,Roma.1995.

Luckenbill,D.D., Ancient Records of Assyria and Babylonia,I-II,New York. 1926.

6a. KAHRAMANMARAŞ

(Marqasi / Marqaşti)

Gurgum coğrafyasının, Kahramanmaraş ve çevresi şeklinde ifade edildiğinden bahsetmiştik. Kahramanmaraş, daha önce yayınlanmış belgelerde, Marqasi şeklinde görülmektedir. Ancak Gürkan Gökçek'in yayınladığı makalede incelenmiş, Maraş merkezden bulunan, iki yeni tabletten birinde MAR-BAN (qaşti) geçişi ilk defa görülmüştür¹⁷. Buradan da ilgili yazarın bilgileri istikametinde bu yerleşim adının, yazılışı Marqasi olsa bile, bu yazımın açılımının, Marqaşti şeklinde ifade edildiği artık netleşmiştir. Gürkan Gökçek tarafından incelenen iki tablet de köle satışı ile ilgilidir. Yüksel Erimtan'ın koleksiyonunda bulunan bu tabletler, Kahramanmaraş Kalesi'nde daha önceki yıllarda yapılan kaçak kazılar sonucunda ele geçtiği belirtilen bir arşive aittir.

Aynı arşiv kapsamında değerlendirilen tabletlerin, 2 tanesi Yüksel Erimtan koleksiyonunda, 10 tanesi Kahramanmaraş müzesinde 36 tanesi de Anadolu Medeniyetleri müzesindedir.

¹⁷ G.Gökçek, Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet, 2005.
No:1 A.y. 21 ^{URU}Mar-BAN

7. ZİNCİRLİ (SAM'AL)

Sam'al, Gaziantep il sınırları içerisinde, Amanos Dağlarından doğu-batı istikametinde geçit veren Beylan Geçidi'nin (Pylae Amanos) Fevzipaşa çıkışına yakın yol ayrımında yer alır. Kuzey komşusu Gurgum, güney komşusu Unqi'dir. Amanoslar'ın batısındaki ihtilafli komşusu ise başkenti Adana'da olması gereken Que'dir.

Amanos Dağları'nın doğusundaki Zincirli Höyük'teki ilk incelemeleri 1883 yılında, antik Kommagene bölgesine doğru çıktığı keşif gezisi sırasında Osman Hamdi Bey gerçekleştirmiş ve burada sekiz kabartmalı taş levha ortaya çıkartmıştır. 1888 yılından itibaren kazılar, Karl Humann ile Felix von Luschan tarafından devam ettirilmiştir. Bu kazılar sonucunda, Geç Hitit dönemi krallıklarından Sam'al Krallığı'nın başkent kalıntıları kapsamlı bir biçimde ortaya çıkartılmıştır.¹⁸

Sam'al, M.Ö. 1300 ile 300 yılları arasındaki nispeten kısa bir zamanda Anadolu tarihi açısından önemli bir buluntu yerini teşkil etmektedir.¹⁹

M.Ö. 920 yılında Sam'al, bir Arami Beyi olan Gabar tarafından ele geçirilmiştir. Bu dönemi aydınlatan pek çok şehir suru, çok sayıda ortostat ve

¹⁸ B.Umar,1982:193.

¹⁹ B.Lansberger,1948:75.

kabartmalı ortostat ele geçirilmiştir. Yine bu dönem için önemli bir diğer buluntu Panamuva'ya ait bir kitabedir. Panamuva, Sam'al'de hüküm sürmüş önemli bir kraldır. Bıraktığı kitabeden anlaşıldığı üzere, Arami kralları yerli halkın dini inançlarına ve tanrılarına karşı saygılı davranmışlardır.²⁰

M.Ö. 832-810 yılları arasında Sam'al tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde Sam'al tahtında Kilamuva vardır ve kendisinden kalan kitabede "İki halkı refaha ulaştırdığını" belirtmiştir. Ancak bu halklar belirtilmemiştir. Kitabede Sam'al'in yerli tanrılarında da bahsedilmiştir. Bunlardan bir tanesi Raqqab-El'dir. Tanrı El'in araba sürücüsü olarak açıklanabilen bu tanrıya Fenike dilinde en üst makam verilmiştir. Sayılan diğer tanrılar arasında Hadad (Adad), Šemaš (Šamaš) gibi tanrıların varlığı da dikkat çekicidir. Kitabe Fenikece yazılmıştır. Kitabeyle birlikte çok sayıda, kralı görüntüleyen kabartmalara da ulaşılmıştır.

M.Ö. 743 yılında Sam'al, III. Tiglat Pileser zamanında Asur'a bağlanmıştır. Bu dönemde Sam'al Kralı II. Panamuva'dır ve Tiglat Pileser'in kitabesinde Pana olarak geçmiştir. Panamuva'nın ardından Sam'al de Bar-Raqab kral olmuştur ve bu dönemde sanat anlayışında yoğun bir Asur etkisi gözlenmektedir

Kendisinden kalan bir kitabede "Ben Sam'al Kralı Panamuva'nın oğlu Bar-Raqab dünyanın dört köşesinin kralı Tiglat Pileser'in kölesiyim" ifadeleri

²⁰ F.Kınal,1974:243.

geçmektedir.²¹ 15 yıllık saltanatı boyunca o dönem için muazzam sayılabilecek sanat eserlerini inşa ettirmiştir.

II. Sargon döneminde (M.Ö. 722-705) Bar-Raqab'ın yerinde Asurlu bir yönetici oturmaktadır. Bu durumu açıklar nitelikte olan bir buluntu şöyledir; Sam'al'e 20km uzaklıkta bulunan Sakçagözü kazılarında bir saray ortaya çıkartılmış ve bu sarayın Sam'al Krallarına ait olduğu düşünülmüştür. Saray kalıntıları arasında bulunan Milid (Malatya) Kralına(Mutallu) ait olan heykelin, daha küçük boyutlardaki benzerinin açığa çıkartılması; II.Sargon'un kendisine yardım eden Milid Kralı Mutalluya, Sakçagözü ve civarını verdiğini düşündürmektedir.²²

Sam'al kazıları, Bar-Raqab Sarayının yangınla sona erdiğini göstermektedir. M.Ö. 681-669 yılları arasında Asur kralı olan Asarhaddon döneminde Sam'al vasal bir krallık görevini sürdürmüş ve Asurlu valilerce yönetilmiştir.

Sam'al kazıları sonucunda II.Sargon ve Asarhaddon'a ait (Lev.III) yazıtlı steller bulunmuştur.

“ II. Sargon ve Asarhaddon Yazıtlı Steli”

Bib.7

Postgate,J.N , Fifty Neo-Assyrian Legal Documents, British Institute of Arch.1977.

²¹ F.Kınal,1974:245.

²² J.D.Hawkins,1995:94.

Landsberger,B. , “Sam'al” Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar.1948.

Borger.R, II. Sargon ve Asarhaddon Steli, Beiheft. 1956.

Kınal,F.,Eski Mezopotamya Tarihi,A.Ü.D.T.C.F. VUI.1970-1974.

Hawkins,J.D., The Political Geography of Nort Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period,London.1995.

Umar,B., Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi,E.Ü.Y.İzmir.1982.

8. ARSLAN TEPE (MELİDDU)

Yeni Asur Dönemi ile ilgili, Malatya ve civarı hakkındaki bilgilere hem Karkamış hem de Malatya'da bulunmuş yazıtlardan ulaşmak mümkündür. Özellikle M.Ö.9.yy.'da Malatya, yoğun bir Asur etkisi altında kalmıştır. Asur krallarının bu bölgeye düzenledikleri seferler bu etkiyi güçlendirmiştir. III.Salmanassar döneminde gerçekleşen seferlerin ilkinde (M.Ö. 844), güzergah olarak Suhme ve Enzi içinden, Murat Nehri boyunca uzanan yol izlenmiştir. Bu yol günümüz, Malatya-Elazığ karayolunu oluşturmaktadır. Bir diğer seferde (M.Ö.836) Salmanassar, Malatya'dan geçerek Tabal bölgesine ulaştığını belirtmiştir. Yine bu yolda günümüz Malatya-Kayseri karayoluyla hemen hemen aynı doğrultudadır.²³

M.Ö. 8.yy'ın ilk yarısından itibaren, bu bölgedeki Asur etkisi yerini, sırasıyla Menua, I.Argiști ve II.Sardur egemenliğindeki Urartu'ya bırakmıştır.²⁴ Urartu, Hattiler için Malatya vadisi ve Murat Nehri önem kazanıncaya kadar, bu bölgedeki genişleme politikasını sürdürmüştür. Urartular bu ilerleyişleri ile ilgili çok sayıda kaya kitabesi bırakmışlardır. Bunlardan biri olan Palu Kitabesinde, Menua , ilk olarak M.Ö. 800 yıllarında Malatya'ya karşı saldırıya geçtiklerini aktarmıştır.

²³ J.D.Hawkins,1995:89.

²⁴ M.Liverani,1995:50.

M.Ö.743 yılında III.Tiglat-pileser, kendisine karşı kurulmuş Geç Hitit ve Urartu ittifakını bozmak amacıyla bir sefer düzenleyerek; Urartu'nun Hatti ülkesine ilerleyişini durdurmuştur.²⁵

M.Ö.712 yılında II.Sargon, Kummuh kralının Malatya'yı ele geçirmesi nedeniyle bir sefer düzenlemiş ve bu sefer sonucunda Malatya Asur'a vergi veren, bağımlı bir yapı haline gelmiştir.²⁶ Yine bu sefer esnasında Tilgarimmu (Gürün) bölgesi yapılandırılarak verimli bir hale getirilmiştir.

Malatya M.Ö. 708'in sonlarında Asur egemenliğine geçmiştir.M.Ö. 705 yılında yapılan bir savaşta Asur hem Melid'i hem de Tilgarimmu'yu kaybetmiştir.

M.Ö. 694 yılında Sanherib, Tilgarimmu'ya karşı bir sefer düzenlemiş ve Melid yeniden bağımsızlığını kazanmıştır.

Yeni Asur Dönemi Malatya'sı hakkında başvurulacak en doğru kaynak II.Sargon'a ait anallerdir. Bu analler Arslantepe'de gerçekleştirilen kazılar sonucu ele geçirilmiştir. Arslantepe, bugünkü Malatya İli'nin 7 km kuzey-doğusunda bulunmaktadır.

“ II.Sargon Anallerinden Parçalar (Malatya Müzesi)”

Bib.8 Hawkins.J, Inscription of the Iron Age, Berlin- New York,2000.

Luckenbill,D.D., Ancient Records of Assyria and Babylonia,I-II,New York. 1926.

²⁵ D.D.Luckenbill,1926:221.

²⁶ CAH III/2: 22-103.

9. UNQİ (PATİNA) ALİMUŠ

Unqi'nin (Amik Ovası) merkez olarak kabul edildiği ve Tel Tayinat olarak bilinen bölgede yer alan Alimuš (Alişir), günümüz Antakya sınırları içindedir.

Antakya'nın Mezopotamya tarihi açısından önemli bir konumda yer alması daha çok bir liman şehri görünümünden kaynaklanmaktadır. Bu durum ticaretin aktif olmasını dolayısıyla da siyasal ve kültürel açıdan her dönem önem kazanmasına sebep olmuştur. Özellikle M.Ö. II. Binde Alalah olarak bilinen (Antakya-Reyhanlı) büyük ticari merkez Ugarit ile komşuluğu nedeniyle, stratejik ve lojistik olarak o dönem tabletlerinde önemli bir yere sahiptir.²⁷

Salmanassar'ın Diyarbakır-Üçtepe'de bulunan Kurkh monolit kitabesinde Unqi kralının, Gurgum kralı ile aynı kişi olduğu belirtilmiştir. Yine aynı monolitte Unqi ve Patina aynı bölgeyi tanımlamaktadır. Ülke determinatifi ile belirtilmiş ve "KUR Pa-ti-nu" şeklinde ifade edilmiştir. Bu monolit M.Ö. 853 yılına tarihlendirilmiştir. Monolit, bir savaş sonrasında o bölgenin kesin siyasi haritasını gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Unqi coğrafyası hakkında bilgi veren bir diğer yazılı kaynak III.Tiglat-Pileser zamanına tarihlendirilen İran Stelidir. Bu stelde özellikle Unqi ve Hamat arasında ki

²⁷ J.D.Hawkins,1995:95.

coğrafya tanımlanmıştır. Hattin dahil, Patini (Patina) de Unqi sınırları içerisinde gösterilmiştir. Hattin, ele geçen eponim listelerinde “KUR Pa-ti-na” olarak geçmektedir.²⁸

Kunulua olarak bilinen şehrinin de yine aynı coğrafyada, Kullanu (Kullania) ülkesiyle birlikte Unqi bölgesinde yer aldığı bilinmektedir. Bu konuda yine aydınlatıcı olan eponim listeleridir.

Sakça Gözü kazıları neticesinde ele geçen Ain Dara yazıtları ve bu yazıtlardan elde edilen bilgilere göre, Zincirli ile sınırları olmamasına rağmen Gurgum ve Kummu krallıklarının ticari faaliyetlerde bir ortaklık yaşaması ve buna karşı Bit-Agusi ve Unqi’inde yine aynı şekilde hem ticari hem de politik bir ortaklık yaşadıkları açığa çıkartılmıştır.²⁹

Unqi bölgesinde yer alan ve Asur’a bağlı olduğu bilinen Karabur³⁰, günümüz Yayladağı sınırında, Antakya’nın kuzeyinde yer almaktadır. Burada yapılan kazılarda, yerli halkın kendi tanrılarını resmettikleri üç kaya anıtı bulunmuştur. Bunlardan birinde, Büyük bir Tanrı karşısında ibadet ederken gösterilmiş; küçük, sakalsız bir yerli bulunmaktadır. Bu bütünüyle Asur Stilinin bir yansımasıdır. Buradan hareketle Asur’un siyasi anlamda kendisine bağladığı yerleşimlerde dinsel dolayısıyla kültürel bir hegemonyasının varlığından söz edilmelidir.

²⁸ L.Levine,1972:11-24.

²⁹ A.Abou,1990:94.

³⁰ A.Taşyürek.1975:172-180.

Yeni Asur döneminde, Unqi Bölgesi ve çevresindeki krallıklar Asur krallarının düzenledikleri seferlerin kayıtlandırıldığı analler yoluyla daha da aydınlatılabilmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri III.Adad-nerari'ye ait olan siteldir. (Lev.IV)

“III.Adad-nerari'ye ait yazıtlı stel”

“Antakya Steli”

Stelin girişi , “*Adad-Nerari büyük kral, güçlü kral, dört cihanın kralı*” ifadeleri ile başlar, konusunu ,“Zakur ve Nahlasi bölgeleri arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı oluşturmaktadır. Stel incelendiğinde, Asi Nehrinin ortak kullanılması esasına göre bir anlaşmaya varıldığı gözlenmektedir. Stel'in son satırlarını, steli koruma amaçlı bir yazı ile sonlandırmışlardır. “*Asur'un büyük tanrısı Aššur, Adad ve Ber, Harranda tapınağı olan Sîn, bu stel üzerinde değişiklik yapanın dualarını duymayacaklardır.*”

Bib.10

Donbaz,V. “III.Adad-nerari'ye ait yazıtlı stel”, “Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums”.

Hawkins,J.D., The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period,London.1995.

10. KARGAMIŞ (GARGAMIŞ)

Gaziantep il sınırında bulunan Kargamış'tan ilk olarak Tiglat-Pileser (M.Ö.1116-1076), Lebonan(Lübnan) üzerine yaptığı seferde, "Büyük Hatti Ülkesi" olarak söz etmiştir.³¹ II.Sargon dönemine kadar devam eden Kargamış Krallığı, yapılan kazılar neticesinde ki, bunlar içerisinde en önemlileri İngiliz Arkeolog L. Wooley'in gerçekleştirdiği kazılardır, çok sayıda sanat eseri gün ışığına çıkartılmıştır. Bu çok önemli merkezde henüz eski tabakalara inilmemiştir. "Yukarı Şehir" olarak adlandırılan bölümü ve kale kalıntıları Türkiye sınırları içinde, Nizip'te yer alırken; Kentin "Aşağı Şehir" olarak adlandırılan bölümü ise Suriye'nin Cerabis köyünde bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında mayın döşenen arazi halen temizlenmemiş olduğu için Kargamış'ta herhangi bir araştırma yapmak bugün için olanaksızdır. Mari kaynaklarından bilindiği kadarıyla Kargamış'ta M.Ö. 18.yy tarihlenen yazılı belgelerin mevcut olması gerekmektedir.³²

II. Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) ve III.Salmanassar dönemlerinde Kargamış Kralı olarak Sangara'dan bahsedilmiş II.Asurnasirpal'in annallerinde³³ bu olay şöyle yer almıştır:

³¹ J.D.Hawkins,1995:91.

³² J.D.Hawkins,1995:91.

³³ M.Liverani,1995:44.

“Fırat nehrini taşkın olduğu bir zamanda, koyun derisinden yapılmış tulumlarla geçtim, Kargamış ülkesine yaklaştım. Hatti ülkesi kralının haracını aldım. Kargamış şehrinin harp arabalarını ve süvarilerini (ve) piyadelerini esir aldım. Bütün ülkelerin kralları huzuruma geldiler (ve) ayaklarına kapandılar.”

Özellikle III. Salmanassar dönemine(M.Ö.859-824) tarihlendirilen Kurkh Monolitinde, Kargamış ile Bit-Adini devletleri arasında yaşanan mücadele öne çıkmaktadır. Yine ismi geçen kral, Sangara, aynı monolitte Kargamış kralı olarak geçmektedir.

George Smith'in 1876 yılında Kargamış'ta bir dizi kabartma bulmasıyla başlayan, daha sonra British Museum adına yapılan kazılarda ele geçen buluntular , Kargamış'ın M.Ö. 1.binyılın başlarında ne denli önemli bir ticaret merkezi olduğunun göstergesidir. Yaklaşık 3000 yılda Kargamış'ın stratejik önemini kaybetmemesi ki Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bağdat tren hattının önemli bir noktasını oluşturmuş olması, o dönem kitabelerini destekler niteliktedir

Kargamış yazıtlarında Kargamış Kraliçesi olarak geçen Tanrıça Kubaba bereket sembolleriyle (nar ve başak) betimlenmiştir. Kargamış'ta bulunan Luvi dilindeki hiyeroglif yazıtta, Kral Katuwas'ın Kargamışlı Tarhunzas'a verdiği tapınak zanaatkârlarını almak isteyenlerin lanetleneceği yazılıdır.

“II.Sargon Dönemine ait yazıtlı tuğlalar”

Bib.11

Hawkins,J.D “The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia
The Neo-Assyrian Period, London .1995.

Donbaz,V. Inscribed Spear Heads and Some Tablets at the Gaziantep
Arc. Mus.İstanbul.1998.

Postgate,J.N 1976 Fifty Neo-Assyrian Legal Documents, British Institute of
Arch.BIAA.Ankara.1976.

Liverani,M. Neo-Assyrian Geography,Roma.1995.

II. BÖLÜM

ANADOLU'DA ASUR DEVLETİ'NİN ETKİ ALANINDAKİ BÖLGELER

A. QUE (ÇUKUROVA)

Que, Akdeniz'e uzanan dağları, ovaları, vadileri, nehirleri, geçitleri ve yüksek platoları ile coğrafi bir çeşitliliğe sahiptir. Ayrıca bölgenin Anadolu ve Suriye arasında bir köprü oluşturan konumu yanında, doğal zenginliğinin mevcudiyeti onun sosyal, ekonomik, kültürel, askeri ve siyasal gelişimine yön vermiştir.

Bölgenin M.Ö.XII. yüzyıldan itibaren, özellikle ekonomik açıdan, devletler arası ilişkilerde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Aynı yüzyıl içerisinde bu bölgeden hammadde (iyi cins ağaç) ve işgücü potansiyeli Asur'a sevk edilmiştir.³⁴

Batı ile doğu arasında en kısa yolu oluşturan jeopolitik konumu yanında; doğal liman olanakları ve gemi yapımı için uygun ormanları, bölgenin çok sayıda yabancı gücün ilgi odağı haline gelmesi sonucunu doğurmuştur. (Harita, II.)

Que'nin ve özellikle de Amanos dağlarının Anadolu içlerine geçit veren birkaç yerden biri oluşu, Mezopotamya halklarını bu bölgeye sefer yapmaya itmiştir.

³⁴ M.Kurt,2006:2.

Asur krallarının buraya yaptıkları seferlerde, temel amaçlardan birisinin de sedir ağacı kesmek olduğu anlaşılmaktadır. Sanherib (M.Ö.705-681) dönemine ait, Amanos bölgesinden bahseden çok sayıdaki belgelerden biri olan “Rakipsiz Saray” başlıklı kitabede kral, Amanos dağlarında yetişen dağ servilerinden söz etmektedir.³⁵

Asurluların, dikkatlerini Toros dağlarına çevirmelerinin bir başka sebebi de buradaki doğal maden kaynakları olmalıdır. Kapadokya’daki Bolkarmaden bölgesi yer altı zenginliklerinin, Que yoluyla Tarsus üzerinden ihraç edilmesi, buraya ayrı bir önem kazandırmıştır. Ayrıca Adana çevresinde, kısa zamanda keskinliğini yitiren demir aletlerin yeniden ısıtılıp keskinleştirildiği çok sayıda atölyenin bulunması, bu konuda büyük önem taşımaktadır.³⁶

Çukurova, ilk çağlardan beri, Anadolu’nun deniz yoluyla Akdeniz ülkelerine ve kara yolu ile de doğu ülkeleri ile bağlantısını sağlayan önemli bir kavşak konumunda olmuştur. Bu bakımdan, Que’ye stratejik ve jeopolitik önem kazandıran unsurlara, bölgenin Anadolu’yu Mezopotamya’ya bağlayan önemli karayolu geçitleri de eklenmelidir. Akdeniz sahillerini Suriye-Mezopotamya’dan ayıran Amanoslar ve Antitoroslar oldukça yüksek olup, çok az yerden geçit verirler. Eski çağlarda, Mezopotamya ve Kuzey Suriye’den Anadolu’nun iç bölgelerine iletişim, bu az sayıdaki geçitler aracılığıyla sağlanmıştır.³⁷ Bunlar ticari ve kültürel alışveriş için olduğu kadar, savaşlar için de her zaman önem taşımıştır. Ayrıca Hatay (Unqi)

³⁵ U.B.Alkım,1965:17.

³⁶ H.Çambel-A.Özyar,2002:9.

³⁷ H.Çambel-A.Özyar,2002:9.

ve İç Anadolu'nun bağlantısı için hayati öneme sahip geçitler, tarih boyunca Kuzey Suriye ile Anadolu'nun siyasi ilişkilerinin devamlılığını sağlamışlardır.

Çukurova, tarıma elverişli çok geniş toprakları, sularının bolluğu ve ikliminin elverişliliği ile Anadolu'nun istisnai bölgelerinden birisini oluşturmuştur.

Çeşitli bakımlardan önemli özelliklere sahip Que, Asur kaynaklarına, Que (ovalık Çukurova) ve Hilakku (dağlık Çukurova-Kilikya) olarak geçmiştir. Başkentinin Sissu (Adana) olduğu anlaşılan Que'nin sınırlarının Amanoslara ve Antitorosların ilk uzantılarına kadar yayıldığı anlaşılmaktadır.

Asur kralları, özellikle M.Ö.I.binin başlarında, Anadolu'nun güneybatısına ulaşmak ve bölgenin zengin ormanlarından faydalanmak için sefer düzenlemişlerdir. II.Asumnasirpal'in (M.Ö.885-859) bu bölgeye düzenlediği bir sefer sonrasında, Amanos dağlarına zaferini simgeleyen bir stel³⁸ diktirmesi, bölgenin Asur için öneminin kanıtı olarak düşünülmelidir.

Asurlular, M.Ö.IX. yüzyıldan itibaren, Que'ye sızmaya başlamışlardır. Que'nin vasal krallık statüsünde olduğu M.Ö.VIII.yüzyıl başlarına kadar Asur için temel amaç, burada Asur kontrolünü sağlamak olmuştur. Bu kontrol ise Asur askeri gücü ile yerel liderlerin ortak çalışmaları sonucu gerçekleştirilmiştir. Büyük

³⁸ M.Weinfeld,1999:137. G.Karauğuz,2002:41.

olasılıktır ki, yerel güçlerin sık sık çıkarmış oldukları isyanların etkisiyle, M.Ö. 713-663 yılları arasında, bölgenin bir Asur eyaleti haline getirildiği görülmektedir.³⁹

III.Salmanassar, Que'nin Asur gücünü arttıracaklarını büyük bir ileri görüşlülükle tespit etmiştir. Çünkü bu fetih, politik olarak batıya yapılacak yayılmaları belirleyecek ve ekonomik olarak Asur'u koruyacak, onların Bolkarmaden zenginliklerine geçişini emniyet altına alacaktı. Asur'un başka yerlere yapacağı seferlerin lojistik desteği de, bu şekilde sağlanabilecekti.⁴⁰ Buradan hareketle M.Ö. IX. Yüzyıldan itibaren, Asurluların özellikle Çukurova bölgesini kontrol altında tutma yolunda gösterdiği çabalar, siyasi ve askeri amaçlı olduğu kadar, ekonomik nedenlerden de kaynaklanıyordu.

Que ile yakından ilgilenen Salmanassar (M.Ö.858-824) hakimiyetinin ilk yıllarında, diktirdiği Siyah Obeliskinde, Fırat'ı geçerek kendisine karşı koalisyon oluşturan Geç-Hitit ve Kuzey Suriye krallıklarını yendiğini ve Amanos eteklerine bir zafer anıtı diktirdiğini anlatmaktadır. Söz konusu koalisyon içerisinde, Hilakku'lu Pihirim ve Que'li Kate'nin olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹

M.Ö. 858'de bölgeye yaptığı bu ilk seferde, Que'nin başlangıcı ve sonuna zafer kitabeleri diktirerek, bölgede Asur hakimiyetini ilan eden III.Salmanassar'ın Amanosları aştıktan sonra, Hilakku ve Que ordularına yenildiği düşünülmektedir.

³⁹A.Lemaire,1991:265.

⁴⁰ A.Jasink,1991:225.

⁴¹ B.D.Shaw,1990,205.

Ayrıca Sam'al kralı Kilamuwa'nın Fenike alfabesi ile yazılmış yazıtından, adı geçen kralın, Que kralı Kate'nin vasalı olduğu da anlaşılmaktadır.⁴² Bu durum bölgede uygulanan ve yerel otonomiye dayanan yönetim sisteminin de açık göstergesidir.

III.Salmanassar'ın M.Ö.855 ve onu izleyen iki yılda bölgeye yeniden sefer düzenleme ihtiyacı, Asur'a karşı yeni bir koalisyon oluşturulması ve Akdeniz ticaretini tehdit eder bir mahiyet kazanmasının sonucu olmalıdır.Söz konusu koalisyonu dağıtmak için sefere çıkan Asur kralı, M.Ö.852 yılında amacına ulaşmıştır. Salmanassar'ın hakimiyetine giren Geç Hitit krallıklarından biri de Que olmuştur. Asur bu girişimi ile büyük ekonomik getiri de elde etmiştir. Çünkü batıya uzanan ticaret yolları ile Toros maden yataklarının kontrolü, tamamıyla Asur'a geçmiştir.⁴³

III.Salmanassar dönemi kayıtlarından, kralın M.Ö.839 yılında, Amanosları aşarak Que'ye iki sefer düzenlemesi bölgeyi baştan başa fethettiğini göstermektedir. Sonunda bol ganimet elde edildiği anlaşılan bu seferler sırasında, Amanosları aştıktan sonra aldığı Kisuatni, Lusanda ve Abarnani şehirlerinin de Que kralı Kate'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Asur kralı III.Salmanassar'ın Siyah Obeliskinden (M.Ö.837) (Lev.V-VI) anlaşıldığı kadarıyla Que'yi geçmiş, Kralı Kate'yi mağlup ve esir ederek,

⁴² A.Lemaire,1991:269.

⁴³ V.Sevin,1991:9.

şehirlerinden Timur ve Pabri'yi yıkmıştır.⁴⁴ Çünkü Karatepe yazıtları, III.Salmanassar tarafından yıkılmış Pabri şehrinin onarıldığından söz etmektedir. İleri hareketini sürdüren Asur kralı, Hilakku üzerinden Melid'i ve Timur tepesini geçmiş, 24 krallıktan oluşan Tabal üzerine yürüyerek hediyelerini kabul etmiştir. Asurlular, bu hareket sonucunda Que'yi ve Tabal'i tamamen egemenlikleri altına alarak batıya uzanan ticaret yolları ile Toroslarda bulunan gümüş ve mermer yataklarını kontrol altına almışlardır.

III.Salmanassar'ın M.Ö.837 yılı seferi sayesinde, Anadolu'nun bu dönem idari yapısı hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Her şeyden önce, M.Ö.IX. yüzyılda, Tabal'in en az 24 krallıktan oluşan bir konfederasyonluk olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu kralın hakimiyet yıllarında Tabal krallıklar birliğini oluşturan beyliklerin sayısının ve sınırlarının zaman zaman değiştiği de görülmektedir. Öte yandan, bu birliğe, uzun bir süre Tuwanuwa (Tyana-Niğde) beyi Urballa'nın önderlik ettiği düşünülmektedir.⁴⁵

M.Ö. 834-833 yılları olaylarından söz eden anallerden anlaşıldığına göre III.Salmanassar, hakimiyetinin 25.yılında Que krallığına saldırmış, çok sayıda şehir ve köyü tahrip etmiştir. Bir yıl sonra ise Tulli'nin güçlü şehirlerini ele geçiren Asur kralı, Tarsus'ta yeni bir Que kralı atamıştır. III.Salmanassar, M.Ö. 834'te gerçekleştirdiği bu seferi şu şekilde anlatmaktadır:

⁴⁴ J.D.Bing,1987:47.

⁴⁵ Y.Coşkun,1989:484.

“Hakimiyetimin 26.yılında Amanos Dağı'nı 7.defa aştım ve Que kralı Kate'nin şehirlerine 4.defa yürüdüm.Tulli'nin kraliyet şehri Tanakum'u kuşattım (...) Tanakum'dan hareket ettim ve Lamena'ya doğru yöneldim (...) <sonra> Tarzi'ye doğru ilerledim.<halkı> ayaklarına kapandılar. Onlardan vergi olarak altın ve gümüş aldım.Başlarına Kate'nin oğlu Kirri'yi geçirdim.”⁴⁶

M.Ö. I.bin yılın en önemli siyasal ve askeri gücü olan Asur, M.Ö.IX. yüzyılda hızla gelişmiş, M.Ö. VIII.yüzyılın ilk yarısında ise bir duraklama yaşamıştır. Ancak, M.Ö. 745 yılında III.Tiglat-pileser(M.Ö. 745-727)'in başa geçmesi ile birlikte Yakın Doğu yeni bir döneme girmiştir.III.Tiglat-pileser Asur'u bir cihan devleti yapmak ve Asurlulaştırma politikasını uygulamaya koymak gayesindeydi.⁴⁷ Bu nedenle, M.Ö.VIII. yüzyıl ortalarında, Asur'da yaşanan olaylar, sadece Asurlular'ın tarihini etkilemekle kalmamış bütün Ön Asya tarihini de derinden etkilemiştir.

Sistemli bir batı siyasetine dönmüş olan III.Tiglat-pileser, Que ile yakından ilgilenen ikinci Asur kralıdır. III.Salmanassar'ın ölümünden, Tiglat-pileser'in başa geçmesine kadar geçen süre zarfında, bölgedeki Asur hakimiyeti, Urartular lehine sarsılmış olmalıdır. Anadolu'daki boşluktan yararlanan Urartu kralı Sarduri'nin başını çektiği Tabal, Melid, Kummuh ve Que krallıkları Asur'a karşı bir ittifak oluşturmuşlardır. Tiglat-pileser, Orta Anadolu yaylası ile Asur arasındaki ticaret

⁴⁶ A.Dinçol1982:130. Borgia-Casabonne-Egetmeyer,2002,185.

⁴⁷ F.Kınal,1987:252.

yolunu kesen bu Urartu çemberini kırmak amacıyla bir sefer düzenlemiştir.⁴⁸ M.Ö.738'te, Halpa (Adıyaman-Gölbaşı)'da yapılan savaşta Asur'un galip geldiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç doğrultusunda, Tabal ve Que'de kaybedilmiş olan Asur hakimiyeti yeniden sağlanmıştır.

III. Tiglat-pileser dönemi belgelerinde, onun M.Ö.738 yılında düzenlediği sefer sonucunda yendiği ve vergiye bağladığı bir çok krallık arasında, Que kralı Urikki'nin adı da geçmektedir. Buradan, III.Salmanassar'dan yaklaşık bir yüzyıl sonra, Que krallığı Asur'a vergi vermek zorunda kalmıştır sonucuna varabilmekteyiz.⁴⁹

Urikki'nin, III.Tiglat-pileser dönemine ait vergi listelerinde Que kralı olarak geçmesine karşın, Nimrud'da ele geçirilip M.Ö. 710/9 tarihinde Que'li yöneticinin mektubunda ise bölge II.Sargon'un hakimiyetindedir.⁵⁰ Que'de, Asurlu bir yöneticinin ve Urikki'nin bir arada yaşaması, buranın Asur İmparatorluğu'na katıldığı şeklinde değerlendirilmiştir.

II.Sargon'un Asur tahtına geçmesiyle, Urartu'nun ve Asur'un, ağır vergilerle ya da hediyeler karşılığı siyasi varlıklarına ciddi müdahalelerde bulunmadıkları Anadolu şehri devletlerine karşı köklü değişimlere gidilmeye başlanmıştır.Özellikle Asur bu yeni siyaseti ile Kuzey Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'ı

⁴⁸ A.Erzen,1984:33.

⁴⁹ M.Kurt,2006:11.

⁵⁰ Lemaire-Tekoğlu,2000:1003.

elde ederek, bütün Yakınoğu'yu tek bir imparatorluk altında toplamayı amaçlamıştır.

II.Sargon'un hükümdarlığı sırasında ortaya çıkan problemlerin bir sonucu olarak, imparatorluk içinde, Que'nin askeri ve siyasal fonksiyonu daha da önem kazanmıştır. Güney Anadolu, çok sayıda diplomatik entrikaların ve askeri faaliyetlerin sahnelendiğı bir yer haline gelmiştir. Asur bu bölgede en güçlü iki siyasi muhalifi olan Muşkilerin (Frig) ve Urartuların büyük zorlamaları ile karşı karşıya kalmıştır. II.Sargon'un, Kuzey Suriye üzerine her yıl sefer yapmasının en önemli sebeplerinden biri, bölgedeki Asur çıkarlarını sekteye uğratan yeni bir gücün ortaya çıkmış olmasıdır. Hiç şüphesiz, bu yeni güç, Urartularla birlikte hareket eden ve Güney Anadolu'da hakimiyet kurmaya çalışan Muški kralı Mita (Midas)'dır.

Asur için önemli bir rakip haline gelen Mita'nın ve Urartuların kışkırtması sonucu Karkamış kralı Pisiris isyan etmiştir.⁵¹ Bunun üzerine Sargon bölgeye bir sefer düzenlemiştir(M.Ö. 717);Karkamış'ı ele geçirmiştir. Asur ülkesinden getirilen çok sayıda halkın Karkamış'a yerleştirilmesi, II.Sargon'un bölgede uygulamayı düşündüğü hakimiyet anlayışını yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Takip eden yıllarda, Asur kralının Muški kralı Mita ile Que kapıları ve Pozantı çevresinde karşılaştığı görülmektedir. Çünkü Mita, M.Ö. 717 yılında Karkamış kralı Pisiris'in Asur'a karşı başlatmış olduğu harekatta, onun yanında yer aldığı gibi, III.Salmanassar'dan beri Asur'a bağlı olan Que'deki bazı şehirleri de ele geçirmiştir. Que 'nin güneyinde ve doğusunda Geç Hititlerle bağlantıya geçen Muški'nin, hem

⁵¹ D.D.Luckenbill,1926,II:8.

Gülek Boğazı hem de Göksu Vadisi'nin doğusu ve Laranda (Karaman) yoluyla Akdeniz'e ulaşmayı denediği anlaşılmaktadır.⁵²

II.Sargon, hakimiyetinin yedinci yılında (M.Ö.715), Muški'li Mita'nın bölgedeki faaliyetlerin engellemek ve onun ele geçirdiği şehirleri geri almak için, sefere çıkmak zorunda kalmıştır. Mita'dan Que'yi geri alan Asur kralının, Usnani, Qumasi ve Göksu üzerindeki Harura(Silifke)'yı da ele geçirdiği bilinmektedir. Sargon, Muşkileri Torosların gerisine püskürtüp vergiye bağlamak suretiyle, Que ülkesinde bozulan düzeni yeniden tesis etmiştir.⁵³

II.Sargo'un yıllıklarında, Göksu'nun daha batısındaki bölge ve şehirler hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat, Asurluların Göksu Vadisi'ne ulaşmaları, onların geleceği açısından önemli olmalıdır. Çünkü o çağda vadideki demir ve kurşun madenleri ile sedir başta olmak üzere diğer orman ürünleri, bu devletin mevcut gücünü devam ettirmesinde önemli ihtiyaç maddelerini oluşturmuştur.⁵⁴ Bütün bunların sonucu olarak, özellikle II.Sargon zamanında Muşkilere karşı verilmiş olan mücadelelerin ekonomik boyutunun ön planda olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Anlaşıldığı üzere, Mita'nın, çevredeki Geç-Hitit şehirleri ile ittifak sağlayarak, Que geçitleri ve Göksu Havzası yoluyla Akdeniz'e ulaşma çabaları, II.Sargon tarafından engellenmiştir. Ancak, Torosların batı tarafında, Hadim-Alanya

⁵² L.Zoroğlu, 1994a:303.

⁵³ P. Desideri-M.Jasink,1990:125.

⁵⁴ L.Zoroğlu, 1994a:80.

arasında Payallar, Ermenek-Anamur arasında Domuztepe,Bozkır-Manavgat bağlantısını sağlayan Merdivengediği ve Konya Ovası'nın güneyindeki Dibektaş yapılarındaki Frig etkisi dikkat çekmektedir. O halde Que sınırını aştığı halde, Asurlular tarafından geri püskürtülen Muşkiler'in, denize ulaşmak için bu kez de Bozkır-Hadim-Ermenek rotasını denemeye teşebbüs ettikleri anlaşılmaktadır.⁵⁵

Que üzerinde en kalıcı kontrol işaretleri, M.Ö. 715 ve 713 yıllarından sonra görülmektedir. Bu dönemde, II.Sargon, Que ve Hilakku'yu kesin olarak kendisine bağlamıştır. Hilakku'yu, kızı ile evlendirdiği Tabal kralı Ambaris'e verdiği, ancak Ambaris'in beklenmedik ihaneti ile karşılaştığı anlaşılmaktadır. Sargon'un, Hilakku'yu vasali olan Ambaris'e bırakmasında, bölgenin kontrolünün güç olmasının etkili olduğu düşünülmelidir.

Ambaris'in ihaneti, Sargon'un kuzeybatı eyaletleri ile ilgili politikalarında bütünüyle değişikliklere yol açmıştır. Bu politika değişikliğinde, sınırlarda vergi veren bağlı beyliklerin korunmasını esas alan, doğu diplomasisi de büyük rol oynamıştır. Asur kralının, M.Ö. 713 yılından sonra, bağımsız beyliklerin sayısını azaltma konusundaki ısrarcı çabası, bu bölgelere verilen önemi göstermektedir. Que'nin Asurlular tarafından hep önemli bir kale olarak düşünülmesi, Que geçitlerine giden önemli ticaret yolunu gözetleyici konumundan kaynaklanmaktadır.⁵⁶

⁵⁵ L. Zoroğlu,1994a:302-303.Bahar, 1999,14 vd;Lev.XLII,XLIII,XLIV:1.

⁵⁶ Houwink ten Cate,1961,25.

Tabal ve Muşkilerle olan anlaşmazlıklarını, askeri seferler ve diplomatik girişimlerle çözmeye çalışan Sargon, M.Ö. 705 yılında, Tabal ülkesinde Kimmerlerle (Gimirru) yaptığı savaş sırasında ölmüştür. Sargon'un hükümdarlık yıllarının sonlarına doğru, Anadolu'da çıkan isyanlar, Asurluların bölge üzerindeki kontrollerini kaybetmeye başladıklarının da işareti olmuştur. Söz konusu isyanlardan birisi, Que'nin siyasi bağımsızlığını yeniden tesis etmeye karar veren Azitavadda tarafından çıkartılmıştır. Asur'a vergi vermeye karşı gelen Azitawadda, kendisini Que'nin emniyetini sağlayacak, hakim korkuları giderecek ve Que halkının içerisindeki çeşitli grupları birleştirecek kadar güçlü hissediyordu. Bunun için, halkın kendisine ve karşılıklı olarak birbirlerine güvenmesini sağlamaya yönelik propaganda çalışmalarına girişmiştir. Karatepe yazıtlarından anlaşıldığına göre, Azitawadda, Asur'a karşı girişeceği mücadelede Luwilerden, Fenikelilerden ve Greklerden geniş çaplı bir halk desteği aradığı gibi, muhtemelen, Que (Kilikya Ovası) kuzeyindeki dağlık bölgelerde hükümdarlık süren çok sayıda yerel Hilakku halkını da yanına almaya çalışmıştır.⁵⁷

Azitawadda'nın asıl amacı, Que'deki her türlü sosyal, siyasal ve ekonomik grupların emniyet ve refahının kendisinin yönetiminde olduğu bilincini aşılmasıdır. Bunun yanı sıra Azitawadda, Que üzerindeki liderliğine meşruiyet kazandırmayı da amaçlamış olmalıdır. Bu nedenledir ki, Que'de Asur hakîmiyetini çağrıştıracak olan Que'yi kullanmaktan şiddetle kaçınmıştır. Bunun yerine, birliği sağlamak amacıyla, Adana Ovası'nın bütün sakinleri için, kökleri M.Ö. XIV. yüzyıla kadar

⁵⁷ J.D.Bing,1987:90.

uzanan “Danuna” ismini kullanmayı tercih etmiştir.⁵⁸ Que ya da Kilikya sakinleri arasındaki sosyal ve siyasal birliği göstermesi açısından mükemmel bir seçim olan bu isim, Azitawadda’nın politik ve idari kabiliyetinin de açık göstergesi sayılmalıdır.

Sargon’un ölümü üzerine Hilakku’da da isyanlar çıkmıştır. İsyan edenlerin bölge halkını toplayarak Que geçitlerini kapatma girişimleri, Asur için isyanların nemini arttırmıştır.⁵⁹ Anallerin belirttiği üzere; Sanherib,M.Ö.703-702 yıllarında , bölgeye bir sefer düzenlemiş ve isyanı bastırmıştır. Kralın, Que ve Hilakku halkından Asur’a esirler götürdüğü, Ninova’daki sarayı tanıtan yazıtlarda, saray işçileri olarak, Que ve Hilakku isyancılarının çalıştırılması ile doğrulanmaktadır.⁶⁰

Sanherib (M.Ö. 705-681) dönemi Que isyanlarının en önemlisi, Kirua isyanı olmuştur. İllubru’lu⁶¹ Kirua’nın bu isyanına, Que ile birlikte Hilakku’da yer alan Tarzi (Tarsus) ve İngirra şehirleri de katılınca, bütün bölge Asur’a başkaldırmış bir görünüm sunmaktadır.(M.Ö.696)

Sanherib, Que’deki Grek kolonileşmesinin de etkisiyle, hakimiyetinin dokuzuncu yılında düzenlediği seferi, anallerinde şöyle anlatmaktadır:

“Kirtua, İllubru’nun yöneticisi, bana tabi olan bir köle, onun terk ettiği, Hilakku’nun adamlarının isyan etmesine sebep olmuş ve savaşmaya hazırlanmıştır.

⁵⁸ J.D.Bing,1987:91.

⁵⁹ Houwink ten Cate,1961:25.

⁶⁰ D.D.Luckenbill,1926,II:362.-J.D. Bing,1987:101.

⁶¹ J.D.Bing,1987:101.

*İngirra ve Tarzi'de ikamet eden adamlar onun yardımına gelmişler ve trafiği durdurarak Que Yolu'nu zapt etmişlerdir. Okçuları, kalkanlı ve mızraklı adamları; iki tekerlekli savaş arabalarını, atları, kraliyet evimi onlara karşı gönderdim. Onun yardımına gelen adamlar, zorlu bir dağın ortasında Hilakku adamlarının yenilmesine sebep oldular. İngirra ve Tarzi'yi aldılar ve yağmaladıkları şeyleri götürdüler. Birini kuşattılar ve İllubru'da onun kalesine saldırdılar ve onun kaçmasına engel oldular. Kuşatma tertibatları ve "büyük duvar kanatlarının" saldırısıyla (idareyi) devirmeyi başardılar ve şehri aldılar. Yönetici Kirua, şehirlerinin ganimetleri ile birlikte yardımına gelen Hilakku halkıyla eşekleri ve sığırlarıyla Ninova'ya huzuruma getirildiler. Kirua'yı cezalandırdım. İllubru'yu yeniden restore ettim."*⁶²

Kirua'nın isyanı, buralarda bölgesel bir gücün kurulmak istendiğinin açık göstergesi olmuştur. Kazanılan bu zaferden sonra, Sanherib'in İngirra ve Tarsus ile birlikte, İllubru'yu da yeniden inşa ettiği anlaşılmaktadır Sanherib tarafından, İllubru'nun, Asur devleti'nin bir ileri karakolu olarak yeniden kuruluşu, bu devletin Que kapılarının kontrolünü elinde tutma gayretlerinin sonucu olmalıdır. Bu bakımdan, M.Ö.696 yılı hakkındaki bu belge, Amanosların askeri ve stratejik önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Asurlular için Kirua isyanının en büyük etkisinin ekonomik olduğu anlaşılmaktadır. Que Yolu (Girru^{mat}Que) adı verilen ve Kilikya da bir anayol

⁶² U.B.Alkım,1965:17.

olmanın dışında, Que kapıları ve Silifke'ye kadar olan sahada bir çok tali bağlantıya sahipti. İsyancıların bu yolun kontrolünü ele geçirmeleri, Toros dağlarından Asur'a maden aktarımını engellemiştir. İsyan sonucu buraların denetimini ele geçiren Queliler, artık Toros dağlarının değerli madenlerini Asur'a sevk etmek yerine, ticaretlerini Akdeniz'e kaydırmanın gayreti içerisinde olmuşlardır.⁶³ Özellikle demir madeni akışındaki azalma, bütün gücünü ordularından alan Asur Devletine büyük bir darbe olmuştur.

Sonuç olarak, Que ve Hilakku'da, M.Ö. 705 yılında başlayan bu başkaldırıları, Sanherib'in ilk on yılına mal olmuştur. M.Ö. 669-696 yılları arasında meydana gelen ve bu isyanların son halkasını oluşturan Kirua isyanının bastırılması sonucu, Que'de Asur egemenliği yeniden kurulabilmiştir.

M.Ö. 696 seferi, Que'deki Asur-Grek mücadelesi açısından da büyük önem taşımıştır. M.Ö. IX. Yüzyıl ortalarında Asur yayılcılığına karşı, Urartuların önderliğinde, Muşkiler, Kilikyalılar ve İyonyalıların oluşturduğu iyi ilişkiler, M.Ö.VIII. yüzyılın ortalarında, Que sahillerinde koloniler kurulması ile sonuçlanmıştır. II.Sargon'un anallerinde, İyonyalıların İamani adı altında bir çok yerde geçmeleri, bölgedeki faaliyetlerine, Sargon'dan önce başladıklarını göstermektedir.⁶⁴ II.Sargon döneminde, Que'de Grek faaliyetlerinde görülen artış, onun Muşkiler ve Urartularla yaptığı savaşların yarattığı boşluktan kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir.

⁶³ J.D.Bing,1987:98.

⁶⁴A.Erzen,1980:60. Houwink ten Cate,1961:27.

Kirua isyanında Greklerin çıkarları gereği, Que'lileri desteklemeleri gerekmiştir. Çünkü söz konusu isyan, onlara Asurlular tarafından engellenmeksizin Quelilerin kaynaklarına ulaşma şansı tanımıştır. Her ne kadar Sanherib'in mevcut analleri, Greklerin Kirua ile birleşmelerine yer vermemişse de, Kralın Que seferini konu alan sonraki Grek kaynakları, Asur-Grek mücadelelerine geniş yer vermektedir.

II.Sargon ve ardından Sanherib'in Que'ye düzenledikleri başarılı seferler, Suriye ve Anadolu'nun güney sahillerinde, Grek ve İyon ticari faaliyetlerinin azalmasına neden olmuştur.⁶⁵

Asarhaddon (M.Ö. 680-669) da Que kapılarının kontrolü esasına dayanan ve ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu, geleneksel Asur politikasını devam ettirmişlerdir. Bu bölgeye gelebilecek olası bir tehdidi önlemeye yönelik Asur politikasının bir diğer amacı da Akdeniz limanlarının kontrolünü elde tutmak olmalıdır. Asarhaddon, bu amaç doğrultusunda Que'yi tamamen ele geçirip bir üs olarak kullanmak suretiyle Hilakku'ya (M.Ö. 679) ulaşmıştır⁶⁶. Asur ordusu, alışılmadık bir vahşet örneği sergileyerek, yollarına çıkan küçük kasabalarla birlikte 21 Hilakku şehrini tahrip etmiştir.⁶⁷ Asarhaddon'un bu seferdeki en önemli amacı;

⁶⁵ J.D.Bing,1987:103-120.

⁶⁶ A.Erzen,1940:62. A.Lemaire,1991:274-275.

⁶⁷D.D. Luckenbill,1926.II:206.

demir, gümüş ve diğer madenlere sahip olan bölge üzerinde doğrudan kontrolü ele geçirmek olmalıdır.

Asarhaddon'un bölgeye düzenlediği bu sefer sırasında, Hupışna (Ereğli-Karahöyük) yakınlarında, Kimmerleri yenilgiye uğrattığı görülmektedir.⁶⁸ Çünkü Kimmerler, Tabal'in yakınındaki Hilakku bölgesine egemen oldukları sürece, bölgede Asur'a karşı isyanlar devamlı hale gelmiştir. Böyle bir isyan yeniden başladığında, Asur'un isyanı bastıracağına ve Hilakku kralı Sandassarme'nin Asur hakimiyetini tanıdığına şahit olmaktayız.

Asarhaddon'un M.Ö.677 yılında, Que kapılarından geçerek Hupışna'yı alması, Kundi (Anavarza) kralı Sanduarri ile Sissu (Kozan) kralı Abdimilkutti'nin Asur'a karşı isyan etmelerine sebep olmuştur. Asarhaddon ,bir yıl sonra, her iki asi kralı öldürüp; isyanı şiddetle bastırmıştır.⁶⁹

Asarhaddon'dan sonra kral olan oğlu Asurbanipal döneminde (M.Ö.668-626), Que 'nin büyük ölçüde kontrol altına alındığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Tabal kralı Mugallu zamanındaki Tabal-Hilakku savaşında olduğu gibi bölge devletleri arasında küçük çapta mücadeleler görülmüştür. Bu iki güç arasındaki mücadelenin temel sebebi,Que toprakları olmalıdır. O halde Que, Anadolu'ya geçişi kontrol eden stratejik konumu ile bölge devletleri arasında anlaşmazlık konusu olmayı sürdürmüş olmalıdır.

⁶⁸ D.D.Luckenbill,1926,II:530-531.

⁶⁹ A.Lemaire,1991:128.

Anadolu, Kimmer tehlikesi altında olduğu için, Asurbanipal Hilakkunun içinde bulunduğu kuzeybatı eyaletlerinin güvenliği konusunda ciddi kaygılar taşımış olmalıdır. Frigleri ortadan kaldıran Dugdamne liderliğinde ki Kimmer-Tabal birleşik kuvvetlerinin Que'ye girmesi, Asur kralının endişelerinin yersiz olmadığını kanıtlamıştır. Sonuçta, M.Ö. 637-626 yılları arasında, Que'deki Asur varlığı için büyük tehdit oluşturan Kimmerler, burada sadece yenilmekle kalmamışlar, savaşta kralları Dugdamne'yi de kaybetmişlerdir.⁷⁰

Asurbanipal'in ölümünden sonra, coğrafi yönden en geniş sınırlara ulaşmış bulunan imparatorluk hızla çöküş sürecine girmiştir. Bu hızlı çöküşün başlıca nedenleri, kuzeyde İskit ve Kimmerlerin yarattıkları karışıklıklar, Med kabilelerinin bir krallık haline gelmesi ve Babilonya'daki ayaklanma olmuştur.⁷¹ Asurlular bu kralın ölümü sonucunda, uzak mesafedeki topraklarını kaybetmeye başlayınca, Que bölgesinde bağımsızlığına kavuşmuş olmalıdır.

⁷⁰ J.D.Bing,1987:144.

⁷¹ V.Sevin,1991:15

B. TABAL

Tabal ile, kabaca, Kayseri, Nevşehir ve Niğde illerini kapsayan bölge kastedilmektedir.(Harita,II) Tabal'ın tarihi, diğer Geç Hitit Devletleri'nde olduğu gibi, daha çok Asur kaynaklarına dayalı olarak incelenebilmektedir. Her ne kadar Tabal olarak adlandırılan bölgede çok sayıda Luwice hiyeroglif yazıt bulunmuş ve bunlar okunup yayınlanmış olsalar da, bunlardan elde edilen bilgiler Tabal'ın tarihini bir bütün olarak ortaya koymaktan uzaktır.⁷²

Asur kaynaklarından da Tabal'e ilişkin devamlı bilgi edinmek mümkün değildir. Burada yardım alabildiğimiz nokta Asur kaynaklarındaki kayıtlarla Tabal'de bulunan hiyeroglif yazıtlar arasında yer ve şahıs isimleri açısından bir paralellik kurabilmektir.

Tabal, M.Ö. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren III.Salmanassar'la birlikte Asur çiviyazılı belgelerde yerini almıştır.

III.Salmanassar'ın krallığının 22.yılında yaptığı seferi konu alan çiviyazılı belgelerde Tabal adına rastlanmıştır ve bu seferin M.Ö. 838 yılında olduğu kabul edilmiştir.⁷³ Kralın bir heykelinin üzerinde bulunan bir yazıtta, krallığının 22. Yılında

⁷² T.Yiğit,2000:1.

⁷³ Hawkins-Postgate,1988:36.

22. Kez Fırat'ı geçtiğini, ardından Hatti ülkesinin tümünden haraç aldığını, Melida Ülkesi'nden haraç aldığını, Tuatti'nin şehirlerine, Tabal ülkesi'ne Timu[r] Dağı'nı geçerek indiğini, onların şehirlerini yağmaladığından bahsetmiştir. Tabal Ülkesinin 20 kralı da Salmanassar'a boyun eğerek hediyeler sunmuşlardır. Ardından kral, Tunni Dağı'na, Gümüş Dağı'na, Hubuşkia Ülkesi'nin Puhame şehrine ilerlemiştir.⁷⁴ Aynı olay "Siyah Obelisk"te de yer almaktadır. (Lev.V-VI)

III. Salmanassar'ın 23. yılında da Fırat'ı geçerek seferlerde bulunmuştur. Kral yine Tabal'a yönelmiş olmalı ki, bu defa Tabal Ülkesi kralları gelerek ona hediyelerini sunmuşlardır.⁷⁵

Krallığının 31. yılındaki seferinde III.Salmanassar yine Tabal üzerine yürümüştür. Siyah Obelisk'teki anlatımında kral, bu seferinde bazı yerlere güvendiği bir komutanını göndermiş, ancak Tabal'i kapsayan seferini kendisi yapmıştır. Urartular üzerine yürümüş, daha sonra Tabal Ülkesinin şehirlerine girmiştir.⁷⁶

Yine bir heykel üzerindeki yazıttan III.Salmanassar'ın Que ve Tabal'a karşı bir sefer yaptığını, onların ülkelerini vurduğunu öğrenmekteyiz.⁷⁷ Anlatılanlar, yukarıda değinilen Tabal seferinden biriyle aynı seferi konu alıyor olmalıdır.⁷⁸

⁷⁴ J.Lassqe,1959:55.

⁷⁵ D.D.Luckenbill,1926:580.

⁷⁶ D.D.Luckenbill,1926:588.

⁷⁷ D.D.Luckenbill,1926:682.

⁷⁸ T.Yiğit,2000:178.

M.Ö. IX. yüzyıla ait Tabal'e ilişkin kayıtlar III.Salmanassar zamanına ait olanlardır. VIII.yüzyıla ait olmak üzere ilk kez III.Tiglat-pileser'in yazıtlarında Tabal karşımıza çıkmaktadır. Bu kralın yıllıklarında Tabal, kralın haraca bağladığı yerler arasında sayılır. Söz konusu belge de haraca bağlanan şehirler ve onların kralları sayılmıştır. Tabal kralı Uassurme burada III.Tiglat-pileser'in çağdaşı olarak görülmektedir. Çünkü hem yıllıklarda hem de Nimrud Tableti'nde Uassurme haraca bağlananlar arasında sayılır. Tarih olarak, M.Ö.738 ve aynı kayıtın tekrarı için 732 verilmektedir.⁷⁹

Kral yıllıklarında, Kummuh, Aram, Samerina (Samaria), Tyre, Gubla, Que, Kargamış,Hamat, Sam'al, Gurgum, Melid, Kaska, Tabal, Tunai, Tuhan, [Istunda] sırasıyla devam etmektedir.⁸⁰ Sayılan yerlerden Tabal'in kralının adının Uassurme olduğundan bahsettik. Bizi ilgilendirecek diğer kralların adları ise, Tuna'nın Ushitti, Tuhana'nın Urballai, Istunda'nın tuhamme ve Hubişna'nın Urimme'dir.

III.Tiglat-pileser'in çağdaşı ve mücadele edip, haraca bağladığı kral olarak verilen Uassurme, Geç Hitit döneminden günümüze kalan hiyeroglif yazıtlardan tanıdığımız Wasusarma'dır. Wasusarma yazıtlarda "büyük kral" olarak sunulmaktadır.⁸¹ Wasusarma tarafından yazdırıldığı anlaşılan Topada yazıtında bu kralın babasının adı da "büyük kral" unvanıyla birlikte yer almaktadır. Wasusarma'nın babasının ismi Tuwatis olarak verilmektedir.

⁷⁹ Hawkins-Postgate,1983:183.

⁸⁰ D.D.Luckenbill,1926:588-682.

⁸¹ P.Meriggi,1967:123.

Uassurme (Wasusarma)'nın sonunu III.Tiglat-pileser'e ait Asur kaynaklarından öğreniyoruz. Nimrud Tableti'nde anlatıldığına göre, Tiglat-pileser kendisine gereken ilgiyi göstermediğini, metindeki ifadeyle, Asur'un başarılarına kayıtsız kalması ve huzuruna gelmemesini öne sürerek Tabal'li Uassurme'yi tahttan indirmiştir.⁸²

III.Tiglat-pileser'in yıllıklarında, Taballi Uassurme'nin yanı sıra Tunalı Ushitti, Tuhanalı Urballai, Istundalı Tuhamme ve Hubişnalı Urimme ile birlikte bir çok şehir ve kralın ismi sayılmıştır.⁸³

II.Sargon da yazıtlarında Tabal ile olan ilişkilerinden bahseden Asur krallarındandır. Artık coğrafi ad olarak Tabal'in yanı sıra Bit-Burutaş adı da geçmektedir.⁸⁴

Sargon'un yazıtlarında söz konusu olan nokta Bit-Burutaş (ya da Tabal) kralı Ambaris'in ihaneti cezalandırılmasıdır. Ambaris⁸⁵, Hulli adında bir Tabal kralının oğludur. Burada adı geçen Hulli, Tiglat-pilser'in bir memuru (Rabsaku) aracılığıyla tahttan indirdiği Uassurme (Wasusarma)'nın yerine Tabal tahtına oturttuğu, "hiç kimsenin oğlu" olarak kaydedilmiş kişidir. Sargon'un anallerindeki anlatıma göre Hulli de Tabal tahtından indirilerek Asur'a sürgün edilmiştir.⁸⁶ Hulli'yi, onu tahta çıkaran III.Tiglat-pileser ya da onun selefi V.Salmanassar Asur'a

⁸² D.D.Luckenbill,1926:802

⁸³ J.N.Postgate,1973:30.

⁸⁴ Hawkins-Postgate,SAAB II/I:38.

⁸⁵ T.Yiğit,2000:183.

⁸⁶ D.D.Luckenbill,1926:24.

sürmüş olmalıydı. Sargon, Hulli'yi yeniden krallık tahtına oturttuğunu ve Bit-Burutaş halkını onun eline verdiğini anlatmaktadır. Sargon, bu dönemde, Hulli'nin oğlu olan Bit-Burutaş kralı Ambaris ile uğraşmaktadır. Sargon, Ambaris'i babasının tahtına yerleştirdiğini ve ona Hilakku ülkesi ile birlikte kızını da verdiğinden söz etmiştir. Ancak, anlatıma göre, Ambaris vefasızdır, Muşkili Mita ve Urartulu Ursa (Rusa)'ya Sargon'un topraklarını ele geçirmeyi teklif eden haberler yollamıştır. Bunun üzerine Sargon, ordusunu toplayarak tüm Tabal ülkesini tahrip eder; Ambaris'i ve sülalesini Asur'a sürer (M.Ö.713).⁸⁷ Bundan sonra da Tabal'i doğrudan Asur'a bağlayarak oraya bir vali atar ve yine vergi ve haraç koyar. Tabal (Bit-Burutaş) böylece doğrudan Asur'a bağlanırken, oraya Sargon'un kızı, Ambaris'in karısı Ahat-abisa'nın idareci olarak bırakıldığı ileri sürülür.

Sargon'a ait diğer belgelerde de Tabal (Bit-Burutaş)'le ilgili bilgiler veren, bu bölgenin tarihinden Sargon'la ilgili kısa kesit sunan kayıtlardan faydalanılmaktadır.⁸⁸

Sanherib zamanındaki Tabal'e ilişkin kayıtlardan sadece bu kralın Tabal sınırındaki Tilgarimmu'ya (Gürün) seferler yaptığını, burayı ele geçirerek yakıp yıktığını öğrenmekteyiz. Sanherib'in 5.seferi , 6.seferi ve 8.⁸⁹seferinden sonra yazılan kitabelerinde Tilgarimmu'ya dek uzanan seferlerden bahsedilir. Buna göre, Sargon zamanında doğrudan Asur'a bağlanan ve başına bir idareci atanan Tabal,

⁸⁷D.D. Luckenbill,1926:24-55.

⁸⁸ D.D.Luckenbill,1926:80-137.

⁸⁹ D.D.Luckenbill ,1926:290-344.

artık Asur'a bağlı olmamalıdır. Büyük olasılıkla Tabal Sargon'un ardından Asur'dan ayrılmıştır.

Asarhaddon'a ait kayıtlarda Tabal sınırındaki dağlarda oturan Du'ua halkına karşı yapılan seferlerden bahsedilir. Asarhaddon Du'ua halkı üzerine Hilakku halkı ile birlikte yürümüştür.⁹⁰ Asarhaddon döneminde Tabal'de Iskallu adında bir yönetici vardır. Iskallu⁹¹, Asur'a karşı Milidli Mugallu ile birlikte hareket etmiştir. Bu durumda Tabal, Asarhaddon zamanında Asur'a bağlı değildir ve onun karşısındadır. Tabal'li Iskallu'nun müttefiği olarak görülen Mugallu ise, Asurbanipal döneminde Tabal kralı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Asurbanipal'e ait yazıtlarda Tabal kralı Mugallu, sürekli birbirine benzeyen ifadelerle yer almaktadır. Bunlara göre, Mugallu Asurbanipal'in öncesindeki krallara boyun eğmemiş, ancak, Asurbanipal'e boyun eğmiş ve cariyesi olarak hizmet etmesi için kızını çok miktarda çeyizle birlikte yollamıştır. Bu kayıtlarda yer alan ilginç bir nokta ise, Tabal'a yıllık vergi olarak çok sayıda at koyulmuş olmasıdır.⁹² Kayıtlara göre, Mugallu, herhangi bir çarpışma olmaksızın, korkarak Asur'un egemenliğine boyun eğmiştir. Mugallu ile birlikte artık Tabal'in siyasal varlığının sona erdiği kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren çiviyazılı belgelerden Tabal'le ilgili aydınlatıcı bir belgeye ulaşılammıştır.

⁹⁰ D.D.Luckenbill,1926:516-531.

⁹¹ W. Scharmm,Iskallu,1976:80.

⁹² D.D.Luckenbill,1926:781.

Hiyeroglif yazıtların dilinin Luwice olması dolayısıyla, nüfusunun daha çok Luwi etnik bünyesine yakın olduğu kabul edilen Tabal'in, M.Ö.9. yüzyılın son çeyreğinden M.Ö. 7. yüzyıl ortalarına dek bir bütün olarak olmasa bile, siyasi tarihi izlenebilmektedir.⁹³

⁹³ T.Yiğit,2000:186.

C. KARATEPE

Que bölgesi (Çukurova) içerisinde yer alan Karatepe (Aslantaş)'ı , Hier, çift dille “Adanawa” ve “Adana Ovası” olarak belirlemiştir.

Sam'al'in ünlü Arami kralı Kilamuwa (M.Ö. 832-810), Fenikece yazılmış olan kitabesinde “DNNY’lerden yardım gördüm” demiştir. DNNY’lerin Karatepe’de oturan Danuna’lar olduğu bilinmektedir.⁹⁴

Karatepe hakkında tarihsel bir dizin oluşturmak zordur, ancak arkeolojik bulgular göz önüne alındığında, Karatepe, Sanherib (M.Ö.705-681) döneminde siyasal açıdan ön planda olduğu görülmektedir.⁹⁵ Bu durumu bulunduğu bölgenin bir geçiş noktası olmasına borçlu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü, bir yandan güney ovalardan Orta Anadolu’ya yol veren ve mamul mallar getirip geriye değerli madenler götüren Fenikeli kervanlar tarafından ticaret yolu olarak kullanılan ve Karatepe kalesinin hemen yanından geçen Akyol’a hakimdi. Diğer yandan da Kadirli’nin kuzeyindeki sedir ormanlarından gemi inşaatı için Akdeniz sahillerine sallarla kereste indirilen Ceyhan Nehri’ni kontrol altında tutuyordu.⁹⁶

Karatepe-Aslantaş kalesinin, biri kuzeydoğuda diğeri güneydoğu yer alan iki anıtsal kapısı bulunmaktadır. Güney kapısı Fırtına Tanrısı Tarhunzas (Luvice) veya Ba'al (Fenikece) anıtsal heykelinin çifte boğalı bir kaide üstünde durduğu anıtsal bir alana açılmaktadır.

⁹⁴ M.Jasink,1988:91-104.

⁹⁵ J.D.Hawkins-J.N.Postgate,SAAB,1988:31-40.

⁹⁶ H.Çambel-A.Özyar,2002:9.

Kalenin her iki kapı binasında Asativatas'ın yazıtları bulunmaktadır. Aynı anlamdaki yazıtlar hem Fenike hem de Luvi dilinde yazılmıştır. Son bölümü diğerlerinden biraz farklı olan Fenike metni ayrıca Fırtına Tanrısı'nın gövdesini kaplamaktadır. Bu çift dilli yazıt sayesinde, Hiyeroglif Luvicesi geniş ölçüde nihai çözümüne ulaşmıştır.⁹⁷

Kazılarda ele geçen Fenike yazıtlarına göre Asativatas, Fenikece Danuna (Hiyeroglif Luvice Adanava) halkının hükümdarıydı. Başkenti, Pahari/Pahari, olasılıkla ovadaki Misis (Yakapınar) ya da Adana'daki Tepebağ höyüklerinde saklıydı. Asativatas, yarı efsanevi bir kahramanın soyundan geldiğine inanıyordu. Hatta yazıtlarında, Mopsos'un soyundan geldiğini anlatmıştır. Yunan söylencesine göre Mopsos bir kahin, yarı efsanevi bir kahraman olarak nitelenmiştir.

Asur kaynaklarında Karatepe olarak belirlenebilecek bir ibare yoktur. Ancak Que (Çukurova) ile birlikte geçmesi muhtemeldir.

Karatepe ile ilgili bir diğer problem, M.Ö. 676'da Asarhaddon tarafından idam edilen Sissu ve Kundi'nin kralı Sanduarri ile Karatepe'nin kralı olan Asativatas'ın aynı kişi olup olmadığıdır.

⁹⁷ H.Çambel,1999:8.

III.BÖLÜM

YENİ ASUR DEVRİNDE, ASUR DEVLETİ'NİN ANADOLU POLİTİKALARI

A.ELE GEÇEN TABLETLER IŞIĞINDA YENİ ASUR'UN ANADOLU POLİTİKALARI

Yeni Asur döneminde (kabaca M.Ö.1000-600) Anadolu, gerek toplumsal gerek siyasal açıdan oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu karmaşıklığın en önemli nedeni Ege Göçleri (Deniz Kavimleri Göçleri)'dir. Ege Göçleri M.Ö. 13.yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında olmak üzere iki aşamada gerçekleşen büyük bir kavimler hareketidir. Ugarit ve Mısır vesikaları, bu göçler ile ilgili son derece ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ayrıca, M.Ö. 2. Binyılın sonlarına ait yerleşme merkezlerinde yapılan arkeolojik kazılar da, yazılı vesikaların vermiş olduğu bilgileri doğrulamaktadır. Ege Göçleri'nin nedeni ekonomiktir. Çünkü Ege kavimleri, hareketlerine Yunanistan'dan başlamışlardır. Yunanistan ise dağlık olup, tarıma elverişli çok az alana sahiptir. Buradan hareketle, söz konusu kavimlerin hayatlarını sürdürebilmek için yeni topraklar aramaları gerekliliğini vurgulamak yerinde olacaktır.

Ege Göçlerinin birinci aşaması, yukarıda da bahsedildiği üzere, M.Ö. 13. yüzyılın sonlarında yaşanmıştır. Mısır yıllıklarında “Deniz Kavimleri” adıyla anılan bu göçebe kuvvetler, M.Ö. 1225’lerde Mısır kapılarına dayanmışlar, ancak firavun Merneptah tarafından mağlup edilmişlerdir. Merneptah, mağlup ettiği kavimlerin isimlerini Karnak mabedinin duvarlarına yazdırmıştır.⁹⁸ Bu kavimler, Ekweşler, Turşalar, Rukkular, Şerdanalar ve Şekeleşler’dir.

Ege Göçleri hakkında bilgi veren en eski kaynaklar arasında, Akad çiviyazısı ile yazılmış olan Ugarit vesikaları⁹⁹ da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Ege Göçleri hakkında dolaylı bilgiler aktarırken, bir kısmı da doğrudan doğruya bu göçlerle ilgilidirler. Bu göçleri konu alan iki önemli belgeden ilki, Alaşya (Kıbrıs) kralı Pagan’ın, Ugarit (Ras Şamra) kralı Ammurapi’ye göndermiş olduğu bir mektuptur.(UGARİTİCA V.23 RSL.1) Mektupta şöyle denilmektedir:

“Kral, Ugarit kralı Ammurapi’ye şöyle söyler:

Sana selam olsun.

Tanrılar sağlığını korusunlar.

Sen bana şöyle yazdın: “Denizde düşman gemileri görüldü.”

Eğer gemilerin görüldüğü doğru ise, çok dikkatli ol.

Sana gelince; senin orduların, harp arabalarının nerede duruyorlar?

⁹⁸ R.C.Faulkner,CAH-II/2.

⁹⁹ C.Schaeffer,1968.

Onlar senin yanında değiller mi?

Hiçbiri yok mu?

Şehirlerinin etrafını koru. Askerlerini ve harp arabalarını oraya koy.

Dikkatli bir şekilde düşman piyadesini orada bekle.”

Metinden anlaşılacağı üzere, Alaşya kralı, bu mektubuyla, yaklaşmakta olan Ege Kavimleri tehlikesini Ugarit kralına bildirmekte ve düşmana karşı alınması gereken tedbirler hakkında ona tavsiyelerde bulunmaktadır.

Bu mektuba cevaben yazılmış, ikinci, mektupta (UGARİTİCA V.24 RS 20.238) ise, Ugarit kralı, Alaşya kralına şöyle demektedir:

Babam Alaşya kralına, oğlun Ugarit kralı der ki;

Babama selam olsun

Alaşya kralına ait olan her şeye selam olsun

Babam, işte düşman gemileri geldiler.

Şehirlerimi ateşe verdiler. Ve (Onlar) memlekette kötü şeyler yaptılar.

Babam bilmiyor mu ki, benim bütün askerlerim Hatti memleketinde ve bütün

gemilerim Lukka memleketindedir.

Babam bilsin ki, bana gelen düşman gemileri 7 tanedir. Ve onlar bize kötülük

etmişlerdir. Şimdi başka düşman gemisi varsa bana bildir ki, ben bileyim.”

Bu mektuptan anlaşıldığına göre, Deniz Kavimlerinden bir grup, Ugarit memleketini yakıp yıkmıştır. Ugarit kralı askerlerini Hitit kralına gönderdiği için savunmasız kalmıştır. Bu mektup, Ege kavimlerinin yapmış olduğu tahribatı açıkça ortaya koyduğu gibi, Ugarit kazıları da M.Ö. 12. yüzyıla ait tabakalarda bu tahribatı destekler niteliktedir.

Asıl büyük tahribatı, Ege Göçleri'nin ikinci aşamasına katılan kavimler gerçekleştirmişlerdir. M.Ö. 12. yüzyılın başlarına tarihlenen bu büyük göç hareketi hakkındaki en önemli bilgileri yine Mısır kaynakları vermektedir.

Mısır firavunlarından III.Ramses zamanına (M.Ö.1198-1167) ait vesikalarda, Ege Göçlerinin ikinci aşamasına katılan kavimlerden ve onlara karşı verilen mücadeleden söz edilmektedir.¹⁰⁰ Şöyle ki;

“Hatti ülkelerinden hiçbiri bu saldırılara dayanamadı. Kode, Karkamış, Arzava ve Alaşya tahrip edildiler. Bu insanlar Amurru ülkesinde bir yerde ordugahlarını kurdular. Buranın halkını sanki hiç yokmuş gibi mahvettiler. Bunlar önlerinde bir ateş perdesi bulundurmak suretiyle Mısır üzeine yürüdüler. Müttelikleri arasında Pelest, Turşa, Şerdana, Şekeleş, Zakkari, Danuna ve Vavaşlar vardı. Bu insanlar, dünyanın kenarındaki ülkelere bile el uzatıyorlardı.”

¹⁰⁰ C.Faulkner,1975:234.

Kitabede daha sonra Deniz Kavimlerinin nasıl bozguna uğratıldıkları anlatılmaktadır.

Duvar resimlerinden anlaşıldığına göre, Ege Göçleri, denizden ve karadan olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Karadan gidenlerin iki tekerlekli öküz arabaları vardır ve kadınlarla çocuklar bu arabalara binmiştir. Denizden gidenler ise, kürekli ve yelkenli gemilere binmiş olarak resmedilmiştir.¹⁰¹

Ege Göçlerinin, başlangıcı ve nedenlerinin ardından sonuçlarına değinilecek olursa, Ege Göçleri ya da diğer adıyla Deniz Kavimleri Göçü, tarihte iki devri (Tunç ve Demir devirleri) birbirinden ayıran büyük bir olaydır. Bu göçlerle Hitit, Mitanni, III.Babil (Kaslar) gibi, M.Ö. 2.binyılın monarşik devletleri ortadan kalkmış, onların yerine teşkilatlanmaktan uzak kabile devletleri ortaya çıkmıştır.

Ege Göçlerinin ardından inşaat tarzları da değişmiş, Hitit mimarisine özgü, iki duvar arasını küçük taş ve molozlarla doldurma yapı tekniği yerine, iri taşlarla yapılan Frig mimari tarzı ortaya çıkmıştır.

Din alanında ki etkileri ise, özellikle Anadolu'da, Hitit kralı I.Şuppiluliuma zamanında (M.Ö.1380-1335) önemli bir tanrıça olan Karkamış'lı Kubaba'nın kültü, hemen hemen bütün Küçükasya'ya yayılmakla kalmamış, muhtemelen Frigler aracılığıyla Batı Anadolu üzerinden Yunanistan'a kadar gitmiştir.

¹⁰¹ J.Pritchard,1955:262-263.

Ege Göçlerinin ekonomik hayata etkilerinin başında, göçlerden sonra deniz yollarının daha da önem kazanması gelmektedir. Bunun yanı sıra kervanlarla yapılan kara ticareti de hala önemini korumaktadır.

Özetle, kıtlık ve toprak yetmezliği gibi ekonomik sebepler yüzünden başlayan Ege Göçleri o dönem Anadolu'sunun siyasi, ekonomik, coğrafi ve sosyal haritasını değiştirmiştir.

Daha öncede belirtildiği gibi, Ege Göçlerinden sonra Mezopotamya'da Kas (III.Babil), Kuzey Suriye'de Mitanni ve Anadolu'da Hitit devleti gibi, Önasya'nın siyasi gidişatını etkileyen, M.Ö. 2.binyılın büyük devletlerinin ortadan kalktığı ve onların yerine birtakım kabile devletlerinin kurulduğu görülmektedir.

Batı Asya kavimlerinin, Ege Göçlerine karşı mücadele verdikleri sırada Elam kralı Şutruk-Nahhunte (M.Ö. 1190-1150), Babil'i zaptetmiş ve o güne kadar mabetlerde muhafaza edilen Sümer, Akad ve Hammurabi çağlarına ait bütün eserleri ganimet olarak Sus'a götürmüştür. Bu kralın ölümünden on yıl sonra I.Nabukadnezar (M.Ö. 1140-1120), Elamlar'ı mağlup etmiş ve Paşe sülalesi denilen IV.Babil sülalesini kurmuştur.¹⁰²

Aynı dönemde, Asur devleti bulunduğu coğrafi mesafenin uzaklığı dolayısıyla Ege Göçlerinin yıkıcı etkisinden kurtulmuştur. Artık ekonomik yönden güçlenmek için, Doğu Akdeniz sahillerini ele geçirmeyi amaçlamaktadır.

¹⁰² J.Oates,2004:110.

Ancak, Hitit devletinin de Ege Göçleriyle yıkılmasından sonra Asur devleti, kolaylıkla gerçekleştirebileceğini sandığı bu planında sıkıntılar çıkmıştır. Bu sıkıntıyı yaratan Arami göçleridir. Gerçekten de Ege Göçlerinin sebep olduğu karışıklıktan yararlanmaya çalışan Aramiler, önemli merkezlere doğru harekete geçmişlerdir.

Tarihte, Sami kavimlerin üçüncü büyük göçünü teşkil eden Arami göçlerinin¹⁰³ karakteri, Ege göçleri gibi yakıp yıkıcı bir akın şeklinde değil, tersine aralıksız bir sızıntı halinde yıllarca devam etmesidir. İşte bu yüzden ki, Asur devleti, Anadolu'ya devamlılık arz eden, yavaş adımlarla değil de, değişik zamanlarda ilerleme ve geri çekilme şeklinde yaklaşabilmiştir. Özellikle M.Ö. 11. ve 10. asırlar da Anadolu'da Aramilerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olduklarını görmek mümkündür. Arami kökenli Bit-Zamani kabilesi doğuda Diyarbakır civarına, Bit-Adini kabilesi Fırat nehrinin büyük kıvrımı içerisine, Bit-Agusi kabilesi Fırat ile Karasu arasına, Bit-Gabbar kabilesi Gaziantep civarına, Bit-Burutaş kabilesi Kayseri civarına kadar sokulmuştur.

Bu sırada Asur tahtına I.Tiglat-pileser (M.Ö. 1114-1074) gibi önemli bir kralın geçmesi, Mezopotamya'daki siyasi durumu Asur lehine geliştirmiş ise de, bu ancak geçici bir süre için geçerli olabilmiştir. Gerçektende bu kral, bir taraftan Fırat'ın ötesinde Aramilerle savaşırken, bir taraftan da Urartu kabileleriyle ve ilk defa adları bu devirde ortaya çıkan Muşki kabileleriyle savaşmıştır. Ege göçlerinden hemen sonra Asur kralı I.Tiglat-pileser, Muşkiler'e karşı yaptığı savaşları anlatırken,

¹⁰³ Birinci Sami göçü, Mezopotamya'ya Akadları,
İkinci Sami göçü, Amurruları (Martu) getirmiştir.

“50 sene önce Alzi (Hitit dönemi Alşe-Elazığ) ve Kutmuški (Klasik Kommagene) memleketlerine kadar sokulan Muşkiler’in 20 bin kişilik ordusunu mağlup ettim ve 5 Muški kralını esir aldım” demiştir.¹⁰⁴

Görülüyor ki, Ege Göçlerinden sonra Anadolu’da Hitit ve Mitanni büyük devletlerinin yerini Frig ve Urartu devletleri, Mezopotamya’daki III.Babil (Kas) devletinin yerini ise Asur Devleti ile birçok Arami kabilelerinin kurduğu şehir devletleri almıştır. Bunlardan Urartu ve Frig devletlerinin hakimiyet sahası arasında kalan Kayseri ve Malatya arasındaki bölgede ise Hitit devletinden kalan birtakım küçük prenslikler bulunmaktaydı. Ayrıca Kuzey Suriye ve civarında, daha Eski Hitit devleti zamanından beri Hitit hakimiyetine girmiş olan Halep ve Karkamış gibi büyük şehirler de mevcuttu. Kuzey Suriye’de bulunan Hitit şehirleri, Arami istilasına karşı koyabilmek için Asur egemenliğini tercih etmişlerdi.

Asur’un M.Ö. 1.binyıl’da da, geçen Ege göçlerine ve halen devam etmekte olan Arami istilalarına karşı, kuzey ve kuzeybatı politikalarında herhangi bir değişim olmamıştır. Özellikle Anadolu üzerindeki emelleri ki bunlar, Anadolu’nun yer altı ve yer üstü zenginliklerini sömürerek, Akdeniz ticaretine egemen olmaktır. Bu doğrultuda düzenlenen seferlerde büyük ölçüde olmasa da Asur başarı kazanmıştır.

Asurluların geleceğini ülkenin batısında ve kuzeyinde güç kazanmasında gören III.Salmanassar (M.Ö.858-824)¹⁰⁵, ünlü siyah Obeliskinde, “Fırat’ı geçerek

¹⁰⁴ D.D.Luckenbill,1926:221

¹⁰⁵ B.D.Shaw,1990:205.

kendisine karşı koalisyon oluşturan Geç Hitit ve Kuzey Suriye krallarını yendiğini ve Amanos eteklerine bir zafer anıtı diktirdiğini” belirtmiştir. Bu sefer Asur’un Anadolu içlerine yayılma politikasının uygulanması açısından önem taşımaktadır. (Lev.V-VI)

III. Salmanassar’ın M.Ö. 855 ve onu izleyen iki yılda bölgeye yeniden seferler düzenleme ihtiyacı, Asur’a karşı yeni koalisyonlar kurulması ve Akdeniz ticaretini tehdit eder bir mahiyet kazanmasının sonucu olmalıdır. Söz konusu koalisyonu dağıtmak için sefere çıkan Asur kralı, M.Ö. 852 yılında amacına ulaşmıştır. Onun hakimiyetini tanıyan Geç Hitit krallıklarından bilinenleri Tabal ve Que’dir. Asur bu girişimi ile, ekonomik açıdan büyük avantaj sağlamıştır. Çünkü batıya uzanan ticaret yolları ile Toros maden yataklarının kontrolü, tamamıyla Asur’a geçmiştir.

M.Ö. I.binyılın en önemli siyasal ve askeri gücü olan Asur, M.Ö.IX.yüzyılda hızla gelişmiş, M.Ö.VIII.yüzyılın ilk yarısında ise bir duraklama yaşamıştır. Ancak, M.Ö. 745 yılında, III.Tiglat-pileser (M.Ö.745-727)’in başa geçmesi ile birlikte, Asur devletinin kötü giden talihi değişmiş ve Yakın Doğu yeni bir döneme girmiştir. Çünkü, başa geçen bu kralın bütün dünyayı Asur egemenliği altına almak amacıyla, Asurlulaştırma politikasını uygulamaya başlamıştı.

Sistemli bir batı siyasetine dönmüş olan III.Tiglat-pileser, Tabal, Que ve Unqi ile yakından ilgilenmiştir. Tiglat-pileser’in başa geçmesine kadar geçen sürede , bölgede ki Asur hakimiyeti, Urartu lehine dönmüştür. Çünkü Urartu kralı Sarduri’nin başını çektiği Tabal, Melid, Kummukh (Adıyaman) ve Que krallıkları Asur’a karşı ir koalisyon geliştirebilecek güce ulaşmışlardır. Tiglat-pileser, Orta Anadolu yaylası ile

Asur arasındaki ticaret yolunu kesmiş bulunan Urartu çemberini parçalamak amacıyla harekete geçmiştir.¹⁰⁶ Sonunda başarılı olan Asur kralı, bu önemli noktayı yeniden kullanılabilir kılmıştır.

Ayrıca, bu kral zamanında, Asur devletinin Orta Anadolu'da siyasal bir nüfuz elde ettiği ve burada Asur hakimiyetinin sağlanmış olduğu, Tabal, Tuwanuwa, Atuna ve Hupışna'nın vergiye bağlanmasından anlaşılmaktadır.

Sargonidler Devrinde Anadolu'nun tarihi coğrafyası, son derece karışık bir manzara görünümündedir. Çünkü bu dönemde, belli bir yer adının kapsadığı sabit sınırlar bulunmamakta ve bölgenin kontrolü sürekli el değiştirmektedir.

Bu zamana kadar, gerek Asur ve gerekse Urartu kralları, ağır vergiler ve hediyeler karşılığı olarak, Geç-Hitit Şehir Devletleri'nin siyasi varlıklarına dokunmamış, onları egemenlikleri altına almakla yetinmişlerdir. Ancak, II.Sargon (M.Ö.722-705)'un başa geçmesi ile, bu devletin izlemekte olduğu politikada köklü değişikliklere gidildiği görülmektedir. Asur bu yeni siyaseti ile Kuzey Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'ı elde ederek, bütün Yakın Doğu'yu bir imparatorluk bayrağı altında toplamayı amaçlamıştır.¹⁰⁷

Asur, Anadolu'da en güçlü iki siyasi muhalifi olan Muşki ve Urartularla bu kral zamanında da mücadele etmiştir.¹⁰⁸ Çünkü bu krallık, devamlı olarak siyasi entrikalarla uğraşmakta ve bu bölgede pek çok krallığın üzerinde ki Asur egemenliğini kırmak için, gizli anlaşmalar yapmaktadırlar. Buradan hareketle

¹⁰⁶ A.Erzen,1984:33.

¹⁰⁷J.D.Bing,1987:63.

¹⁰⁸ D.D.Luckenbill,1926:8-17.

Anadolu'nun stratejik ve sosyo-ekonomik dinamiği ile ilgili kaygıların bu ülkeler arasında ki mücadelenin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

II.Sargon, hakimiyetinin yedinci yılında (M.Ö. 715), Muşki'li Mita'nın bölgedeki faaliyetlerini engellemek amacıyla bir sefer düzenlemiş ve Muşkileri Torosların gerisine püskürtüp vergiye bağlamıştır.

II.Sargon, bu seferi ile Göksu Vadisi'ne kadar ulaşmıştır. Bu son derece önemlidir. Çünkü, bu çağda vadideki demir ve kurşun madenleri ile Sedir başta olmak üzere, diğer orman ürünleri, bu devletin mevcut gücünü devam ettirmesinde önemli ihtiyaç maddelerini oluşturmuştur.

Asur için önemli bir diğer merkez, Karatepe-Aslantaş'tır. Stratejik ve jeopolitik konumu ile sosyo-ekonomik durumunun da önemli pay sahibi olması gerekmektedir. Gerçekten de burası Ceyhan Nehri tarafından doğal bir korumaya sahip olup, kuzeyden gelecek olası hareketleri çok uzaklara kadar gözetleyebilecek bir konuma sahipti. Kara ve su yollarını denetim altında tuttuğu gibi, bu denetim karşısında önemli ölçüde geçiş ücreti ve vergi alıyor olmalıydılar. Ayrıca, sedir ağaçları Akdeniz sahillerindeki gemi yapımcıları ve Fenikeli sömürgeciler içinde büyük önem taşımaktaydı.¹⁰⁹

II.Sargon, Tabal ve Muşkilerle ciddi sıkıntılar yaşadığını anallerinde belirtmiştir. Bu sıkıntıları, askeri seferler ve diplomatik yollarla çözüme kavuşturan Sargon M.Ö. 705 yılında Kimmerlerle yaptığı savaş sırasında ölmüştür.

¹⁰⁹ H.Çambel,1999:8.

II.Sargon'un hükümdarlığının sonunda Anadolu'da çıkan isyanlar, Asurluların bölge üzerindeki kontrollerini kaybetmeye başladıklarının da işareti sayılmaktadır.¹¹⁰

II.Sargon'un ardından, Sanherib (M.Ö. 705-681) döneminde isyanların sürdüğü anlaşılmaktadır.

Anallerinde de belirttiği gibi Sanherib M.Ö. 703-702 yıllarında bölgeye gerçekleştirdiği seferler sonucunda isyanları bastırabilmiştir.¹¹¹ Buradan hareketle, isyanlara rağmen Asur için Anadolu önemini yitirmemiştir diyebiliriz.

Asarhaddon (M.Ö.681-669) da özellikle Kilikya olarak adlandırdığımız bölgenin kontrolü esasına dayanan ve ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu, geleneksel yayılmacı Asur politikasını devam ettirmiştir. Kilikya ve bu gibi denize sınırı olan bölgelere gelebilecek olası bir tehdidi önlemeye yönelik Asur politikasının bir diğer amacı da Akdeniz limanlarının kontrolünü elde tutmak olmalıdır. Asarhaddon bu amaç doğrultusunda, Hilakku'ya doğru bir sefer düzenlemiştir (M.Ö.679) ve analinde de belirttiği üzere, Asur ordusu, alışılmadık bir vahşet örneği sergileyerek, yollarına çıkan küçük kasabalarla 21 Hilakku (Dağlık Que-Kilikya) şehrini tahrip etmiştir. Asarhaddon'un bu seferdeki en önemli amacı; demir, gümüş ve diğer madenlere sahip olmaktır.¹¹²

Asarhaddon'dan sonra kral olan oğlu Asurbanipal (M.Ö.668-626) döneminde ise Anadolu'da küçük çapta isyanlar yaşanmışsa da , asıl tehlike Kimmerler olarak

¹¹⁰ D.D.Luckenbill,1926:21.

¹¹¹ A.Lemaire,1991:274.

¹¹² J.D.Bing,1987:124.

görülmektedir. Kimmerler ve Tabal krallığının birleşmesi bu tehlikeyi önemli bir boyuta taşımıştır. Sonuçta M.Ö. 637-626 yılları arasında Kimmer tehlikesi ortadan kalkmış ve Asur'un yayılmacı politikası için uygun alanlar sağlama alınmıştır.¹¹³ Ta ki, Asurbanipal'in ölümüne kadar. Asurlular kralın ölümüyle uzak mesafedeki topraklarını yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır.

¹¹³ J.D.Bing,1987:144.

B. DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'NUN TARİHİ

COĞRAFYASI

B1. MELİD

M.Ö. 2. Binyıl başlarına ait olan Kültepe vesikalarında Melita, Hitit vesikalarında ise Maldia şeklinde geçen Malatya¹¹⁴, Asur İmparatorluğunun daha geç dönem vesikalarında Meliddu, Melide, Melid formlarında karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁵

Malatya şehrinin adı çok eski vesikalarda geçmesine karşın, kent, asıl önemini Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra kazanmıştır. Çünkü Malatya, Asur, Urartu ve Frig devlet sınırlarının birleşme noktasında ve bu memleketleri birbirine bağlayan doğal bir yol üzerinde bulunmaktaydı.¹¹⁶

Yeni Asur Dönemi ile ilgili, Malatya ve civarı hakkındaki bilgilere hem Karkamış hem de Malatya'da bulunmuş yazıtlardan ulaşmak mümkündür. Özellikle M.Ö.9.yy.'da Malatya, yoğun bir Asur etkisi altında kalmıştır. Asur krallarının bu bölgeye düzenledikleri seferler bu etkiyi güçlendirmiştir.¹¹⁷ III.Salmanassar döneminde gerçekleşen seferlerin ilkinde (M.Ö. 844), güzergah olarak Suhme ve Enzi içinden, Murat Nehri boyunca uzanan yol izlenmiştir. Bu yol günümüz, Malatya-Elazığ karayolunu oluşturmaktadır. Bir diğer seferde (M.Ö.836)

¹¹⁴ F.Kınal,1970:240.

¹¹⁵ D.D.Luckenbill,1926:221.

¹¹⁶ B.Umar,1982:193.

¹¹⁷ J.D.Hawkins,1995:89.

Salmanassar, Malatya'dan geçerek Tabal bölgesine ulaştığını belirtmiştir. Yine bu yolda günümüz Malatya-Kayseri karayoluyla hemen hemen aynı doğrultudadır.¹¹⁸

Bahsedildiği üzere Malatya şehri o dönem, hem devletlerin sınır geçişi hem de sınır kentlerinin iletişimi açısından bir köprü niteliği kazanmıştı.

Malatya'nın Urartu egemenliği III.Tiglat-pileser dönemiyle birlikte Asurlulara geçmiştir.

Malatya'da yapılan kazılar sonucu ele geçen belgeler Hitit hiyeroglifi ve Luwice olmasına karşın, M.Ö.2. ve 1. Binyılda buradaki halk, genellikle Hurri kökenliydi.¹¹⁹

¹¹⁸ M.Liverani,1995:50.

¹¹⁹ F.Kınal,1979:243.

B2. KUMMUH (KUTMUKHİ)

Asur vesikalarında Kutmukhi / Kummuhi şeklinde geçen bu şehir devleti, Klasik çağlardaki Kommagene bölgesi (Adıyaman ve çevresi) içerisinde bulunuyordu.¹²⁰

I.Tiglat-pileser'in annallerinde, Kummuh kralı olarak Kili-Teşup belirtilmiştir.¹²¹

III.Salmanassar dönemine (M.Ö. 859-824) tarihlendirilen Kurkh Monolitinde Kummuh kralı olarak Kandaşpu ismi geçmektedir.

M.Ö.712 yılında II.Sargon, Kummuh kralının Malatya'yı ele geçirmesi nedeniyle bir sefer düzenlemiş ve bu sefer sonucunda Malatya Asur'a vergi veren, bağımlı bir yapı haline getirilirken, Kummuh'a dokunulmadığı belirtilmiştir.

II. Asurnasirpal'e ait yıllıklarda Kummuh kralı olarak Qatazili geçmektedir. Bu isimlerin Hurri kökenli olması sebebiyle şöyle bir yorum yapılabilir, Anadolu'da Ege göçlerinden sonra bile Hurri sülaleleri yaşam alanı bulabilmişlerdir.¹²²

¹²⁰ B.Umar,1983:193.

¹²¹ D.D.Luckenbill,1926:227-230.

¹²² F.Kinal,1979:243.

B3. SAM'AL

Bu kentin, Gaziantep'e bağlı İslahiye'nin birkaç kilometre kuzeyine düşen demiryolu istasyonu Fevzipaşa yakınındaki Zincirli Harabeleri olduğu tespit edilmiştir.

1882-1902 yılları arasında Alman arkeolog Von Luschan tarafından burada kazılar yapılmış, şehrin etrafını çevreleyen surlar ve şehir kapıları ile saray ve mabet gibi önemli yapılar gün ışığına çıkartılmıştır.

Arkeolojik kazılar neticesinde Hitit hiyeroglifleri ile Arami dilinde yazılmış pek çok kitabe, çok sayıda kabartma ve heykellere de ulaşılmıştır.¹²³

Sam'al kralı olarak, III.Salmanassar döneminin(M.Ö. 859-824) başında Hayya(Hayyani)'yi görmekteyiz. Ancak III.Salmanassar döneminde Sam'al kralı olarak Kilamuwa da gösterilmektedir.¹²⁴

III.Asurdan döneminde (M.Ö. 772-754) Sam'al kralı olarak Panamuwa geçmiştir.

¹²³ F.Kınal,1979:243.

¹²⁴D.D. Luckenbill,1926:290.

III.Tiglat-pileser döneminde ise (M.Ö.745-727) Sam'al kralı olarak II.Panamuva'nın oğlu Bar-Rakab'ı bilmekteyiz.¹²⁵

II. Sargon döneminde (M.Ö. 722-705) Bar-Raqab'ın yerinde Asurlu bir yönetici oturmaktadır. Bu durumu açıklar nitelikte olan bir buluntu şöyledir; Sam'al'e 20km uzaklıkta bulunan Sakçagözü kazılarında bir saray ortaya çıkartılmış ve bu sarayın Sam'al Krallarına ait olduğu düşünülmüştür. Saray kalıntıları arasında bulunan Milid (Malatya) Kralına(Mutallu) ait olan heykelin, daha küçük boyutlardaki benzerinin açığa çıkartılması; II.Sargon'un kendisine yardım eden Milid Kralı Mutalluya, Sakçagözü ve civarını verdiğini düşündürmektedir.¹²⁶

Sakçagözü, Sam'al'in kuzeydoğusunda bugünkü Keferdiz köyü bitişiğinde yer almaktadır ve Geç Hitit döneminde bir şehir krallığı görünümündedir. Burada yapılan kazılarda birçok kabartma ve heykel ele geçirilmiştir.

Sam'al kazıları, Bar-Raqab Sarayının yangınla sona erdiğini göstermektedir. M.Ö. 681-669 yılları arasında Asur kralı olan Asarhaddon döneminde Sam'al vasal bir krallık görevini sürdürmüş ve Asurlu valilerce yönetilmiştir.¹²⁷

¹²⁵B.Landsberger,1948:41.

¹²⁶ F.Kınal,1979:244.

¹²⁷ B.Landsberger,1948:42.

B4. KARKAMIŞ

Gaziantep il sınırları içinde yer alan Karkamış, Güney Anadolu şehir devletleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu şehir Mezopotamya ile Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmaktadır.

Karkamış'ta British Museum adına S.L.Woolley tarafından kazılar yapılmış, fakat şehrin M.Ö. 2. Binyıl tarihine ait yazılı vesikalar bulunamamıştır. Bu nedenle Karkamış şehrinin M.Ö. 2. Binyıl tarihini Boğazköy, Mari ve Ugarit vesikaları sayesinde öğrenmek mümkün olmuştur.¹²⁸

Karkamış M.Ö. 1.binyılda önemli bir kavşak görevini devam ettirmiştir. Asur kralı I.Tiglat-pileser M.Ö. 11.yüzyılda “Büyük Hatti” dediği Karkamış şehrinin Malatya'ya kadar hakim olduğunu bildirmekte ve Büyük Hatti kralı Nini-Teşub'u vergiye bağladığını yıllığında belirtmiştir.¹²⁹

M.Ö.9.yüzyılda yönetimde olan Asur kralları II.Aurnasirpal ve oğlu III.Salmanassar ise anallarında, Karkamış kralı Sangara'yı haraca bağladıklarını belirtmişlerdir.¹³⁰

¹²⁸ F.Kinal,1979:105.

¹²⁹ D.D.Luckenbill,1926:292.

¹³⁰ D.D.Luckenbill,1926:306.

B5. TİDU / TA'İDU

Diyarbakır'ın yaklaşık 50 km güneyinde, Bismil ilçesinde, Dicle Nehrinin güneyinde bulunan Üçtepe, yaklaşık 44m yüksekliğinde bir höyüktür.

Buradaki yerleşim süreci, Erken Bronz Çağından Roma Dönemine kadar sürmüştür. Bunun en önemli kanıtı, arkeolojik kazılarda tespit edilen 30 yapı katının mevcudiyetidir.¹³¹

Trenches'in burada yapmış olduğu çalışmalarda Hurri-Mitanni dönemi yapı katını teşkil eden 10. katmandan sonra yaşanan durgunluk evresidir.

9. yapı katında Orta Asur Dönemine ait gümüş ve bu döneme has kaplar bulunmuştur.

Çok kısa sürdüğü anlaşılan bu durgunluğun ardından, Nuzi ve Yeni Asur dönemlerine ait yapı katında, ki 8. ve 9. yapı katlarıdır. Yeni Asur dönemine ait duvar resimleri, tuğla veya taşla özenli bir biçimde döşenmiş zemin tabakaları dikkat çekmektedir.¹³²

Üçtepe hakkında netliğe kavuşturulamayan bazı problemler Orta Asur Dönemine kadar uzanmaktadır. Bunlardan ilki bu şehrin o dönemki ismi ile ilgilidir. 1861 yılında, J.G. Taylor, II.Asurnasirpal'in ilk beş yılına ait anallerinde

¹³¹ J.J.Szuchman,2007:45.

¹³² V.Sevin,1989.

Tuşhan'daki yapıları ve Kasijeri Dağının etrafındaki şehirleri yıktığını belirtmiştir. Bu analinde Üçtepe için "Kurkh" isminin kullanıldığına dikkat çekmektedir.¹³³

Bir diğer sorun lokalizasyon konusunda yaşanmıştır. Buradaki sorun Tuşhan'da II.Asumasirpal tarafından oluşturulan Kurkh Monoliti ile bir sarayın Üçtepe 'dekiler ile benzer yapıda olmalarıdır. Ancak III.Salmanassar'ın anallerinin bulunması neticesinde bu sorun aşılmıştır. Çünkü III.Salmanassar Kurkh Monolitini yaklaşık M.Ö. 853 yılında yazdırdığını anallerinde belirtmiş ve burası için Kurkh ismini kullanmıştır.¹³⁴

Ancak Kurkh kısıtlı bir alanı tanımlamak için kullanılmış olabilir. Monolit'in dikildiği bölge ise, yani Ta'idu / Tidu, Yukarı Dicle Nehri kenarında Tuşhan ve şinamu arasındaki Üçtepe'dir.

¹³³ G.Taylor,1865:12-58.

¹³⁴ Borger-Klahn,1982:135.

B6. TUŞHAN

Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan Ziyaret tepe'nin, İlk olarak Kessler tarafından 1980 yılında Tuşhan olabileceği iddia edilmiştir.¹³⁵ Bunun ardından yapılan kazılar bu iddiayı doğrular nitelikte belgeler sunmuştur.

Ziyaret tepe kazıları, daha çok Yeni Asur Devri hakkında önemli bir buluntu merkezi olmasına karşın, Orta Asur dönemi içinde çeşitli bulgular sağlamıştır.

Özellikle M.. 2. binyıl sonlarında, Orta Asur Döneminde, Ziyaret tepe kuk bir Şehir merkezi görünümündedir.¹³⁶

Ziyarettepe kazıları sonucunda tespit edilen yapı katlarından, E yapı katında Orta Asur Dönemi'ne ait gümüŐler, özel kaplar ve 1 silindir mühür bulunmuştur.

A ve D yapı katları Orta Asur Dönemi seramikleri vermiştir. Bu iki yapı katı arasındaki uzun dönem de Giricano belgeleri yada Kurkh monoliti benzeri belgeler beklenmesine rağmen, burası ile ilgili en önemli belge II.Asurnasirpal döneminde aittir, ki bu belge Tuşhan'ın lokalize edilmesinde de yardımcı olmuştur.¹³⁷

¹³⁵ K.Kessler,1980:119.

¹³⁶ K.Radner-A.Schadner,2001:756.

¹³⁷ J.Szuchman,2007:48. D.D. Luckenbill,1926.

2001 yılında gerçekleştirilen kazılar neticesinde Tuşhan'dan 21 adet tablete ulaşılmıştır. Bu tabletlerin içeriğini, tahıl dağıtımı, kişilerin borçları ve buradaki yerel halkla yapılan kontratlar oluşturmaktadır.¹³⁸

¹³⁸ S.Parpola,2002-2003.

B7 GİRİCANO

Ziyarettepe'den daha yukarıda ve Dicle Nehri boyunca uzanan Giricano, 2000-2003 yılları arasında A.Schadner tarafından çalışılmıştır.

Giricano'dan da Orta Asur Dönemi hakkında çok sayıda malzemeye ulaşılmıştır.

Ancak Giricano'yu asıl önemli bir merkez haline getiren Aşşur-bel-kala dönemine ait olan 15 adet tabletten oluşan arşividir. Daha çok hububat, sığır ve gümüş satışı ile ilgilidir.¹³⁹

Giricano, elde edilen bilgiler ışığında daha çok demir yatakları tarımsal faaliyetleri açısından Yeni Asur Dönemi için önemli bir buluntu merkezidir.¹⁴⁰

¹³⁹ K.Radner,2004.

¹⁴⁰ J.Szuchman,2007:55.

B8. NABULA

Nabula, Nusaybin'in 4km kuzeyinde, Çağçağ Vadisi'nin Kuzey Mezopotamya ovasına açıldığı noktada bir höyüktür.

Nusaybin ve çevresi Yeni Asur Dönemindeki önemiyle Girnavaz kazılarında önce de büyük çaplı araştırmalara konu teşkil etmiştir. Bu araştırmalardan bir tanesi Karlheinz Kessler tarafından gerçekleştirilmiştir. "Kuzey Mezopotamya'nın Tarihi Topografyası Üzerine Araştırmalar" adı ile yayımlanan bu çalışmada Kessler, sadece tarihi belgeleri ve aynı konudaki diğer araştırmaları ele almakla kalmamış, bölgeyi bizzat inceleyerek kişisel gözlemlerini de konu üzerine yöneltmiştir.¹⁴¹

Kessler araştırmalarını daha çok devrin anayolları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Böylece bazı antik kentlerin lokalizasyonu için önemli ipuçları elde edilebilmiştir.

Bu yolların en önemlilerinden bir tanesi Kaşyari (Kasijeri) Yoludur. Kaşyari aslında bir dağ adı olup, klasik çağlarda Masius, daha sonraki dönemlerde Tur Abdin ve günümüzde Mardin eşiği olarak tanınmaktadır. Batı kenarı kesin olarak belirlenemeyen, daha çok Mardin ve Midyat bölgelerini kapsayan bu dağlık arazi, doğuda Dicle ile kesilmektedir.

Yeni Asur döneminde sürekli karşımıza çıkan Kaşyari adı, ilk olarak Boğazköy metinlerinde görülmüştür.¹⁴² Bölgedeki bağcılık ve tahıl üretimi belli oranda ekonomik önem taşısa da, Kaşyari'nin Yeni Asur Devri için en etkileyici yanı, Diyarbakır'a ulaşmak için sağladığı bağlantı ve stratejik değeridir.

¹⁴¹ K.Kessler,1978/79:103.

¹⁴² H.Ertem,1973:182.

Kessler'e göre, Diyarbakır'a en kolay bağlantıyı sağlayan Kaşyari Yolunun genel durumu ve bu yoldaki istasyonlar hakkında en açık bilgiyi, II.Asurnasirpal'e ait yazılı belgeler vermektedir. Kaşyari'ye girebilmek için kullanılan ilk istasyon Subnat Kaynağıdır. Subnat Asur belgelerinde bir istasyondan daha çok, Asur'a ait bir sınır kenti olarak anılmaktadır. II.Asurnasirpal'in, I.Tiglat-pileser'in ve II.Tukulti-Ninurta'nın stellerinin yanına bir de kendi stelini diktirmesi bu açıdan önemlidir.¹⁴³ Hawkins'e göre burası Asur'un kuzey, Urartu'nun ise güney sınırını oluşturmuştur.

Subnat Kaynağından¹⁴⁴ çıkan Kaşyari yolu dağlık bölgeyi güneydoğu-kuzeybatı istikametinde aşmakta, daha sonra ise Dicle Vadisini takip ederek Diyarbakır'a ulaşmaktadır.

Yapılan çalışmalar neticesinde, Nusaybin ve çevresinden geçen Asur yollarından biri de, Suriye sınırı boyunca devam eden, Tur-Abdin'in hemen güneyinde doğu-batı bağlantısını sağlayan anayoldur.

Bu yolun Guzana'dan (Tell Halaf) çıkıp, Nasibina'ya (Nusaybin) ulaştığına dair az da olsa yazılı belgeler mevcuttur. Özellikle Tell Halaf'ta ele geçen bir belge, her iki merkez arasında canlı bir belge, her iki merkez arasında canlı bir trafiğin mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Bu yol Nusaybin'den sonra ilk önce doğuya, sonra güneydoğuya yönelerek Asur'a ulaşmaktadır.

Nusaybin'den geçen doğu-batı yolu ile Kaşyari Yolu doğal bir geçitle, yani Çağ Çağ Vadisiyle bağlanmaktadır. Bu bağlantı ile ilgili izler, ilk defa 1981 yılında

¹⁴³ K.Kessler,1978/79:27 vd.

¹⁴⁴ K.Kessler,1978/79:32.

Prof.Dr. Hayat Erkanal tarafından tespit edilmiştir. Roma ve Erken Bizans dönemlerine ait konaklama yerleri ve yol kalıntıları bugün bile açıkça görülebilmektedir. Vadinin iki tarafında bulunan karakol görünümündeki kaleler, Yeni Asur Devrine ait önemli bilgiler vermektedir. Buradan hareketle, geç çağlarda kullanılan bu doğal yolun, Yeni Asur Devrinde de faal olduğunu söyleyebiliriz.

Girnavaz kazıları 1982 ve 1983 senelerinde Yeni Asur Devri için önemli neticeler vermiştir. Yukarıda açıklanan Asur anayolları dikkate alınırca, Girnavaz'ın önemi bir kat daha artmaktadır. Bu kazılarda ele geçen belgeler yalnızca ticari hayatı değil, aynı zaman da sosyal hayatı da tanıtır niteliktedir.¹⁴⁵

Nabula Orta ve Yeni Asur Devirleri kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Eski Babil Devrinde ise Nabula, Nawala olarak kabul edilmiştir.

Girnavaz'da ele geçen arkeolojik ve filolojik malzeme, göstermektedir ki Girnavaz Nabula'dır.¹⁴⁶

¹⁴⁵ H.Erkanal,1984:203.

¹⁴⁶ K.Kessler,1978/79:103.

B9. HUZİRİNA

Şanlıurfa il sınırları içinde, Harran yolu üzerinde yer alan, Sultantepe, ele geçen belgelerde Huzirina olarak geçmektedir.¹⁴⁷ Bulunduğu güzergah göz önünde bulundurulacak olursa Eski Asur döneminden, Yeni Asur dönemine kadar önemini korumuş olmalıdır. Huzirina coğrafi önemini Harran'a borçludur.

Harran, Şanlıurfa'nın 44 kilometre güneydoğusundadır. Arkeolojik kazılar sonucu ele geçen belgelerde ilk olarak, M.Ö. II. bin başlarında Kültepe ve Mari Metinlerinde rastlanılmıştır. Bu metinlerde Har-ra-na ya da Ha-ra-na şeklinde görülmüşlerdir. Kuzey Suriye'de bulunan Ebla tabletlerinde ise, Harran'dan Ha-ra-na olarak bahsedilmiştir. M.Ö. II. bin ortalarında ait Hitit Tabletlerinde, Hitit'lerle Mitanni'ler arasında yapılan bir anlaşmaya Harran'daki Ay tanrısının (Sin)'in şahit gösterildiği bilinmektedir. Harran'ın Ay tanrısı için bir kült merkezi olduğu bilinmektedir.¹⁴⁸

Harran, Kuzey Mezopotamya'dan gelerek batı ve kuzeybatıya bağlanan önemli ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı, Anadolu ile sıkı ticaret ilişkileri bulunan Asurlu tüccarların da önemli uğrak yerlerinden birini teşkil etmektedir. Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan Anadolu'ya olan ticaret binlerce yıl Harran üzerinden yapılmıştır.

¹⁴⁷ O.R.Gurney-Finkelstein,1957.

¹⁴⁸ J.Szuchman,2007,65.

Bu durum, Harran ve civarının zengin ve köklü bir kültür birikiminin oluşmasına neden olmuştur.

Harran ve civarının taşıdığı bir diğer önem ise, Mısırlılar tarafından desteklenen Asurlu bir General'in (Aşur-uballiş M.Ö. 612-606), Harran'dan Asur yönetiminin birkaç yıl sürdürülmesidir.

Bütün bu tarihsel geçmişi göz önünde bulundurarak bakıldığında Şanlıurfa, Asur'un her döneminde önemli bir merkezdir. Harran'ın hem ticari hem kültürel olarak Asur'a bağlılığı , Sultantepe'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunan krali arşiv bunun en güzel kanıtıdır.

Sultantepe kazıları, 1951-1953 yılları arasında Nuri Gökçe ve Seton Lloyd tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sultantepe kazıları sonucu ulaşılan bu arşivdeki buluntular, Yeni Asurca olması sebebiyle filolojik bir önemi bünyesinde barındırmaktadır.

Sultantepe'yi önemli bir merkez haline getiren, Asurbanipal'in Ninova'daki kütüphanesine benzer bir krali arşive sahip olmasıdır. Bu arşivde , Gilgameş Destanı, Eluma eliş destanı, Irra Destanı, Zu Mitosu gibi pek çok Sumerce ve Babilce'den kopya edilmiş dinsel içerikli metin bulunmaktadır. Bu tür metinlere ek olarak bir çok büyü metni, şifa metinleri ve tanrılar adına yazılmış olan dua ve ilahi metinleri ve ritüelleri konu alan vesikalarda bulunmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁹ O.R.Gurney-J.J.Finkelstein,1957.
O.R.Gurney-P.Hulin, 1964.

Sultantepe arşivinde ayrıca edebi nitelik taşıyan kısa öykülere ve şiirlere de yer verilmiştir.

İncelendiğinde, bu kadar edebi ve dini vesikaların içinde bir metin hemen dikkat çekmektedir. Bu metin Mezopotamya tarihinde önemli bir kral olan Naram-Sin'dir.

IV. BÖLÜM

YENİ ASURCA BELGELER IŞIĞINDA MEZOPOTAMYA KÜLTÜRÜNÜN ANADOLU'YA YANSIMALARI

I. NARAM-SİN METNİ

Akadlı Sargon'un torunu olan Naram-Sin (Naram-Suen M.Ö. 2254-2218), dedesinden miras aldığı imparatorluk sınırlarını daha da genişletmiştir. Naram-Sin hem Arman'ı (Muhtemelen Halep) hem de “gelmiş geçmiş hiçbir kralın yıkamadığı” Ebla'yı zapt ettiğini iddia etmiştir. Bu zafer İtalyan arkeologların Tel Mardih bulgularıyla kısmen de olsa doğrulanmış; 3. binyıl sonlarında, merkezi Ebla'da bulunan büyük bir Sami krallığın oradaki varlığına ve Naram-Sin döneminde yıkıldığına ilişkin kanıtlar bulunmuştur.¹⁵⁰

Akad kralı ayrıca, “daha önce hiçbir kralın geçmediği yol” dan Anadolu'ya, daha sonra Kapadokyalı tüccarların işlerini kurdukları Talhatum'a gittiğini de yazıtlarında belirtmiştir. Dahası bugünkü Diyarbakır'da bulunan ve üzerinde kralın figürü olan dikmetaştan, Naram-Sin'in Türkiye'nin güneyinde etkin olduğunu anlamaktayız.¹⁵¹

¹⁵⁰ J.J.Finkelstein,1963:107,403.

¹⁵¹ J.Oates,2004:35.

Akad kralı Naram-Sin'e ait belgelere Tel Amarna'da bulunan arşivlerden ulaşmakta mümkündür. Amarna; bir Mısır şehridir ve Ön Asya'nın bu dönem tarihi ile ilgili çok sayıda Akadca belgenin bulunduğu bir arşive sahiptir.

Naram-Sin ile ilgili belgelere Boğazköy arşivinde de rastlamak mümkündür.¹⁵²(IBo IV)

Naram-Sin'e ulaşabileceğimiz bir diğer arşiv Kapadokya Tabletleridir. Naram-Sin'e ait yıllıkların var olduğu bu arşiv, aynı zamanda koloni çağı yerleşimlerinin lokalizasyonu açısından da önemlidir. Buradan elde edilen bir metinde Naram-Sin "Anadolu'nun on yedi kralını yendim" ifadesini kullanmıştır.

Bu krallar arasında Hatti (Hattuša) , Kaniš (Ganiš) ve Kursaura (Gursaura) gibi ülkelerin krallarının ismi de geçmektedir.¹⁵³(CT XIII , 44)

Naram-Sin'in Mezopotamya tarihinde önemli bir yer tutmasının bir diğer sebebi de kendisini ilahlaştırmasıdır. İsminde geçen Sin (Ay Tanrısı)'in sembolü olan ay biçimli bir başlıkla tasvir edilmesi bu iddiasını destekler niteliktedir.

Naram-Sin kendisine atfettiği "dört cihanın kralı" unvanını, imparatorluk sınırlarını genişletmekle ve ele geçirdiği pek çok yere zafer anıtı niteliği taşıyan yapılarla kanıtlamıştır. Buna bir diğer kanıt ise Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'dan kendisiyle ilgili belgelere ulaşılmış olmasıdır.¹⁵⁴

Naram-Sin'in kendini ilahlaştırmasına kanıt olarak, bazı metinlerde isminin önüne eklediği (AN) Tanrı ibaresi olmalıdır. Bunun dışında ilkçağ tarihi boyunca Sin Kültü için iki

¹⁵² A.Hoffner, IBo. IV.1988.

¹⁵³ S.Mercer,1923:18.

¹⁵⁴ J.J.Finkelstein,1963:107,403.

önemli merkez bilinmektedir. Bunlardan ilki Ur (Uru) şehri (Güney Mezopotamya) ikincisi ise Harran'dır. Harran dini, eski Sümer-Akad-Babil dininin bir versiyonudur. Ay tanrısı Sin'e adanan bu kentin şeklide, Ay'ın şeklini andırmıştır. Sin, bu yörelerde, kehanet veren, koruyucu bir tanrı olarak kabul edilmiştir. Yazılı belgelere göre, burada Ay tanrısı Sin'in, E.HUL.HUL adlı bir tapınağı vardır. Ancak yapılan arkeolojik kazılarda henüz böyle bir tapınak bulunamamıştır.

Babil kralı Nabonid'in annesi Adad-guppi, bu tapınak hakkında şöyle söylemiştir¹⁵⁵: "Bütün tanrıların başı Sin'e kulak verdim, Bana söyledikleri doğru çıktı. Tek doğurduğum oğlum 'Nabonid-sin', Ningal, Nusku ve Şadarnunna'ya ait unutulmuş olan törenleri yaptı. E.Hul.Hul mabedini yeniledi. Sin, Ningal, Nusku ve Şadarnunna'yı (onların heykellerini), onun kraliyet şehri Babil'den getirerek ve mutluluk ile Harran'daki eski yerlerine koydu." Bu metin açıkça ortaya koymaktadır ki, Sami kavimlere özgü, ele geçen toprakların inanç merkezlerinin de taşınması Nabukadnezar dönemine kadar uzanmaktadır.

Naram-Sin'in Anadolu ile olan ilişkilerinin, hem ticari hem siyasi olmasının yanı sıra manevi tarafının da olması gözden kaçırılmamalıdır. Bu başarılı kralın, Yeni Asur döneminde de Huzirina'da¹⁵⁶ bulunan arşivde yer alması önemlidir. Önemi arşiv incelendiğinde, değinilen Asurlu olmayan tek kralın Naram-Sin olmasıdır.

¹⁵⁵ G.Brinkman,1968:43.

¹⁵⁶ O.R.Gurney-J.J.Finkelstein,1957.

II. GILGAMEŞ DESTANI

Gilgameş Destanı, tarihte bilinen en eski destandır. Ancak buluntu yerlerinin çok olması ve farklı dillerde kopya edilmesi bu destanın eskimemesi için bir çaba gösterildiğini düşündürmektedir. İçeriği itibariyle, gerçektende, her dönem insanoğlu için yol gösterici, eğitici ve sürükleyici olmuştur.

Gilgameş Destanı, bilindiği üzere Uruk kralı Gilgameş'in hikayesidir. Nippur kazılarında ele geçen Sümerce malzemeye göre, altı şiirden oluşmuştur. Bunlar şöyle adlandırılmışlardır:

“Gilgameş ve Yaşayanlar Ülkesi”

“Gilgameş ve Gök Boğası”

“Tufan”

“Gilgameş'in Ölümü”

“Gilgameş ve Kiş'li Agga”

“Gilgameş, Enkidu ve Ölüler Diyarı”¹⁵⁷

Gilgameş Destanını ve pek çok edebi metni bünyesinde barındırmış olan, Asurbanipal tarafından bir çok metnin toplatılıp; kopya edildiği Ninova Kütüphanesi, yalnızca Asurca için değil, aynı zamanda diğer çiviyazıları ve edebiyatları açısından

¹⁵⁷ S.N.Kramer,1999:234.

da önem taşımaktadır. Burada yapılan arkeolojik kazılar sonucu ele geçen Gılgamesh Destanının Babilce versiyonu¹⁵⁸, farklı bölgelerde bulunan Gılgamesh Destanı kopyaları için temel teşkil etmiştir.¹⁵⁹ Bu doğrultuda dikkat edilmesi gereken husus, Sümerce ve Babilce Gılgamesh destanı arasındaki farklılıklardır.

Babil “Gılgamesh Destanı”nın bir bütün olarak Sümerce özgünü yoktur. Sümer şiirlerinin uzunlukları büyük değişiklikler gösterir ve birbiriyle konusu açısından bağlantısı olmayan, ayrı öykülerden oluşur. Çeşitli bölümlerin değiştirildiği ve birbirine bağlandığı Babil destanının konu düzeni, Babil yeniliği ve başarısıdır.

Sümer ilk örneklerine giden Babil destanındaki bölümler, “Sedir ormanı” (destanın III-V.tabletleri), “Gök Boğası” (VI.tablet), “ölümsüzlük arayışı”nın bölümleri (IX,X,XI.tabletler), “tufan” öyküsü (XI.tablet)’dir. Buna karşın, Babil uyarlamaları özgün Sümercelerin birebir kopyası değildir. Çünkü Babilce nüshada olup, Sümerce malzemedeki görülmeyen bazı noktalar mevcuttur. Bunlar, girişte gözlenen Gılgamesh ve Enkidu’nun dostluklarıyla sona eren olaylar zincirinde (Tablet I ve II), Enkidu’nun ölümü ve cenaze törenidir. (VII,VIII.tabletler)¹⁶⁰

Örnek vermek gerekirse, Babil destanının girişinde, yazman, kahramanı, her şeyi gören, her şeyi bilen, Uruk surlarını inşa eden bir gezgin olarak tanıttıktan sonra bu surlar üstüne daha çok okura yöneltilen güzel söz söyleme biçimindeki şiirsel bir betimlemeyle devam eder. Bilinen Sümer destanının da ise, buna benzer herhangi bir

¹⁵⁸C. Thompson,1930.

¹⁵⁹J.Pritchard,1955.

¹⁶⁰J.Pritchard,1955.

biçem özelliği bulunmamaktadır.¹⁶¹ Buradan hareketle, destanın girişinin bir Babil yeniliği olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Gilgameş destanının Akadca versiyonuna, Tel-Amarna olarak bilinen, Mısır yakınında ki kazılar sonucu ulaşılmıştır. Buradan elde edilen çok sayıda tablet, hem Akadca'nın gelişimine hem de Hitit tarihine ışık tutmuştur.

Gilgameş Destanının Hurri dilinde yazılmış bir kopyası da yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır.

Gilgameş destanının Hititçe versiyonuna, Boğazköy kazıları neticesinde ulaşılmıştır. 1906-1912 yılları arasında Boğazköy'de, Deutsche Orient Gesellschaft adına Theodor Makridi ve Hugo Winckler tarafından yapılan kazılarda on bin civarında tablet bulunmuştur.¹⁶² Bu tabletler içerisinde Gilgameş destanının yanı sıra Naram-Sin metni de dikkat çekicidir.

Gilgameş destanının, Yeni Asurca versiyonu, 1951-1953 yılları arasında Nuri Gökçe ve Seton Lloyd tarafından, Sultantepe (Huzirina)'da gerçekleştirilen kazılar neticesinde ulaşılmıştır. Buradan elde edilen tabletlerin incelenmesi neticesinde¹⁶³ Gilgameş destanına ait olan iki tablet belirlenmiştir. Bunlardan ilki Gilgameş Destanının VII.Tableti (No.14), diğeri ise VIII.Tabletin giriş kısmını (No.15) oluşturmaktadır.

¹⁶¹ S.N.Kramer,1999:239.

¹⁶² A.Hoffner,1988.

¹⁶³ O.R.Gurney-J.Finkelstein,1957.

Gilgameş destanının, pek çok dilde kopya edilmesine karşın Yeni Asur devri Anadolu'sunda karşımıza çıkmaması şaşırtıcı olurdu. Çünkü, Yeni Asur dönemi dikkatle incelenecek olursa, ticari faaliyetlerin, anlaşmaların, elde edilen ülkelerin yalnızca haraca bağlanmasıyla sonuçlanmış olması, Asur gibi bir güç için çok sınırlı bir yaklaşım olurdu. Asur'un Anadolu topraklarına yalnızca ekonomik kaygılarla yaklaşmadığı, bir Asurlulaştırma politikasıyla kültürünü de taşıması bu açıdan ele alınmalıdır. Asur'un Anadolu için ya da Anadolu'nun Asur için o dönemde vazgeçilmez önemi bunun en önemli kanıtını teşkil etmektedir.

Gilgameş, kral olarak halkını düşünen, halkına zarar verilmesini önlemeyi görev sayan, örnek bir lider, örnek bir kral olarak anılmıştır. Kişilik olarak korkusuz ve cesur olan özellikleri ön plana çıkartılmıştır. Kişilik olarak düştüğü bir zaafi, aslında, destanın hem konusunu hem de temasını oluşturmuştur. "Ölümsüzlük arayışı". Sümer, Akad, Babil, Asur, Hitit, Hurri dillerini ve kültürlerini etkisi altına alan destan, ana mesajı itibariyle insanoğlu var oldukça yaşatılacaktır.

İnceleme konumuz olan Yeni Asur Devri için bu destan, hem bir tarihi zenginlik, hem de Yeni Asurca için büyük bir kaynak teşkil etmektedir.

III. ENUMA ELİŞ

YARATILIŞ DESTANI

Çiviyazısı ile yazılmış Sami yazıtları arasında, Babilliler ve Asurlular tarafından Enuma eliş (“Vaktiyle yukarıda...”) adıyla bilinen destan geniş bir ilgi uyandırmıőtır. Dilbilimsel değiniler dışında, Enuma eliş’in böyle yaygınlaőıp, ünlenmesi kısmen Mezopotamyalıların teogoni ve kozmogoni konularında ki görüşlerinin incelenmesi, dolayısıyla da Yakın Doğu dinlerinin karőılaőtırmalı incelemesi, açısından önemli olması sonucunu doğurmuştur.

Bu büyük destan yedi kil tablet üzerine kaydedilmiőtir. Gün ıőtıđına çıkan ilk parçalar 1848 ile 1876 yılları arasında Austen H. Layard, Hormuzd Rassam ve George Smith tarafından Kral Asurbanipal’in Ninova’daki büyük kütüphanesinin yıkıntıları arasında bulunmuştur.¹⁶⁴

1902’den 1914’e kadar Asur ülkesinin eski başkenti olan Aşşur’da kazı yapan Alman heyeti de araştırmaları sırasında toprak altından, Babil öyküsünün Asurca bir deęiőkesine ait bir takım parçalar (özellikle I,VI ve VII.tabletler)ıkarılmıőtir. Bulunan Asurca nüshada, Babil tanrılarının kralı Marduk’un yerine, Asur tanrılarının kralı Aşşur’un konmuőt ve Lahmu’yla Lahammu’nun da Aşşur’un ana-babası olarak yer verilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ A.Heidel,2000:10.

¹⁶⁵W.King.W,1902.

1924-1925'te destanın bir Yeni Babilce değişkesine ait hemen hemen tamam iki tablet, I. ve VI. Tabletler, Oxford Üniversitesi'yle Chicago Field Museum'un ortak araştırma heyeti tarafından Kiş'te bulunmuştur.

1928-1929 yıllarında Almanlar VII.tabletin oldukça büyük bir Yeni Babilce parçasını Uruk'ta bulmuşlardır.

Bütün bu buluntularla destan, hemen hemen bütünlüğü içinde yeniden kurulabildi; büyükçe bir bölümü bugün de eksik olan tek tablet V. Tablettir.

Enuma eliş'te geçen Apsu, Enlil ve An gibi tanrılar Sümercedir. Ti'amat Babil kökenli bir tanrıdır.

Enuma eliş, tanrıların en üstünü, göğün ve yerin yaratıcısı Marduk'u anlatan ilk temel edebi eserdir. Yukarıda da belirtildiği üzere Babil kozmogonisi için önemli görülmüştür. Bir yaratılış destanından çok Marduk için bir methiye niteliği taşımaktadır. Efsanede temel konuyu, bütün Babil panteonunun baş tanrısı Marduk'u yüceltmek için evrensel sebepler ortaya koymaktır. Bu, ona Ti'amat'ı yenmesi ile evreni yaratması ve sürekliliğini temin etmesinden dolayı verilmiştir.¹⁶⁶

Babil Yaratılış Mitosu (Enuma eliş), büyük Babil Yeni Yıl Şenliği olan "Akitu" ile ilişkilendirilmesinden dolayı, şiir ve şarkı ile de törensel bir biçime sokulmuştur. Bu biçimiyle bu öykü, ritüel mitoslara güzel bir örnek teşkil etmiştir. Ancak Marduk'un tanrısallığının yüceltilmesi ve yenilmezliğinin fazlaca vurgulanması sonucu bir prestij mitosu olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶⁶ A.Heidel,2000:17.

Bu doğrultuda Asur'a geçtiği ve tanrı Aššur'un daha da güçlü bir prestije sahip olmasını sağladığı unutulmamalıdır.

Ulaşılmaz güçlerle donatılan tanrı Aššur'a Sultantepe kazıları neticesinde Yeni Asur Devri Anadolu'sunda da rastlanmaktadır. Hem konusu hem de oluşumu itibariyle o dönem Anadolu kültürü için büyük bir hazine niteliği taşımış olmalıdır.

Sultantepe tabletleri içerisinde yer alan Enuma eliş, şu şekilde sıralandırılmıştır: I.Tablet (No.1), II.Tablet (No.2), IV.Tablet (No.3-8), VI.Tablet (No.9), VII.Tablet (No.10-11) ¹⁶⁷

¹⁶⁷ O.R.Gurney-J.Finkelstei,1957.

IV. IRRA DESTANI

Sümerlerin geliştirdiği, dinsel fikirler ve tinsel kavramların, Akadlıları, Babillieri ve Asurluları etkilediği yadsınamaz bir gerçektir.

Sümer teolojisinde varolan tanrıların başlıca kaynağı “Yaratılış Mitosudur”. Yaratılış mitosu kendi içinde üç ana başlık içinde incelenmektedir. Bunlar, evrenin kökeni, evrenin düzenlenmesi ve insanın yaratılmasıdır. Evrenin kökeni ve düzenlenmesi hakkındaki bilgilerde yaratılış amacının, başlangıçtaki kargaşa (kaos) durumuna bir düzen verme eylemi olduğu görülür.

Yazılı kaynaklarda yaratılışla ilgili olarak, tanrıça Nammu’nun yeri ve göğu doğuran ana tanrıça olduğu betimlenir. Gök, tanrı An; yer, tanrıça Ki olarak kişileştirilmiştir. An ve Ki’nin birleşmelerinden Enlil (hava tanrısı) doğmuştur. Enlil ise, gök ve yeri birbirinden ayırmış, evreni gökle yerin birbirinden ayrıldığı bir varlık biçimine sokmuştur. Enlil ve tanrıça Ninnil’in birleşmelerinden Ay tanrısı Nanna (Sin), yer altı dünyası tanrısı Nergal (Meslamta-Ea,Lugal Irra,Erra), güneş tanrısı Utu (şamaş), aşk ve savaş tanrıçası Inanna (İştar) gibi başlıca tanrı ve tanrıçalar doğmuştur.¹⁶⁸

Yaratılış destanında adı geçen Nergal’in (Meslamta-*ea*, Lugal Irra) varoluşuyla ilgili bir başka kaynak olan, 152 dizelik metinden oluşan bir şiirde

¹⁶⁸ S.Hooke,2002:30-31.

yorumlanmış ve tanrıların başkalaşımının ilk örneği olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁹ Enlil'in karısı Ninnil'i gebe bırakırken üç ayrı kişiliğe girdiği kabul edilmiştir. Enlil, Ninnil'i gebe bıraktıktan sonra Nippur kentinden ayrılmış ve yer altı dünyasına gitmiştir.¹⁷⁰

Nergal'e, Babil'deki Kutu şehrinde bulunan E-meslam (Meslam evi) tapınağında tapınması nedeniyle Meslamta-ea (Meslam'dan gelen) adı da verilmiştir. Ur kralı Şugi'ye ait mühür kitabede, kralın, tanrı Meslamta-ea adına, Kutu şehrinde adı geçen tapınağı yaptırdığı bilinmektedir.¹⁷¹

Nergal başlangıçta bir gök tanrısı iken, yer altı dünyası kraliçesi Ereşkigal ile evlendikten sonra yer altı tanrısı olmuştur. Nergal ile Ereşkigal mitinde , onların çalışması ve aşkından bahsedilmiştir.

Bu Sümer mitosuna Tel-Amarna'da (Mısır) yapılan kazılarda ulaşılmıştır. Akadca yazılmıştır.

Nergal ve Ereşkigal mitosunun, Sultantepe kazıları sonucu, Yeni Asurca versiyonuna da ulaşılmıştır. Bu tablet, birbirini izleyen bir sıra gözetilmeden, bir sütun şeklinde aşağı doğru yazılmıştır. (No.28)¹⁷²

Mitte özetle, cehennemi (Arallu) tek başına yöneten Ereşkigal, tanrıların şölenine kendi adına gönderdiği temsilciye (Namtar) karşı, gereken saygıyı göstermeyen Nergal'e kızmış ve onu yakalatıp cehenneme getirmek istemiştir.

¹⁶⁹ S.N.Kramer,2001:90.

¹⁷⁰ S.N.Kramer,2001:93-94.

¹⁷¹ M.Tosun-K.Yalvaç,1981:17.

¹⁷² O.R.Gurney-J.Finkelstein,1957.

Nergal bu esnada babası Ea ile konuşmaktadır. Ea oğlu Nergal'e, "sana yedi ve yedi'yi vereceğim. Onlar seninle gelecek" demiştir. Bunun üzerine Nergal, cehennemi alt üst ederek Ereşkigal'i tahtından indirmiş ve onu tam öldüreceği sırada, Ereşkigal şöyle yalvarmıştır.

"Öldürme beni erkek kardeşim,

Sana bir çift söz diyeceğim

Kocam ol benim, bende karın olayım,

Geniş topraklar üzerindeki krallığı sana vereyim,

Bilgelik tabletini eline vereyim,

Sen kral olacaksın, bende kraliçe"

Bu bilgiler ışığında Nergal'in, yer altı kraliçesi Ereşkigal'in kocası olduğu kabul edilmiştir.¹⁷³

Akad kralı Naram-Sin'e ait kitabede Nergal ile ilgili şunlar yazılmıştır:

*"İnsanoğlu yaratıldığından bu yana kimse, Arman ve Ibila şehirlerini yok edemedi. Ve şimdi Nergal büyük Naram-Sin için kapıları açtı ve ona Arman ve İbila'yı verdi. Amanos, Sedir Dağı ve Yukarı Denizi de hediye etti".*¹⁷⁴

¹⁷³ J.B.Pritchard,1955:12.

¹⁷⁴ J.B.Pritchard,1955:13-14.

Babil Gilgameş ve Tufan destanında, Nergal ve Ereşkigal tarafından yönetilen, ölüer diyarı ve bu diyarın sınırları için süre giden yaşam hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Babil Gilgameş destanında geçen ayrıntıda; Enkidu rüyasında yer altı dünyasına götürüldüğünü ve Nergal tarafından hayalete dönüştürüldüğünü görür.

Babil Tufan mitosunda “Nergal göklerdeki okyanusun sularını tutan kapıların, direklerini parçalayıp yıkar.” İfadesi geçmektedir.¹⁷⁵

Nergal'in yer altı dünyasına ilişkin bağlantılarına ek olarak, orman yangınları, ateş, veba ve bazende savaşçı özelliklerle ilişkilendirildiği görülmüştür. Veba salgınlarından sorumlu olan savaş tanrısı Erra/Irra ile birbirleriyle özdeşleştikleri görülmektedir. Özellikle Kassitler Döneminde Erra/Irra Destanı olarak bilinen yazınsal eserin, bu dönemde gündeme gelen akın ve yakıp yıkmalardan esinlendiği düşünülmüştür. Bu destana göre, Babil'in başına gelenlerin sorumlusu, “geri kafalı” bir yaşlı olarak tanıtılan Marduk'un “kendine ait mücevherleri temizletmek için” çekip giderken yetkilerini Erra/Irra'ya devretmesi ve onun yokluğunda daha küçük tanrıların Babil'i korumada yetersiz kalmasıdır.¹⁷⁶ Destanda bu durum şu şekilde yer almıştır:

“İnsafsız Irra,

Kutsal yere girdi,

Kutsal yerde mevzilendi,

¹⁷⁵ S.Hooke,2002:51-56.

¹⁷⁶ J.Jacobsen,1976:227.

Baktı Ekur'a. (Ekur, Nippur yakınlarında kutsal bir şehir.)

Açtı ağzını ve yanındaki gençlere,

Ekur'un ganimetlerini alın,

Değerli her şeyini götürün

Temellerini tahrip edin,

Tapınaklarını yakın dedi".

Enlil yüzlerce yıldır süren bu ihtilafı çözmeye karar verir ve yalnızca Marduk ve Babil'i değil, Barsippa ve Nabu'yu da cezalandırmaya kara verir.

Ancak bunu haber alan Nabu batıya kaçmıştır. Destanın sonu ise,

"Marduk'un oğlu Nabu

Sahil ülkelerine geldiğinde,

Kötülük rüzgarının temsilcisi Irra

Ovaları sıcakla yaktı." İfadelerinden oluşmuştur.¹⁷⁷

Bu bilgiler ışığında Irra'nın bu dönemde önemli bir tanrı olduğunu görmekteyiz. An'ın oğlu Irra'ya karısı Mami ile birlikte Kutu'daki E-meslam tapınağında tapınılmıştır. Farklı ilahlar olan Nergal ve Irra/Erra'nın zamanla

¹⁷⁷ S.Hooke,2002:57.

birbirleri ile özdeşleştirilmesi sonucu ayırt edici özelliklerini yitirdikleri görülmektedir.

Babil döneminde Erra ve Nergal'e karşı evlerde muska niteliğinde tabletler bulunmuştur.¹⁷⁸

Yeni Asurca kopyası, yapılan Sultantepe kazıları sonucunda ele geçmiştir. I.Tablete (No.16) bir şiirle giriş yapılmış ve ardından II.Tablete geçiş yapılmıştır.(No.17-18) Bunların ardından Irra Destanının içeriğine uygun olan bir başka tablette şiddetli rüzgardan bahsedilmektedir.(No.29)¹⁷⁹

Bütün bu destanları ve edebi eserleri bünyesinde barındıran Sultantepe arşivi, yalnızca Yeni Asurca için önemli bir hazine değil, aynı zamanda Anadolu kültür tarihi açısından da büyük bir zenginliktir.

¹⁷⁸ J.Oates,2004:184.

¹⁷⁹ O.R.Gurney-J.Finkelstein,Sultantepe,1957.

B.HUKUKİ ANLAYIŞ VE ETKİLERİ

Asur hukuk sistemi Sümer ve Hammurabi Kanunları baz alınarak düzenlenmiştir. Ancak kanun maddeleri dikkatle incelendiğinde daha ağır şartların söz konusu olduğu görülmektedir. Hükümlerin kanunlaştırıldığı dönem yaklaşık 1300-1200 yılları arasındadır. Bu nedendir ki literatüre Orta Asur Kanunları olarak geçmiştir.

Kanun maddelerini, Kadınlarla ilgili suçlar, Hırsızlık, Tanrıya küfür, Yaralamalar ve Adam öldürme gibi konular oluşturmaktadır.¹⁸⁰ Kanun maddeleri, A.Galanti tarafından üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar: Kadın hakkında, Arazi Hakkında ve Muhtelif maddeler olarak incelenmiştir.¹⁸¹

Sami kavimlere özgü Talion “kısasa kısas” cezalandırma, bahsedildiği gibi Asur’da da en ağır biçimiyle gözlenmektedir. Özellikle kadınlara yönelik kanunlar bu ağır şartların en bariz özelliklerini taşımaktadır. Kadınların sınıfsal farkları gözetilerek, zina, hırsızlık, yaralamalar ve adam öldürme suçlarını ayrı maddeler oluşturarak işlenmiştir.

Kadınlara yönelik hazırlanmış kanun maddeleri özellikle zina suçunda diğer sami kavimlerde görüldüğü gibi en ağır biçimde cezalandırma yöntemini benimsemişlerdir. Örnek verilecek olursa; (Madde 13) “Eğer bir adamın karısı

¹⁸⁰ M.Tosun-K.Yalvaç,2002:218.

¹⁸¹ A.Galanti,1933.

evinden çıkıp, bir adamın üzerine, onun oturduğu yere giderse, (adam) bir (başka) adamın karısı olduğunu bildiği (halde) onunla yatarsa adamı ve kadını öldüreceklerdir.” (Madde 15) “Eğer bir adam, karısıyla bir adamı yakalarsa, (adamı) suçlayıp, ispat ederse, her ikisini de öldürecekler, (kocanın) sorumluluğu yoktur. Eğer yakalanan adamı kral huzuruna veya hakimler önüne getirir, onu suçlar ve ispatlarsa ve (yine) koca, karısını öldürecek olursa, adam (da) öldürülecektir. Eğer karısının burnunu keserse adam da hadımlaştırılacak, bütün yüzü parçalanacaktır. Eğer koca karısını serbest bırakırsa, adamı (da) serbest bırakacaklardır.”

Suç işlemekle itham edilen bir kimsenin nehre gitmesi (atılması), yani suçlu olup olmadığının belirlenmesi için nehir tanrısının (^dNārūm) hakemliğine başvurulması (nehir ordali) uygulamasına çok açık bir biçimde ilk defa Ur-Nammu Kanununun 10. ve 11. maddelerinde büyücülükle ilgili bir cezalandırma yöntemi olarak rastlanmıştır. Ardından Hammurabi Kanununun 2. maddesinde yine büyücülük yapmakla suçlanan bir kimsenin, suçsuzluğunu kanıtlaması için,

*d*İD illak *d*İD išalliamma “o nehre gidecek (ve) nehre dalacaktır.” hükmü yer almaktadır. 132. Maddesinde, zina ile suçlanan bir kadının, kocası için nehre dalacağı belirtilmiştir.¹⁸² Aynı durum Asur Kanunlarında da yerini bulmuş ve zina içerikli iki madde tespit edilmiştir. (Madde 17) “Eğer bir adam, bir adamın karısı için “senin karını kirlettiler” derse ve şahit yoksa bağ konulacak ve nehre gidilecektir.”

¹⁸² C.Günbattı,2000:86.

Asur kanunlarında kadının miras üzerinde ki hakkı ise şöyle yer almıştır.(Madde 27) “Eğer evli bir kadın, babasının evinde ikamet ederse ve eğer kocası ölürse, kocasının, üzerine koyduğu *dumaki* yi , eğer kocasının evlatları varsa, bunlar onu alacak, evlat yoksa, o (kadın) onu alacaktır. “dumaki” bir nevi başlık parası olarak düşünülmüştür ki İbranicesi “damim” para demektir. (Madde 30) “Eğer bir kadın, kocasının evine girerse (evlenirse), *şirku* ’su ve babasının evinden getirdikleriyle, kayınpederinin eve girmesi nedeniyle verdiği bütün şeyler, oğullarına garanti edilmiştir; kayınbiraderler buna dokunamayacaklar; ve eğer koca onu (kadını) gönderirse, o, (koca) onu, (o şeyleri) dilediği gibi oğullarına verecektir.”

Kanun maddeleri doğrultusunda Asur’un o dönem sosyal ve kültürel yaşamını kısıtlı da olsa aydınlatmak mümkün olmuştur. Özellikle Asur Kanunlarında 41. Madde bu noktada önemlidir. Şöyle ki; İster evli kadınlar, ister dul kadınlar veya Asurlu kadınlar olsun sokağa çıkarlarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın (bey) kızları..... ya bir şal, ya bir giysi yada bir gulinu ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır...örtünmeyecekler, yalnız olarak sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir. Sahibi ile sokağa giden esirtular (cariye) örtülüdürler. Kocaya varan qadiştular, sokakta örtünmelidirler. Kocaya varmamış olanların başları örtülü değildir. Harimtular örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fahişeyi gören olursa onu tutuklayacak, şahitler çıkaracak, saray mahkemesine onu götürecektir. Onu yakalayan elbisesini alacak, onun ziynetlerini almayacaktır. Ona elli sopa vuracaklar, başına zift dökcekler. Eğer bir adam örtülü bir harimtuyu görür, onu serbest bırakırsa (yakalamazsa) ve saray mahkemesine götürmezse o adama elli sopa atılacaktır. Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecekler, iplik

geçirecekler, arkasına bağlayacaklardır. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır.” Kadın esireler içinde benzer hükümler geçerlidir.¹⁸³

Güncelliğini yitirmeyen ve Asurlular tarafından da önemli görülüp en ağır biçimde cezalandırılan bir diğer konu da kürtajdır. Bu konu ile ilgili madde şöyledir, “Eğer bir kadın kendi kendine(isteyerek) bir çocuk düşürürse, onu itham edecekler ve ispat ederlerse kazığa çakacaklar, onu gömmeyeceklerdir. Eğer çocuğunu düşürme sırasında ölürse, onu kazığa çakacaklar ve gömmeyecekler.”

Arazi ile ilgili maddelerde arazi sınırlarının ihlali konusuna geniş yer verilmiştir. “Eğer bir kimse komşusunun (tarlasının) büyük hududunu ihlal etmişse (azaltmışsa), onu ona ispat edecekler; tarladan azalttığı miktarın üç mislini iade edecek, onun bir parmağını kesecekler, 100 sopa vuracaklar ve bir ay kralın angaryasını yapacaktır.” (Tablet B.8.vd.)¹⁸⁴ Bu ve bu doğrultuda oluşturulan kanun maddelerinde yine arazi sınırının ihlali, su kanallarının kullanımı ile ilgili hükümler yer almaktadır.

Asur kanunları içerisinde, Anadolu kültür tarihi için incelendiğinde çok fazla yabancılık çekmeyeceğimiz bu kanunların, Yeni Asur dönemi Anadolu’sunda geçerli oluşu da muhtemeldir.

¹⁸³ A.Galanti,1933.

¹⁸⁴ M.Tosun-K.Yalvaç,2002:257.

Ancak Yeni Asurca belgeler dikatle incelenecek olursa, Asur kanunlarının Arazi ile ilgili hükümlerinin daha çok geçerli oluşu mümkündür.

Ziyarettepe, Giricano ve Girnavaz kazıları neticesinde ele geçen Yeni Asurca belgeler bu konu ve dönem hakkında aydınlatıcı kaynaklar sunmuştur.

Girnavaz , arazi ve bahçe satışının konu edildiği tabletleri¹⁸⁵ ile hem o dönem Mardin'inini hem de arazi ve bahçe satışlarında konulmuş olan temel hükümleri aydınlatır niteliktedir. Arazi ve bahçe satışının ardından yaşanması olası sıkıntıların hangi hükümler gereği halledildiği bilinmemekle beraber, muhtemelen, Asur kanunları devreye girmiş olmalıdır.

Giricano tabletlerinde, köle satışı ile ilgili iki tablet ele geçirilmiştir.¹⁸⁶ Bunlar köle satışı ve kadın köle satışını konu almışlardır. İki farklı satış şekliyle karşı karşıya olduğumuz Giricano tabletleri, o dönem Anadolu'daki hukuki, ekonomik ve sosyal yaşam hakkında da bilgi vermektedir. Burada akla gelen sorulardan biri, Madde 41'de belirtilen köle ya da esireler gibi, Yeni Asur devrinde Anadolu'da da sınıflandırılmış olabilirler mi?

Giricano tabletlerinde ayrıca, sığır ve hububat satışını konu alan iki tablette mevcuttur. Özellikle sığırların kalitesine göre yapılan bu satışlar o dönem Diyarbakır

¹⁸⁵ K.Kessler,1978/79:100-1003.

¹⁸⁶ K.Radner,2004.

ve çevre ekonomisi açısından da dikkate değer tabletlerdir. Bu görüşü destekler nitelikte ki bir diğer kazı merkezi yine Diyarbakır'da bulunan Ziyarettepe'dir.

Ziyarettepe kazıları neticesinde ele geçen belgeler doğrultusunda, Ziyarettepe'nin Yeni Asur döneminde, bir vergi toplama merkezi ya da tahıl depolama istasyonu olması gerekmektedir.¹⁸⁷

Ziyarettepe'de bulunan 21 adet tablet içerisinde ki, kişi borçlarına ait tutanaklar, tahılların dağıtım konulu tablet, şehirde ki kişilerle yapılan kontrat ve şehrin kurumları ile ilgili bilgiler içeren tabletlerin varlığı o dönem Diyarbakır ve çevresinin Asur için önemli bir merkez olduğunun kanıtıdır. Ancak, yapılan bu sözleşme ve tutanakların hangi hükümler çerçevesinde oluşturulduğu, temel dayanak olarak hangi kanunları kullandıkları bilinmemektedir.

Asur Ticaret Kolonileri dönemindeki gibi, yerli halk ve Asurlu tüccarlar arasında yapılan, ortak bir paydada buluşmayı sağlayan kurallar gibi bir protokol oluşturup oluşturmadıkları da henüz bilinmemektedir.

¹⁸⁷ S.Parpola,2002-2003.

C.SANAT VE MİMARİDE ETKİLER

Kuzey Mezopotamya’da yüzyıllarca hüküm sürmüş olan Asurlular’ın sanatı “Eski Asur”, “Orta Asur” gibi erken aşamalardan geçmiş olmakla birlikte, Asur sanatı denince akla “Yeni Asur” dönemi gelmektedir. Çünkü bu sanat ve kültürün gerçek bir özgünlüğe ulaşması 2. binyılın sonlarından önce değildir.

2.binyılın başlarındaki Asur sanatı, Sümer ve Akad, aynı binyılın ortalarından itibaren de Hurri-Mitanni sanatlarının etkisinde kalmıştır. Orta Asur sanatı ise, onun bölgesel olmaktan çıkıp, büyük imparatorluk sanatına geçişini sağlayan bir ara dönemdir ve 14. yüzyılın ikinci yarısında Mitanni egemenliğinden kurtularak özgünlüğüne kavuşmasıyla, ilk kez Yukarı Dicle bölgesi mühürcülüğünde karşı karşıya gelinen özel bir yaratıcılık sergiler. 13. yüzyılın ikinci yarısında da pek çok niteliğiyle ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸ Yeni Asur döneminde yani I.binyılın ilk yarısı içinde bu sanat Önasya dünyasının en gözde ve en etkili olan sanatı haline gelmiş, imparatorluğun tarih sahnesinden silindiği 606 yılına değin çevre kültürlerin sanatları üzerinde önemli izler bırakmıştır. Sözgelimi 1.binyılın ilk yarısına ilişkin Yakındoğu sanat merkezleri arasında kendi gelişimini Asur etkisi olmaksızın geçireni yok gibidir.

Geleneklerine bağlı, Asur ulusunun bir imparatorluk kurduğu dönemde ortaya konmuş ve başarılarının en canlı tanığı olan, eserleri hiç kuşku yok ki görkemli kentleridir. Türlü yönleriyle ele alındığında, insanda hayranlık uyandıran bu kentler

¹⁸⁸ E.Strommenger,1964:40.

aynı zamanda, onların eski Mezopotamya uygarlığına, köklü geleneklerine ne denli sadık olduklarının da göstergesidir.¹⁸⁹

Mezopotamya şehirciliği, Çevresi surla kuşatılmış, içinde tapınak, saray ve konut gibi, kimileri anıtsal nitelik taşıyan yapılardır. Bunların en güzel örnekleri hiç kuşkusuz ki, Yeni Asur krallarınca oluşturulan başkentlerdir.

Bu başkentlere kısaca değinecek olursak ilk olarak, Kalhu'yu incelememiz gerekecektir.

Kökü çok eskilere dayanan geleneksel başkent Asur'dan bugün (Kal'at Şergat) sonra Yeni Asur döneminde kurulmuş ilk başkent Eski Ahitte Kalah, bugün ise Nimrud olarak anılan Kalhu'dur. 3 binyıldır yerleşime sahne olan bu kentte Orta Asur dönemi krallarından I.Salmanassar (M.Ö.1274-1245) bir saray inşa etmiştir. M.Ö. 879 tarihinde ise II.Aurnasirpal tarafından Asur devletinin başkenti durumuna getirilmiştir. II. Aurnasirpal bu olayı yıllıklarına şu şekilde geçecektir:¹⁹⁰

“Benden önce yaşamış Asur kralı Salmanassar'ın yaptırmış olduğu, Kalhu kenti, bakımsızlıktan haraptı cansız ve harabe yığınuna dönmüştü Kenti yeniden kurdum. Yukarı Zap'tan Babelat Hegalli (Patti Hegalli) adını verdiğim bir kanal kazdım. İçinde her tür meyve ağacı bulunan bahçeler düzenledim.Surunu yeni baştan inşa ettim.”

Görkemli Kalhu sarayı, taş temel üzerine kerpiç duvar düzeniyle örülmüş olan surlarla çevrilmiştir.

¹⁸⁹ V.Sevin,1999:23.

¹⁹⁰ D.D.Luckenbill,1926:27.

Kenti oluşturan ögelerin en başında gelen, 20 hektarlık alanı kaplayan stadeller, sarayın güneybatısındadır.

II.Asumnasirpal'den II.Sargon'a değin uzanan yaklaşık 160 yıllık sürede Asur kralları yaşamlarını Kalhu'da sürdürdüler. Ancak güçlü Asur hükümdarlarından II.Sargon tahta çıktıktan bir süre sonra, kendisi ve artık çok büyümüş imparatorluğu için yeni bir başkent kurmaya karar verdi. Bu başkent Dur-Şarrukin (Khorsabad)'dır.

M.Ö. 717 yılında büyük bir törenle açılışı yapılan kent için II.Sargon :

“Ninive'nin yukarısında Muşri Dağının eteğinde bir kent kurdum ve adını Dur-Şarrukin koydum.” demiştir.¹⁹¹

320 hektarlık bir alana sahip olan kent, kare biçimli bir plan üzerine inşa edilmiştir. Saray surları üzerinde kabartmalara ulaşılmıştır.¹⁹²

II.Sargon bu kent için sekiz kapı yaptırdığını yazıtlarında belirtmiştir.

Büyük saray içerisinde mabet ve şapeller dikkat çekicidir. Sarayın taht odasının büyüklüğü, girişinde bulunan Lamaşşulardan(sarayların girişinde bulunan ve sarayı kötülüklerden koruduğuna inanılan kanatlı-aslan ya da kanatlı-boğa) anlaşılmaktadır.

¹⁹¹D.D. Luckenbill,1926: 38.

¹⁹² V.Sevin,1999,32.

II.Sargon'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sanherib, nedense babasının büyük emek harcayarak kurduğu yeni başkentte hiç oturmayacaktı.

Sanherib, kendisine Asur'un eski ve en önemli merkezlerinden biri olan Ninive'yi (bugün Koyuncuk) başkent yapmayı uygun buldu. Bu amaçla Dicle geçitlerinin en elverişli ve de en çok kullanılanı üzerindeki eski kenti Kalhu ve Dur-Şarrukin'e kıyasla iki kat büyüttü. Yaklaşık 750 hektarlık bir alana yayılan kent, meydanları ve sokaklarının genişliği ile dikkat çekmiştir.¹⁹³

Yüksek surların inşası ile şehrin daha görkemli bir hale gelmesi sağlandı. Ninive plan olarak bir dikdörtgeni anımsatır.18 kapı geçidinin olması dikkate değerdir.

Pek çok tanrı adına yapılmış tapınağın yanı sıra, ziggurlara da yer verilmiştir.

Bütün yönleriyle, gerçekten de, ele alınması gereken bu kentler için değinilmeyen çok fazla zenginliği ve sanatsal üstünlüğü olduğunu bir kez daha hatırlamak gerekmektedir.

Asur başkentleri gerek kent mimarisi gerekse de saray mimarisi açısından oldukça zengin ve görkemlidirler. Bunun yanı sıra saray kabartmaları ve tanrı tasvirleri , sanatsal yönü oldukça gelişmiş bir perspektiften yorumlanmıştır.

Bütün bu zenginliğin başkentlerde değil aynı zamanda şehirlerde de görülmesi muhtemeldir. Bunların en güzel örnekleri Til-Barsip ve Hadatu'dur.

¹⁹³ V.Sevin,1999:99.

Bir dönem için hem Asur'a başkentlik ettiği iddia edilen, hem de önemli bir Asur merkezi olan Harran'da herhangi bir yapıya rastlanmamış olması büyük bir hayal kısıklığı yaratmıştır. Unutulmaması gereken bir başka nokta ise, Sin mabetinin Harran'da hala bulunamamış olmasıdır.

Ancak Yeni Asur dönemi mimari ve sanatsal yaklaşımı Anadolu'da önemli bir merkezde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkartılmıştır. Sam'al.¹⁹⁴ Bu dönem mimari ve tasvirler hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmuştur.

Gaziantep'in güneyinde ki günümüzde Zincirli adını taşıyan, Sam'al Asurlu yöneticiler tarafından önemli bulunmuştur.

Asarhaddon döneminde inşa edilmiş olduğu konusu çok kuşkuyla olmakla birlikte en azından Sam'al'deki Asurlu yöneticinin ikametgahı olarak kullanıldığı benimsenen Yukarı Saray, genel plan açısından, Yeni Asur örneklerinin geleneksel anlayışından farklıysa da, Kuzey Suriye geleneği ile Asur anlayışının kompozit bir ürünü olması açısından oldukça ilginçtir.

Günümüzde D yapısı da denen bu saray, stadel'in doğusunda ve kuzey surlarının hemen önündeki en yüksek noktada kurulmuştur. Yaklaşık olarak 20x18m boyutlarında ki avlu ve bu avlu çevresindeki oda ve oda kümelerinden oluşan bu saray kompleksinde, genel plan açısından kapalı bir Asur avlulu evine duyulan güçlü eğilim bir bakışta sezilebilmektedir; bu karşın avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı kanatlarındaki iki daire, değişime uğramış bir hilani türünü devam ettirmektedir. Ancak bu hilaniler, eskinin bağımsız mimarlık birimlerinin aksine, Asur'un mimarlık

¹⁹⁴ B.Lansberger,1948,76.

anlayışına uygun bir biçimde büyük saray kompleksinin birer parçası durumuna getirilmişlerdir. Yukarı saraydaki dairelerden birini avlunun kuzeybatı kanadındaki hilani oluşturur. Tek direkli bir ön geçitle girilebilen bu dairenin 6x17 m boyutlarındaki salonun ikinci tabanında çoğu kez Yeni Asur dönemi taht salonlarında karşılaştığımız hareketli mangallara ilişkin taştan bir ray resmi ile bunun gerisinde hilanilerde görmeye alışık olmadığımız ve fakat Asur saraylarındaki dairelerde 9.yüzyıldan beri kullanıldığını bildiğimiz nişli ve drenaj kanallı banyo odasına beş yer verilmiştir. Küçük bir hilani ya da daire avlunun kuzeydoğu kanadına yerleştirilmiştir. Burada giriş holünün batısındaki küçük odanın tipik bir Yeni Asur banyo tipi olduğu kuşkusuzdur.¹⁹⁵

Sarayın güney kesimi kazılmadığı için planın tümünü tanımaya olanak yoktur. Ancak avlunun güneybatı kanadını kaplayan ve önündeki çok az bir bölümü açılabilmiş, salonu avlu ile ilişkiye getirdiği anlaşılan, holün ana kabul daireleri ya da kral dairelerindeki taht salonunun gerisindeki kalıplaşmış hole benzerliği kabul edilecek olursa bu sarayda da bir dış avlu ve ana kabul dairesinin varlığı düşünülebilir. Bu varsayım doğrulanacak olursa, Sam'al Yukarı Saray'ının geleneksel Yeni Asur saray mimarisi anlayışına yakın bir biçimde inşa edildiği ortaya çıkacaktır. Ancak yeni bir kazı yapılmadan bu varsayımın doğruluğunu kanıtlamak olanaksızdır.

Kuzey Suriye kökenli hilaninin esaslı bir değişim geçirdiği anlaşılan Sam'al Yukarı Saray'ında, Kuzey Suriye'nin 8.yüzyılın son çeyreğinden başlayarak bir biçimde Asurlulaştığı belgelenmektedir.

¹⁹⁵V. Sevin,1999:100.

Nitekim bu güçlü Asur etkisi Sam'al ve hatta tümüyle Geç Hitit kabartma sanatında görülebilmektedir. Bunun en güzel örnekleri Sam'al kazılarında bulunan Asarhaddon Steli (Lev.VII) ve Karatepe-Aslantaş (Lev.VIII) kabartmalarında görülebilmektedir.

SONUÇ

Yeni Asur dönemi olarak M.Ö.1000-600 yılları arası adlandırılmıştır. Bu dönem zarfında Anadolu-Asur ilişkilerini, özellikle, Asur krallarının yıllıklarından ve kitabelerinden öğrenmekteyiz. Bu kaynaklarda bahsedilen bölgeler içinden Anadolu sınırları içindeki kısımlar baz alınmıştır. Bu yolla, Yeni Asur döneminde Anadolu netleştirilmeye çalışılmıştır.

Yeni Asur döneminde Anadolu'da bulunan tabletlerden yola çıkarak hazırlanan bu tezde, konuya hakim olunması çerçevesinde, buluntu yerleri tespit edilmiş ve bu doğrultuda hazırlanmış bir tabloda gösterilmiştir. Bu tablo da, Yeni Asurca tabletlerin buluntu yerleri, eski adları ve günümüzdeki adları ile birlikte verilmiş; bibliyografya oluşturulmuş ve bütün bu bilgilerin sentezlendiği bir harita çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu harita dikkatle incelenecek olursa, tablet sayısı açısından, diğer buluntu yerlerinden çok daha önde olan Sultantepe (Huzirina-Şanlıurfa)'dir. Sultantepe'de bulunmuş olan arşiv ya da kütüphane içerisinde pek çok destan, edebi metin ve tanrılar için düzenlenmiş ilahi, dua ve seramoniler yer almıştır. Ayrıca tarihsel, ekonomik metinler ve mektuplar dikkat çekicidir. Bu kapsamda incelenen III.Salmanassar (M.Ö.859-824)'ın metninde Til-Barsib ve Bit-Adini krallarına karşı, ancak özellikle, Urartular'a karşı sürdürdüğü politika konu edilmiştir; ki III.Salmanassar Urartu ile ilgili yıllıklarında, M.Ö.859 yılında Urartu kralı Arame'ye karşı bir sefer düzenlediğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Nairi

Denizine (Van Gölü) kadar gittikten sonra, dönüşte Fırat Nehri yakınındaki Arami asıllı Bit-Adini kabilesini işgal ettim.

Sultantepe arşivinde aynı zamanda medikal metinler de bulunmuştur. Medikal önerilerin bulunduğu ve üç sütundan oluşan bir tabletin sol kenarında şifalı bitkilerden, sağ kenarında bu bitkilerin hazırlanmasından ve ortasında ise, hastalıklar ile ilgili düzenlemeler yer almıştır.

Sultantepe arşivi ve Anadolu'da bulunan diğer belge veren merkezler, Yeni Asurca çalışmalar için olduğu kadar, Anadolu kültürel tarihi açısından da büyük bir zenginliktir.

Üçtepe'de bulunmuş olan Kurkh Monoliti, Yeni Asur Dönemi Anadolu'sunun siyasi bir portresini çizmektedir. O dönem yönetimde olan lider ve ülkesinin incelendiği Kurkh Monoliti III.Salmanassar tarafından yazdırılmıştır.

Girnavaz, Giricano ve Ziyarettepe tabletleri, konuları itibariyle daha çok arazi-bahçe satışı, köle satışı, hububat satışı, gümüş satışı ile ilgilidir. Bu konu ile ilgili olarak iki çalışma yapılmıştır. J.Postgate'e göre, Ticari içerikli sözleşmeler, Toprak kiralınması, Vergilendirme, Gümüş ile ilgili sözleşmeler, Hububat tahsisatı, Arazi anlaşmaları ve Hukuki vesikalardır. Veysel Donbaz ve Simo Parpola'nın yapmış oldukları çalışma sonucunda, Borç vesikaları , Evlilik sözleşmeleri, Boşanma sözleşmeleri, Hububat tahsisatı, Sığır satışları ile ilgili sözleşmeler, Köle alım-satımı ve Gümüş ile ilgili sözleşmeler, yine bu konuda bir genelleme yapmamıza yardımcı olur niteliktedir.

Yeni Asur dönemi krallarının yıllıklarında bahsi geçen ancak, henüz Yeni Asurca belge bulunamamış olan bölgeler, Asur'un Anadolu politikası noktasında tanıtılıp; ele alınmıştır. Asur'un Anadolu politikasında dikkat çeken ilk nokta, Akdeniz ticaretinde egemen olma mücadelesi amacıyla, Anadolu'yu bir geçiş noktası ,bir köprü olarak görmesidir. Bu doğrultuda ele alınan Que (Çukurova) , Asur'un bu amacı için uygun bir merkezdir, zira hem Anadolu içine ulaşım, hem de Akdeniz'e geçiş kolaylığı sağlaması, bu bölgeyi Asur için cazip hale getirmiştir. Aynı özelliklere sahip olan Karatepe (Kadirli-Adana), bir yönüyle ayrıca ele alınmıştır; sedir ormanları ve madenleri. Asur'lu tüccarların mamul mallarla gelerek ticari faaliyetler neticesinde çeşitli madenlerle geri dönmüş oldukları bilinmektedir.

Tabal, Asur için bir batı sınırı oluşturmuştur. Tabal'in (kabaca Nevşehir,Kayseri civarı) de yine Asur genişleme politikası doğrultusunda, daha batı bölgelere geçişi sağlamak amacıyla bir köprü vazifesi gördüğü açıktır.

Anadolu'da bulunan bütün tabletler ve Asur krallarının yıllıkları incelendiğinde, Asur'un güttüğü politikanın yalnızca ekonomik kaygılardan oluştuğunu söylemek yanlış olur. Asur'un, Anadolu'yu bir geçiş üssü olarak görmesi ve varlığını siyasi ve kültürel olarak hissettirmesi bunun en güzel kanıtıdır.

Asur'un Anadolu'ya karşı oluşturduğu politikaları, Ege Göçleri (Deniz Kavimleri Göçü) sonucunda şekillenen coğrafya ya bağlı olarak da gelişmiştir. Bu göçler ve sonucunda Anadolu coğrafyasının geldiği son durum tanıtılmaya çalışılmıştır.

Yeni Asur dönemi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu tarihi coğrafyası, bu bölgelerden elde edilen tabletler doğrultusunda oluşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle Sultantepe (Huzirina-Şanlıurfa), Girnavaz (Nabula-Mardin), Ziyarettepe (Tuşhan-Diyarbakır), Üçtepe (Ta'idu-Bismil-Diyarbakır) ve Giricano tabletleri konuları ile bir bütünlük sağlar nitelikte, coğrafi olarak ele alınmışlardır.

Yeni Asurca yazılmış olarak Anadolu'da karşımıza çıkan destanlar, Gilgameş, Enuma eliş ve Irra destanları, Mezopotamya kültürünün, Asur'a ve ardından Anadolu'ya yansımasının önemli bir örneğidir. Ölümsüz olma mücadelesinin günümüzde dahi ne kadar önemli olduğunu düşünürsek, Gilgameş destanı o dönem Anadolu'sunda ne kadar etkileyici olmuştur. Bu doğrultuda Gilgameş Destanının kısa bir tanıtımına da yer verilmiştir.

Yedi tableten oluşan ve Babil Yaratılış Destanı olarak bilinen Enuma-elış, orjinalinin tanıtımının ardından, geçirdiği değişim açıklanmıştır. Orjinalinde Marduk'un baş tanrı kabul edildiği destan, Asurca versiyonlarında tanrı Aşşur olarak karşımıza çıkacaktır.

Hem konusu hem de oluşumu itibariyle o dönem Anadolu kültürü için büyük bir hazine niteliği taşımış olmalıdır.

Sultantepe tabletleri içerisinde yer alan Enuma eliş, şu şekilde sıralandırılmıştır: I.Tablet (No.1), II.Tablet (No.2), IV.Tablet (No.3-8), VI.Tablet (No.9), VII.Tablet (No.10-11)

Sümerlerde Nergal (Yer altı Dünyası Tanrısı) olarak bilinen tanrı, Babil döneminin başlarında Meslamta-Ea, Kassitler döneminde ise Irra-Erra isimlerini taşımıştır.

Nergal ve aslında yer altı dünyası tanrıçası-eşi olan Ereškigal için yazılan mitosda, bu çiftin çalışmalarına, özelliklerine ve aşklarına yer verilmiştir.

Nergal ve Ereškigal mitosunun, Sultantepe kazıları sonucu, Yeni Asurca versiyonuna da ulaşılmıştır. Bu tablet, birbirini izleyen bir sıra gözetilmeden, bir sütun şeklinde aşağı doğru yazılmıştır.

Nergal'e, Naram-Sin metninde de yer verilmiştir. Akad kralı olan Naram-Sin, "İnsanoğlu yaratıldığından bu yana kimse, Arman ve Ibila şehirlerini yok edemedi. Ve şimdi Nergal büyük Naram-Sin için kapıları açtı ve ona Arman ve İbila'yı verdi. Amanos, Sedir Dağı ve Yukarı Denizi de hediye etti" şeklinde ifadelendirmiştir. Bu kısa nottan anlaşılacağı üzere, Nergal-Irra savaş tanrısı özelliği de kazanmıştır.

Özellikle Kassitler Döneminde Erra/Irra Destanı olarak bilinen yazınsal eserin, bu dönemde gündeme gelen akın ve yakıp yıkmalardan esinlendiği düşünülmüştür.

Bütün bu destanları ve edebi eserleri bünyesinde barındıran Sultantepe arşivi, yalnızca Yeni Asurca için önemli bir hazine değil, aynı zamanda Anadolu kültür tarihi açısından da büyük bir zenginliktir.

Asur hukuk anlayışının, Anadolu topraklarında da vücut bulması, ticari faaliyetler ve örfi hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda yine

buluntu merkezleri ve ele geçen Yeni Asurca tabletler, özellikle, çeşitli kontratlar, arazi-bahçe satışı ve köle satışlarını konu alanları, Asur kanunları baz alınarak oluşturulmuş hükümlerin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Güncelliğini yitirmeyen bazı kanun maddeleri, daha öncesinden ya da Yeni Asur döneminde Anadolu'da uygun bulunduğunu, ancak yazılı bir tutanağın olmaması ile örfi kalışının bir sebebi olmalıdır.

Yeni Asur sanat anlayışı, Yeni Asur döneminde , Önasya dünyasının en gözde ve en etkili olan sanatı haline gelmiş, imparatorluğun tarih sahnesinden silindiği 606 yılına değin çevre kültürlerin sanatları üzerinde önemli izler bırakmıştır.

Asur ulusunun bir imparatorluk kurduğu dönemde ortaya konmuş ve başarılarının en canlı tanığı olan, eserleri hiç kuşku yok ki görkemli kentleridir. Türlü yönleriyle ele alındığında, insanda hayranlık uyandıran bu kentler adeta Yeni Asur dönemi simgeleridir.

Asur şehir mimarisi, çevresi surla kuşatılmış, içinde tapınak, saray ve konut gibi, kimileri anıtsal nitelik taşıyan yapılardır. Bunların en güzel örnekleri hiç kuşkusuz ki, Yeni Asur krallarınca oluşturulan başkentlerdir. Bu başkentleri özel kılan da ihtişamlı saraylarıdır.

Yeni Asur dönemi mimari ve sanatsal yaklaşımı Anadolu'da önemli bir merkezde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkartılmıştır. Sam'al. Bu dönem mimari ve tasvirler hakkında aydınlatıcı bilgiler sunan Sam'al Yukarı Saray, Gaziantep'in güneyinde bulunmaktadır.

Asarhaddon döneminde inşa edilmiş olduğu konusu çok kuşkulu olmakla birlikte en azından Sam'al'deki Asurlu yöneticinin ikametgahı olarak kullanıldığı benimsenmektedir.

Yeni Asur sanat anlayışının Anadolu'ya yansması, yalnızca mimari bir özellikle kalmamış, kabartmalarda ve heykeltıraşlıkta da Yeni Asur perspektifi etkin olmuştur.

ÖZET

Anadolu'da bulunan Yeni Asurca tabletler, buluntu yerleri, eski adları, bibliyografyaları ve bütün bu bilgilerin sentezlendiği bir harita çalışması ile sunulmuştur.

Yeni Asur dönemi kral yıllıkları doğrultusunda Anadolu'da Asur Devleti'nin etki alanı içerisinde bulunan, Que (Çukurova) ve Tabal (Nevşehir-Kayseri) bölgeleri ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Yeni Asur döneminde, Asur Devleti'nin Anadolu politikası çerçevesinde, başta Ege Göçleri (Deniz Kavimleri Göçü) olmak üzere, bu politikayı oluşturan etkenlere yer verilmiştir.

Yeni Asurca tablet veren Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki buluntu merkezlerinin, tablet konuları ve Asur kral yıllıkları göz önünde bulundurularak, bir tarihi coğrafya çalışması gerçekleştirilmiştir.

Yeni Asurca belgeler ve özellikle Sultantepe (Huzirina-Şanlıurfa) arşivi göz önünde bulundurularak, Anadolu'nun kültürel evrimi kapsamında, destanlar ve edebi metinler tanıtılmıştır.

Mevcut Yeni Asurca metinlerden yola çıkarak Asur Hukuk sisteminin, Anadolu'da ne şekilde kullanıldığına ve Asur sanat perspektifinin Anadolu'da nasıl yorumlandığına değinilmiştir.

ABSTRACT

Neo-Assyrian cuneiform texts found in Anatolia excavation places, old names, bibliographies and all these knowledge synthesised presented in a mapwork.

Areas of Que and Tabal which were under jurisdiction of Assyrian state are investigated under the light of Neo-Assyrian king annals are approached.

At Neo-Assyrian period, under the frame of Assyrian politics, we explore factors such as Sea Tribes Immigration, which were mainframes of this politics.

Of excavation places in East & South East Anatolia, where cuneiform texts were found, having in mind, their meanings and Assyrian king annals, a historical-geographical work is held.

Considering Neo-Assyrian texts and especially Sultantepe (Huzirina) archive, under the Anatolian culture evolution, epics and literary texts are presented.

From Neo-Assyrian texts we have , we tried to inquire how Assyrian law system was processed in Anatolia and how Assyrian art style affected Anatolia.

